

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПОПКО ЮРІЙ ЯРОСЛАВОВИЧ

УДК 347.191

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРАВОВИЙ СТАТУС СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЮРИДИЧНИХ
ОСІБ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

081 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії в галузі права

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Ю. Я. Попко

Науковий керівник   Майкут Христина Василівна
кандидат юридичних наук, доцент

Львів – 2022

АНОТАЦІЯ

Попко Ю. Я. Правовий статус сільськогосподарських юридичних осіб за цивільним законодавством України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2022.

Дисертація спрямована на комплексне вирішення наукових і практичних завдань та дослідження цивільно-правового статусу сільськогосподарських юридичних осіб в Україні.

Дисертаційна робота є першим комплексним дослідженням, у якому проведено детальний науково-теоретичний аналіз цивільно-правового статусу сільськогосподарських юридичних осіб в Україні і розроблено на його основі пропозиції та рекомендації з метою удосконалення відповідного нормативно-правового регулювання.

У Розділі 1 «Загальнотеоретична характеристика юридичних осіб, що здійснюють діяльність у галузі сільського господарства» досліджено поняття та джерела правового регулювання сільськогосподарських юридичних осіб, а також з'ясовано систему та проведено класифікацію юридичних осіб, що здійснюють діяльність у цій галузі.

Станом на сьогодні усі юридичні особи, незалежно від їх організаційно-правової форми та виду, вправі здійснювати діяльність у галузі сільськогосподарського виробництва. Поряд із тим, на права та обов'язки учасників (членів) таких юридичних осіб так чи інакше впливає специфіка галузі діяльності та ризики, які з нею пов'язані, що необхідно враховувати при реформуванні чинного законодавства України. При цьому в Україні господарська діяльність, зокрема і в галузі сільськогосподарського виробництва, може провадитися у двох організаційних формах: 1) без статусу юридичної особи; 2) зі статусом юридичної особи.

Після відновлення Україною незалежності, правове регулювання порядку створення і діяльності осіб у сфері сільського господарства регулювалося такими законодавчими актами, як: Цивільний кодекс Української РСР (1963 рік), «Про підприємства в Україні» (1991 рік), «Про підприємництво» (1991 рік), «Про селянське (фермерське) господарство» (1991 рік), «Про промислово-фінансові групи в Україні» (1995 рік) тощо. Окрім цього, варто згадати і про чинні досі Закон України «Про господарські товариства» (1991 рік), Закон України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» (1992 рік), Закон України «Про споживчу кооперацію» (1992 рік) і т. п. Станом на сьогодні, говорячи про систему нормативно-правових актів, які забезпечують правове регулювання відносин створення, діяльності та припинення сільськогосподарських юридичних осіб, маємо додатково зазначити про: Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», Закон України «Про холдингові компанії в Україні», Закон України «Про кооперацію», Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію», Закон України «Про фермерське господарство», Закон України «Про акціонерні товариства», Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки».

Сільськогосподарські юридичні особи можуть бути класифіковані на унітарні та корпоративні; національні, з іноземними інвестиціями та іноземні; створені резидентами, нерезидентами та спільно резидентами і нерезидентами; ті, що належать до суб'єктів малого, середнього чи великого підприємництва; ті, що діють на основі статуту, засновницького (установчого) договору чи заяви (меморандуму); ті, яким з огляду на спеціальне законодавче регулювання, надається державна підтримка з бюджетів різних рівнів і такі, яким подібні гарантії не надають і т. д.

Розділ 2 «Цивільно-правове регулювання порядку створення та діяльності сільськогосподарських юридичних осіб» присвячений аналізу правового регулювання порядку створення та дослідженню особливостей діяльності сільськогосподарських юридичних осіб.

Поетапність створення юридичної особи визначається різними чинниками, серед яких: засновується юридична особа вперше, чи створюється шляхом реорганізації; форма власності, на якій створюється юридична особа; вид та організаційно-правова форма юридичної особи; необхідність формування мінімального розміру статутного капіталу чи передання земель сільськогосподарського призначення на баланс юридичної особи; наявність чи відсутність спеціального законодавчого регулювання відповідного виду юридичної особи і т. п. Серед стадій створення будь-якої сільськогосподарської юридичної особи можемо виокремити: прийняття рішення про створення сільськогосподарської юридичної особи; призначення виконавчих органів управління та формування статутного (складеного) капіталу сільськогосподарської юридичної особи; державна реєстрація.

Буквальне тлумачення змісту підпункту «б» п. 15 перехідних положень Земельного кодексу України дає підстави зробити висновок про те, що земельні ділянки не мали б передаватись в іпотеку. Адже у випадку невиконання зобов'язання в подальшому може бути звернене стягнення на предмет іпотеки. З іншого боку, іпотека виступає способом виконання зобов'язань, а не способом відчуження майна. Тому, на наш погляд, при формулюванні цього припису законодавства було допущено недоліки нормотворчої техніки. У законодавстві необхідно чітко закріпити як про неможливість передачі в іпотеку (заставу), так і про неможливість звернення стягнення на це майно на підставі судового рішення чи виконавчого напису нотаріуса.

У *Розділі 3 «Особливості припинення сільськогосподарських юридичних осіб»* схарактеризовано особливості реорганізації та порядок ліквідації сільськогосподарських юридичних осіб.

Реорганізація може передбачати як створення нової юридичної особи (юридичних осіб), так і припинення. Одночасно створення нової юридичної особи та припинення юридичних осіб правонаступників має місце при злитті, поділі та перетворенні. Натомість, при приєднанні відбувається винятково припинення юридичних осіб, а при виділі – створення юридичних осіб. Врешті, ст. 6 прийнятого у 2020 році Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» дотримується позиції про виділ як спосіб реорганізації сільськогосподарських кооперативів. У зв'язку з цим, а також беручи до уваги законодавчо встановлені процедури та наслідки виділу, вважаємо, що такий є способом реорганізації юридичних осіб. При цьому в результаті виділу має місце сингулярне, а не універсальне правонаступництво, оскільки до юридичних осіб- правонаступників переходить у цьому разі лише частина прав та обов'язків юридичних осіб-правопередників.

Процедура реорганізації юридичних осіб, які провадять свою основну діяльність у галузі сільського господарства, передбачена ЦК України та Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань». Таку процедуру умовно можна поділити на декілька етапів: перший етап передбачає прийняття рішення про реорганізацію та створення комісії з реорганізації; другий етап передбачає внесення до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань запису про прийняте рішення про реорганізацію та початок діяльності комісії з реорганізації, яка здійснюється з метою: виявлення кредиторів юридичних осіб та задоволення їх вимог у випадках, визначених законом; підготовки розподільчого балансу (у разі поділу чи виділу) чи передавального акту (у разі злиття, приєднання, поділу та перетворення); передання розподільчого балансу чи передавального акту на затвердження органу, який прийняв рішення про реорганізацію. На цьому етапі також відбувається затвердження передавальних актів чи розподільчих балансів; третій етап зводиться до державної реєстрації припинення

юридичних осіб-правопередників та державної реєстрації створення юридичних осіб- правонаступників.

Під час проведення процедури ліквідації сільськогосподарських організацій варто враховувати їхній особливий правовий статус. Такі організації посідають важливе місце в системі виробництва, переробки та розповсюдження сільськогосподарської продукції, а відтак – у забезпеченні продовольчої безпеки держави. Відтак, започаткування процедури ліквідації досліджуваних суб'єктів повинно відбуватися з урахуванням сезонного характеру сільськогосподарської виробничої діяльності, необхідності збору і реалізації сільськогосподарської продукції тощо.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що вперше на дисертаційному рівні проведено комплексне теоретичне дослідження цивільно-правового статусу сільськогосподарських юридичних осіб в Україні. За результатами виконаної дисертаційної роботи, зокрема, вперше: зроблено висновок, відповідно до якого юридичні особи, які здійснюють основну або додаткову підприємницьку чи некомерційну діяльність у галузі сільськогосподарського виробництва, можуть бути поіменовані як сільськогосподарські юридичні особи. Незважаючи на це, до категорії цих суб'єктів не можна відносити юридичних осіб, які не займаються виробничою діяльністю у галузі сільського господарства, а посередницькою, торговельною чи іншою (наприклад, провадять діяльність винятково із продажу сільськогосподарської продукції); обґрунтовано підхід, згідно з яким фермерські господарства та сільськогосподарські кооперативи мають бути віднесені до суб'єктів, що провадять діяльність винятково у сільськогосподарській сфері як основній чи додатково діяльність, пов'язану із реалізацією сільськогосподарської продукції; зроблено висновок, що окремого урегулювання в законі потребує правовий режим майна, на якому можуть створюватися та провадити діяльність сільськогосподарські кооперативні об'єднання. Таким режимом має бути право власності; обґрунтовано, що сільськогосподарське кооперативне об'єднання є

самостійною організаційно-правовою формою юридичних осіб; зроблено висновок про доцільність запровадження підходу, відповідно до якого «члени кооперативу відповідають за зобов'язаннями кооперативу у межах своєї частки, якщо інше не передбачено установчим документом кооперативу»; запропоновано термін «сільськогосподарське підприємство» у чинних нормативних актах замінити на «сільськогосподарська юридична особа»; обґрунтовано, що в законодавстві необхідно чітко закріпити як про неможливість передачі в іпотеку (заставу), так і про неможливість звернення стягнення на земельні ділянки сільськогосподарського призначення на підставі судового рішення чи виконавчого напису нотаріуса. Вказані земельні ділянки можуть бути відчуженими лише внаслідок добровільного чи примусового поділу майна подружжя; визначено особливості реорганізації сільськогосподарських кооперативів, які полягають у тому, що: по-перше, законодавець не передбачив можливості створення сільськогосподарських кооперативів шляхом перетворення (що, на наш погляд, не зовсім виправдано, адже такий кооператив міг би бути створений, для прикладу, шляхом перетворення фермерського господарства зі статусом юридичної особи); по-друге, законодавець означив виділ як спосіб реорганізації (що, на наш погляд, є абсолютно виправданим, адже виділ за своєю правовою природою є реорганізацією і такі положення доцільно внести також у ЦК України); по-третє, сільськогосподарський кооператив може бути шляхом перетворення лише припиненим, а сільськогосподарське кооперативне об'єднання, що діє без мети одержання прибутку, може бути створене у зв'язку зі зміною організаційно-правової форми (перетворення) непідприємницького сільськогосподарського кооперативу; по-четверте, необхідним є проведення установчих зборів.

Також у дисертації удосконалено: положення, відповідно до якого фермерське господарство не є окремою організаційно-правовою формою юридичних осіб. Зважаючи, що фермерське господарство може бути зареєстроване як юридична особа або як суб'єкт підприємницької діяльності

– фізична особа на основі договору, враховуючи необхідність існування родинних, сімейних відносин між членами фермерських господарств, можемо виокремити фермерські господарства як самостійні організаційні форми господарської діяльності; підхід, відповідно до якого передання коштів неподільного фонду іншій кооперативній організації суперечить законним інтересам власників, є обґрунтованим і щодо підприємницьких сільськогосподарських кооперативів, а тому чинні приписи законодавства у цій частині підлягають відповідній зміні. Натомість, схожі правила, що стосуються непідприємницьких сільськогосподарських кооперативів, є виправданими та підлягають збереженню; дефініцію терміна «ліквідація юридичної особи», під яким доцільно розуміти закріплену на законодавчому рівні процедуру, яка охоплює сукупність обов'язкових послідовних дій, вчинення яких має наслідком припинення юридичної особи, та яка допускає часткове правонаступництво у визначених законом або установчих документах випадках.

Окрім цього, набули подальшого розвитку: підхід про доцільність виключення із Цивільного кодексу України приписів про договірні інститути поставки та контрактації сільськогосподарської продукції, адже наявність надлишкового правового регулювання приватних відносин у сфері реалізації чи виробництва сільськогосподарської продукції може необґрунтовано обмежувати принцип свободи договору; думка, відповідно до якої у разі створення фермерських господарств без статусу юридичних осіб немає необхідності проводити їх державну реєстрацію як фізичних осіб-підприємців. У цьому випадку доцільно говорити винятково про механізми бюджетної підтримки, податкових пільг тощо, а сама діяльність повинна обліковуватися у фіскальних органах як спільна господарська діяльність без статусу юридичної особи; позиція про некоректність виокремлення у ст. 63 Господарського кодексу України за критерієм форми власності підприємств колективної власності; пропозиція про розширення за рахунок іноземців та апатридів кола осіб, які можуть бути засновниками фермерського

господарства; підхід, відповідно до якого смерть власника фермерського господарства, який набув право постійного користування на земельну ділянку для здійснення сільськогосподарської діяльності, не можна розглядати в якості підстави ліквідації юридичної особи; положення, відповідно до якого кошти фонду розвитку, отримані в якості державної допомоги (до прикладу, дотації), та не були використані до початку запровадження процедури ліквідації сільськогосподарської юридичної особи, повинні передаватися іншому сільськогосподарському кооперативу (кооперативному об'єднанню) чи зараховуватися до бюджету. Всі інші кошти та майно фонду розвитку мають підлягати розподілу між членами підприємницького сільськогосподарського кооперативу у разі його ліквідації. При цьому окреслені правила необхідно відобразити у законодавстві України.

Сформульовані висновки, пропозиції та рекомендації у дослідженні зможуть бути використані для загальнотеоретичних напрацювань та вдосконалення норм права у сфері правового регулювання статусу сільськогосподарських юридичних осіб, зможуть бути застосовані у науково-дослідницькій, практичній та законотворчій діяльності, а також у навчальному процесі здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Право».

Ключові слова: юридична особа, підприємство, сільськогосподарська юридична особа, сільськогосподарський кооператив, фермерське господарство, товариство, суб'єкт підприємницької діяльності, гармонізація, управління, невиконання зобов'язань.

ANNOTATION

Popko Yu. Ya. Legal status of agricultural legal entities under the civil legislation of Ukraine. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 «Law». – Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, 2022.

The dissertation has been aimed at complex solution of scientific and practical tasks and research of civil law status of agricultural legal entities in Ukraine.

The dissertation is the first comprehensive study, which has conducted a detailed scientific and theoretical analysis of the civil status of agricultural legal entities in Ukraine and developed on its basis proposals and recommendations to improve the relevant regulations.

The section 1 «General theoretical characteristics of legal entities engaged in agriculture» has explored the concepts and sources of legal regulation of agricultural legal entities, as well as has clarified the system and classification of legal entities engaged in this field.

As of today, all legal entities, regardless of their organizational and legal form and type, have the right to carry out activities in the field of agricultural production. At the same time, the rights and obligations of participants (members) of such legal entities has been somehow influenced by the specifics of the industry and the risks associated with it, which must be taken into account when reforming the current legislation of Ukraine. At the same time in Ukraine economic activity, in particular in the field of agricultural production, can be carried out in two organizational forms: 1) without the status of a legal entity; 2) with the status of a legal entity.

After the restoration of Ukraine's independence, the legal regulation of the establishment and activity of persons in the field of agriculture was regulated by such legislative acts as: Civil Code of the Ukrainian SSR (1963), «On Enterprises in Ukraine» (1991), «On Entrepreneurship» (1991), «On the peasant (farmer) economy» (1991), «On industrial and financial groups in Ukraine» (1995), etc. In addition, it is worth mentioning the current Law of Ukraine «On Business Partnerships» (1991), the Law of Ukraine «On Collective Agricultural Enterprise» (1992), the Law of Ukraine «On Consumer Cooperation» (1992), etc. As of today, speaking about the system of normative legal acts that provide legal regulation of

relations of creation, activity and termination of agricultural legal entities, we should additionally mention: the Civil Code of Ukraine, the Economic Code of Ukraine, Law of Ukraine «On State Registration of Legal Entities, Individual Entrepreneurs and Public Associations», the Law of Ukraine «On Holding Companies in Ukraine», the Law of Ukraine «On Cooperation», the Law of Ukraine «On Agricultural Cooperation», the Law of Ukraine «On Farming», the Law of Ukraine «On Joint Stock Companies», the Law of Ukraine «On Companies with limited and additional liability», the Decree of the President of Ukraine «On urgent measures to accelerate the reform of the agricultural sector of the economy».

Agricultural legal entities can be classified into unitary and corporate; national, with foreign investment and foreign; created by residents, non-residents and jointly residents and non-residents; those belonging to small, medium or large enterprises; those acting on the basis of the statute, the founding agreement or the statement (memorandum); those who, in view of special legislation, are provided with state support from the budgets of various levels and those who are not provided with such guarantees, etc.

The section 2 «Civil law regulation of the procedure for the establishment and operation of agricultural legal entities» has been devoted to the analysis of the legal regulation of the procedure for the establishment and operation of agricultural activities of agricultural legal entities.

The gradual creation of a legal entity has been determined by the various factors, including: the legal entity was established for the first time, or it was created by reorganization; the form of ownership on which the legal entity was created; type and organizational and legal form of the legal entity; the need to form a minimum amount of authorized capital or transfer of agricultural land to the balance of the legal entity; the presence or absence of special legislative regulation of the relevant type of legal entity, etc. Among the stages of creation of any agricultural legal entity can be identified: the decision to establish an agricultural legal entity; appointment of executive management bodies and formation of the

authorized (composed) capital of an agricultural legal entity; the state registration.

A literal interpretation of the content of subparagraph «b» of paragraph 15 of the transitional provisions of the Land Code of Ukraine has given grounds to conclude that land should not be mortgaged. After all, in case of non-performance of the obligation, a mortgage penalty may be levied in the future. Mortgages, on the other hand, are a way of fulfilling obligations, not a way of alienating property. Therefore, in our opinion, in formulating this provision of legislation, shortcomings in rule-making techniques were admitted. Legislation must clearly state both the impossibility of mortgage (pledge) and the impossibility of foreclosure on this property on the basis of a court decision or a notary's writ of execution.

The section 3 «Peculiarities of termination of agricultural legal entities» has described the peculiarities of reorganization and the procedure for liquidation of agricultural legal entities.

Reorganization may involve the creation of a new legal entity (entities) or termination. At the same time, the creation of a new legal entity and the termination of legal entities of successors takes place in a merger, division and transformation. Instead, upon accession there is only the termination of legal entities, and upon separation – the creation of legal entities. Finally, Art. 6 of the Law of Ukraine «On Agricultural Cooperation» adopted in 2020 adheres to the position on allocation as a way of reorganization of agricultural cooperatives. In this regard, as well as taking into account the statutory procedure and the consequences of the allocation, we believe that this is a way to reorganize legal entities. In this case, as a result of the separation there is a singular, not universal succession, as in this case only part of the rights and obligations of legal successors pass to legal successors.

The procedure for reorganization of legal entities engaged in their main activities in the field of agriculture has been provided by the Civil Code of Ukraine and the Law of Ukraine «On State Registration of Legal Entities, Individual Entrepreneurs and Public Associations». This procedure can be divided into

several stages: the first stage involves a decision on reorganization and the establishment of a reorganization commission; the second stage involves entering in the Unified State Register of Legal Entities, Individual Entrepreneurs and Public Associations a record of the decision on reorganization and the beginning of the reorganization commission, which is carried out to: identify creditors of legal entities and meet their requirements in cases specified by law; preparation of the distribution balance (in case of division or separation) or transfer deed (in case of merger, acquisition, division and transformation); transfer of the distribution balance sheet or transfer deed for approval to the body that made the decision on reorganization. At this stage, the approval of transfer deeds or distribution balances is also taking place; the third stage is reduced to the state registration of the termination of legal entities-predecessors and the state registration of the creation of legal entities-successors.

Their special legal status should be taken into account during the liquidation procedure of agricultural organizations. Such organizations occupy an important place in the system of production, processing and distribution of agricultural products, and thus – in ensuring food security of the state. Therefore, the initiation of the procedure of liquidation of the studied subjects should take into account the seasonal nature of agricultural production activities, the need to collect and sell agricultural products, and so on.

The scientific novelty of the obtained research results is that for the first time at the dissertation level a comprehensive theoretical study of the civil status of agricultural legal entities in Ukraine has been conducted. According to the results of the dissertation, in particular, for the first time: a conclusion was made according to which legal entities engaged in main or additional business or non-commercial activities in the field of agricultural production can be named as agricultural legal entities. Nevertheless, the category of these entities does not include legal entities that are not engaged in production activities in the field of agriculture, but in intermediary, trade or other (for example, conduct activities exclusively from the sale of agricultural products); the approach according to

which farms and agricultural cooperatives should be referred to the subjects carrying out activity exclusively in the agricultural sphere as the basic or in addition activity connected with realization of agricultural production has been proved; it has been concluded that the legal regime of property, on which agricultural cooperatives can be established and operate, needs a separate regulation in the law. Such a regime should be a property right; it has been substantiated that the agricultural cooperative association is an independent organizational and legal form of legal entities; it has been concluded that it is expedient to introduce an approach according to which «members of the cooperative are liable for the obligations of the cooperative within its share, unless otherwise provided by the constituent document of the cooperative»; it has been proposed to replace the term «agricultural enterprise» in the current regulations with «agricultural legal entity»; it has been substantiated that the legislation should clearly state both the impossibility of mortgage (pledge) and the impossibility of foreclosure on agricultural land on the basis of a court decision or a notary's writ of execution. These land plots can be alienated only as a result of voluntary or forced division of property of the spouses; identified features of the reorganization of agricultural cooperatives, which are that: first, the legislator has not provided for the possibility of creating agricultural cooperatives by transformation (which, in our opinion, is not entirely justified, because such a cooperative could be created for example by transforming farms from legal entity status); secondly, the legislator defined the department as a way of reorganization (which, in our opinion, is absolutely justified, because the department by its legal nature is a reorganization and such provisions should be included in the Civil Code of Ukraine); thirdly, an agricultural cooperative can only be terminated by transformation, and an agricultural cooperative association operating without a profit can be created in connection with a change in the organizational and legal form (transformation) of a non-entrepreneurial agricultural cooperative; fourth, the need for a constituent assembly.

Also in the dissertation the following statements has been improved:

according to which the farm is not a separate organizational and legal form of legal entities. Given that the farm can be registered as a legal entity or as a business entity – an individual under the contract, given the need for family, family relations between members of farms, we can distinguish farms as independent organizational forms of economic activity; the approach according to which the transfer of funds from an indivisible fund to another cooperative organization is contrary to the legitimate interests of owners, is justified in relation to business agricultural cooperatives, and therefore the current legislation in this part is subject to change. Instead, similar rules for non-entrepreneurial agricultural cooperatives are justified and should be maintained; definition of the term «liquidation of a legal entity», which should be understood as a procedure established at the legislative level, which covers a set of mandatory consecutive actions resulting in termination of the legal entity, and which allows partial succession in cases specified by law or constituent documents.

In addition, the following developments have been further developed: the approach of excluding from the Civil Code of Ukraine provisions on contractual institutions for the supply and contracting of agricultural products, as excessive legal regulation of private relations in the sale or production of agricultural products may unreasonably restrict the principle of freedom of contract; opinion, according to which in case of creation of farms without the status of legal entities, there is no need to carry out their state registration as natural persons-entrepreneurs. In this case, it is advisable to talk exclusively about the mechanisms of budget support, tax benefits, etc., and the activity itself should be accounted for by the fiscal authorities as a joint economic activity without the status of a legal entity; position on the incorrectness of the separation in Art. 63 of the Economic code of Ukraine on the criterion of the form of ownership of collectively owned enterprises; a proposal to expand the circle of persons who may be the founders of the farm at the expense of foreigners and stateless persons; the approach according to which the death of a farm owner who has acquired the right of permanent use of a land plot for agricultural activities cannot be considered as a ground for

liquidation of a legal entity; a provision according to which funds from the development fund received as state aid (for example, grants) and not used before the introduction of the liquidation procedure of an agricultural legal entity must be transferred to another agricultural cooperative (cooperative association) or credited to the budget. All the other funds and property of the development fund should be distributed among the members of the agricultural cooperative in case of its liquidation. At the same time, the outlined rules must be reflected in the legislation of Ukraine.

The formulated conclusions, proposals and recommendations in the study can be used for general theoretical work and improving the law in the field of legal regulation of the status of agricultural legal entities, can be used in research, practical and legislative activities, as well as in the educational process of higher education «Law».

Key words: legal entity, enterprise, agricultural legal entity, agricultural cooperative, farm, partnership, subject of entrepreneurial activity, harmonization, management, non-fulfillment of obligations.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Попко Ю. Я. Правовий статус сільськогосподарських кооперативів та сільськогосподарських кооперативних об'єднань за законодавством України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. Вип. 92. С. 80–87.

2. Попко Ю. Я. Порядок та правові наслідки ліквідації юридичних осіб, які здійснюють діяльність у галузі сільськогосподарського виробництва. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2021. Вип. 54. С. 50–53.

3. Попко Ю. Я. Поняття та підстави ліквідації юридичних осіб, які здійснюють діяльність у галузі сільськогосподарського виробництва. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2022. № 69. С. 127–131.

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації:

4. Попко Ю. Поняття та джерела правового регулювання статусу сільськогосподарських юридичних осіб. *Evropský Politický a Právní Diskurz*. Vol.8. Issue 2. 2021. С. 135–143.

Наукові публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Попко Ю. Я. Поняття сільськогосподарських юридичних осіб за законодавством України. *Науковий потенціал та перспективи розвитку юридичної науки* : тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 26–27 березня 2021 року / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя : ЗНУ, 2021. С. 66–69.

6. Попко Ю. Я. Правове регулювання порядку створення сільськогосподарських кооперативів в Україні. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні* : збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (11 листопада 2021 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів : ЛьвДУВС, 2021. С. 114–117.

7. Попко Ю. Становлення законодавства України про юридичні особи, що провадять діяльність у сфері сільськогосподарського виробництва. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 10 грудня 2021 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 377–381.

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень.....	19
Вступ.....	20
Розділ 1. Загальнотеоретична характеристика юридичних осіб, що здійснюють діяльність у галузі сільського господарства.....	29
1.1. Поняття та джерела правового регулювання сільськогосподарських юридичних осіб.....	29
1.2. Система та класифікація юридичних осіб, що здійснюють діяльність у галузі сільського господарства.....	41
<i>Висновки до Розділу 1.....</i>	54
Розділ 2. Цивільно-правове регулювання порядку створення та діяльності сільськогосподарських юридичних осіб.....	58
2.1. Правове регулювання порядку створення сільськогосподарських юридичних осіб.....	58
2.2. Особливості діяльності сільськогосподарських юридичних осіб.....	77
<i>Висновки до Розділу 2.....</i>	95
Розділ 3. Особливості припинення сільськогосподарських юридичних осіб.....	99
3.1. Особливості реорганізації сільськогосподарських юридичних осіб.....	99
3.2. Порядок ліквідації сільськогосподарських юридичних осіб.....	111
<i>Висновки до Розділу 3.....</i>	137
ВИСНОВКИ.....	143
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	152
ДОДАТКИ.....	175

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

Велика Палата Верховного Суду	ВП ВС
Верховний Суд	ВС
Господарський кодекс України	ГК України
Європейський Союз	ЄС
Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань	ЄДР
Земельний кодекс України	ЗК України
Цивільний кодекс України	ЦК України

Вступ

Актуальність теми дослідження. Сільське господарство є однією з провідних галузей економіки в Україні. Близько 70 % загального земельного фонду нашої держави становлять сільськогосподарські угіддя, а українські сільськогосподарські товаровиробники, за даними відкритих джерел, постачають продукцію до близько ста дев'яноста країн світу. Про важливість цієї галузі та суб'єктів, які провадять діяльність у цій сфері, свідчать і численні міжнародні зібрання. Зокрема, у Декларації Всесвітнього саміту з продовольчої безпеки (м. Рим, 2009 року) було наголошено, що фермерські господарства покликані зіграти одну з вирішальних ролей у забезпеченні населення продуктами харчування [25]. Позаяк, вирішення такого завдання неможливе без ефективного правового регулювання загалом суспільних відносин, пов'язаних зі створенням, діяльністю та припиненням юридичних осіб, що провадять свою діяльність у сфері сільського господарства.

У юридичній науці активно обговорюють питання про місце вищезгаданих юридичних осіб серед суб'єктів господарської діяльності, адже значного поширення набуло створення фермерських господарств (як зі статусом, так і без статусу юридичної особи), сільськогосподарських кооперативів, різного роду приватних сільськогосподарських підприємств тощо. При цьому неодмінною умовою соціально-економічного розвитку, інтеграції нашої держави у світове та європейське співтовариство, вдосконалення існуючих ринкових механізмів серед інших чинників, безумовно, є поступове зміцнення і підвищення ефективності агропромислового комплексу з урахуванням як індивідуальних (підприємницьких), так і суспільних інтересів.

Під час підготовки дисертаційної роботи проаналізовано наукові праці та доробки багатьох учених, зокрема: В. А. Васильєвої, М. З. Вовк, О. М. Вінник, А. А. Герц, О. М. Гнатів, Р. М. Гнідан, О. В. Дзери,

М. С. Долинської, М. М. Дякович, В. М. Єрмоленка, Д. Є. Забзалюка, А. В. Зеліско, Н. В. Ільків, О. В. Ільківа, В. М. Коссака, А. В. Коструби, О. О. Кота, Р. В. Крупника, Н. С. Кузнецової, П. Ф. Кулинич, І. М. Кучеренко, Р. В. Мавліханової, Р. А. Майданика, Х. В. Майкут, М. В. Оприска, Т. Я. Рима, З. В. Ромовської, В. І. Семчика, О. М. Скоропис, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Р. О. Стефанчука, В. В. Тропіна, Н. І. Титової, В. І. Федоровича, В. І. Цікала, Т. М. Чурилової, Р. Б. Шишки, В. С. Щербини, Ю. М. Юркевича, О. С. Яворської, І. Є. Якубівського та багатьох інших.

Вивченню правового статусу різних видів та форм сільськогосподарських юридичних осіб присвячена значна кількість досліджень, але вони переважно ґрунтуються на аналізі окремих норм вітчизняного законодавства. Недостатню увагу приділено порівняльному аналізу статусу юридичних осіб різних організаційно-правових форм у цій сфері і не повною мірою враховуються підходи інших держав до регулювання відносин, пов'язаних зі здійсненням сільськогосподарської діяльності суб'єктами зі статусом юридичної особи. Вищенаведене обумовлює необхідність комплексного дослідження цивільно-правового статусу сільськогосподарських юридичних осіб в Україні.

Особливої актуальності вивченню окресленої проблематики надає також проведена нещодавно у нашій державі земельна реформа та запровадження ринку земель товарного сільськогосподарського призначення. У зв'язку з цим систематизація та належне й ефективне цивільно-правове регулювання статусу юридичних осіб, що здійснюють діяльність у галузі сільського господарства вимагає особливої уваги, а вироблені пропозиції та рекомендації за результатами виконання дисертаційної роботи сприятимуть утвердженню демократичних принципів верховенства права та законності у нашій державі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційної роботи відповідає науковому напрямку кафедри цивільно-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ

(НДДКР з державною реєстрацією «Проблеми правового регулювання приватних відносин в умовах гармонізації законодавства України з правом Європейського Союзу», № 0120U102681 (термін виконання: 06.2020 – 06.2023 рр.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є комплексний системний аналіз теоретичних і практичних проблем щодо цивільно-правового статусу сільськогосподарських юридичних осіб в Україні, обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання у цій сфері відносин.

Мета дисертаційного дослідження охоплює такі *завдання*:

- вивчити поняття та джерела правового регулювання сільськогосподарських юридичних осіб;
- з'ясувати систему та класифікувати юридичні особи, що здійснюють діяльність у галузі сільського господарства;
- охарактеризувати правове регулювання порядку створення сільськогосподарських юридичних осіб;
- проаналізувати особливості діяльності сільськогосподарських юридичних осіб;
- визначити особливості реорганізації та ліквідації сільськогосподарських юридичних осіб;
- розробити науково-теоретичні та практичні рекомендації, що спрямовуватимуться на вдосконалення правового регулювання статусу сільськогосподарських юридичних осіб в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані зі статусом сільськогосподарських юридичних осіб, система чинних в Україні нормативних актів, законодавство інших країн, що стосуються порядку створення, діяльності та припинення юридичних осіб, які здійснюють свою діяльність у галузі сільського господарства, судова практика щодо вирішення спорів, у зв'язку зі створенням, діяльністю та припиненням таких юридичних осіб.

Предметом дослідження є цивільно-правовий статус сільськогосподарських юридичних осіб в Україні.

Методологічна основа проведення дослідження. У процесі дослідження використано дві групи методів наукового пізнання: загальнонаукові (історичний, діалектичний, метод системного аналізу, формально-логічний, структурно-функціональний, аналіз та синтез, абстрагування тощо) та спеціальні методи дослідження (порівняльно-правовий, тлумачення правових приписів та інші).

Зокрема, за допомогою діалектичного методу досліджено розвиток положень про юридичні особи, які здійснюють діяльність у галузі сільського господарства. Шляхом аналізу і синтезу вивчено теоретичні та фактичні положення про поняття сільськогосподарських юридичних осіб. Метод абстрагування було використано для локального дослідження різних груп правовідносин та тлумачення правових приписів з метою з'ясування змісту і природи правових норм, котрі зафіксовані у документах, пов'язаних зі створенням, діяльністю та припиненням юридичних осіб, які здійснюють діяльність у галузі сільського господарства. Вагоме значення у роботі відіграв загальнонауковий принцип комплексності у дослідженні видів юридичних осіб, які здійснюють діяльність у галузі сільського господарства.

Нормативно-правовою базою дослідження виступили приписи Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), Господарського кодексу України (далі – ГК України), спеціальні законодавчі акти про окремі види та організаційно-правові форми юридичних осіб, інших вітчизняних та зарубіжних нормативно-правових актів.

Теоретичним підґрунтям дисертаційної роботи є праці українських та іноземних учених-правників.

Емпіричною базою дисертаційної роботи є матеріали розгляду судових справ, пов'язаних із розглядом спорів за участю юридичних осіб, які провадять діяльність у галузі сільського господарства.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому,

що вперше на дисертаційному рівні проведено комплексне теоретичне дослідження цивільно-правового статусу сільськогосподарських юридичних осіб в Україні. За результатами виконаної дисертаційної роботи, зокрема:

вперше:

1) зроблено висновок, відповідно до якого юридичні особи, які здійснюють основну або додаткову підприємницьку чи некомерційну діяльність у галузі сільськогосподарського виробництва, можуть бути поіменовані як сільськогосподарські юридичні особи. Однак, до категорії цих суб'єктів не можна відносити юридичних осіб, які не займаються виробничою діяльністю у галузі сільського господарства, а посередницькою, торговельною чи іншою (наприклад, провадять діяльність винятково із продажу сільськогосподарської продукції);

2) обґрунтовано підхід, згідно з яким фермерські господарства та сільськогосподарські кооперативи мають бути віднесені до суб'єктів, що провадять діяльність винятково у сільськогосподарській сфері чи додатково – як діяльність, пов'язану із реалізацією сільськогосподарської продукції;

3) доведено, що окремого урегулювання в законі потребує правовий режим майна, на якому можуть створюватися та провадити діяльність сільськогосподарські кооперативні об'єднання. Таким режимом має бути право власності;

4) аргументовано, що сільськогосподарське кооперативне об'єднання є самостійною організаційно-правовою формою юридичних осіб;

5) зроблено висновок про доцільність запровадження підходу, відповідно до якого «члени кооперативу відповідають за зобов'язаннями кооперативу у межах своєї частки, якщо інше не передбачено установчим документом кооперативу»;

6) запропоновано термін «сільськогосподарське підприємство» у чинних нормативних актах замінити на «сільськогосподарська юридична особа»;

7) обґрунтовано, що в законодавстві необхідно чітко закріпити положення як про неможливість передачі в іпотеку (заставу), так і про

неможливість звернення стягнення на земельні ділянки сільськогосподарського призначення на підставі судового рішення чи виконавчого напису нотаріуса. Вказані земельні ділянки можуть бути відчуженими лише внаслідок добровільного чи примусового поділу майна подружжя;

8) визначено особливості реорганізації сільськогосподарських кооперативів, які полягають у тому, що: по-перше, законодавець не передбачив можливості створення сільськогосподарських кооперативів шляхом перетворення (що, на наш погляд, не зовсім виправдано, адже такий кооператив міг би бути створений, для прикладу, шляхом перетворення фермерського господарства зі статусом юридичної особи); по-друге, законодавець означив виділ як спосіб реорганізації (що, на наш погляд, є абсолютно виправданим, адже виділ за своєю правовою природою є реорганізацією і такі положення доцільно унести також у ЦК України); по-третє, сільськогосподарський кооператив може бути шляхом перетворення лише припиненим, а сільськогосподарське кооперативне об'єднання, що діє без мети одержання прибутку, може бути створене у зв'язку зі зміною організаційно-правової форми (перетворення) непідприємницького сільськогосподарського кооперативу; по-четверте, необхідним є проведення установчих зборів;

удосконалено:

9) положення, відповідно до якого фермерське господарство не є окремою організаційно-правовою формою юридичних осіб. Зважаючи, що фермерське господарство може бути зареєстроване як юридична особа або як суб'єкт підприємницької діяльності – фізична особа на основі договору, враховуючи необхідність існування родинних, сімейних відносин між членами фермерських господарств, можна виокремити фермерські господарства як самостійні організаційні форми господарської діяльності;

10) підхід, відповідно до якого передання коштів неподільного фонду іншій кооперативній організації суперечить законним інтересам власників, є

обґрунтованим і щодо підприємницьких сільськогосподарських кооперативів, а тому чинні приписи законодавства у цій частині підлягають відповідній зміні. Натомість схожі правила, що стосуються непідприємницьких сільськогосподарських кооперативів, є виправданими та підлягають збереженню;

11) дефініцію терміна «ліквідація юридичної особи», під яким варто розуміти закріплену на законодавчому рівні процедуру, яка охоплює сукупність обов'язкових послідовних дій, вчинення яких має наслідком припинення юридичної особи, та яка допускає часткове правонаступництво у визначених законом або установчих документах випадках;

набули подальшого розвитку:

12) підхід про доцільність виключення із ЦК України приписів про договірні інститути поставки та контрактації сільськогосподарської продукції, адже наявність надлишкового правового регулювання приватних відносин у сфері реалізації чи виробництва сільськогосподарської продукції може необґрунтовано обмежувати принцип свободи договору;

13) позиція, відповідно до якої у разі створення фермерських господарств без статусу юридичних осіб немає необхідності проводити їх державну реєстрацію як фізичних осіб-підприємців. У цьому випадку доцільно говорити винятково про механізми бюджетної підтримки, податкових пільг тощо, а сама діяльність повинна обліковуватися у фіскальних органах як спільна господарська діяльність без статусу юридичної особи;

14) думка про некоректність виокремлення у ст. 63 ГК України за критерієм форми власності підприємств колективної власності;

15) пропозиція про розширення за рахунок іноземців та апатридів кола осіб, які можуть бути засновниками фермерського господарства;

16) підхід, відповідно до якого смерть власника фермерського господарства, який набув право постійного користування на земельну ділянку для здійснення сільськогосподарської діяльності не можна

розглядати як підставу ліквідації юридичної особи;

17) положення, відповідно до якого кошти фонду розвитку, отримані як державна допомога (до прикладу, дотації), та не були використані до початку запровадження процедури ліквідації сільськогосподарської юридичної особи, повинні передаватися іншому сільськогосподарському кооперативу (кооперативному об'єднанню) чи зараховуватися до бюджету. Всі інші кошти та майно фонду розвитку мають підлягати розподілу між членами підприємницького сільськогосподарського кооперативу у разі його ліквідації. При цьому окреслені правила необхідно відобразити у законодавстві України.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані висновки, пропозиції та рекомендації у дослідженні можуть бути використані для загальнотеоретичних напрацювань та вдосконалення норм права у сфері правового регулювання статусу сільськогосподарських юридичних осіб, застосовані у науково-дослідницькій, практичній та законотворчій діяльності, а також у процесі підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Право».

Особистий внесок здобувача. Усі сформульовані у дисертаційній роботі положення, висновки, пропозиції та рекомендації ґрунтуються на власних дослідженнях автора.

Апробація результатів дисертаційної роботи. Основні результати дисертаційного дослідження обговорено та апробовано на таких науково-практичних заходах: «Науковий потенціал та перспективи розвитку юридичної науки» (м. Запоріжжя, 26–27 березня 2021 р.), Науково-практичному семінарі «Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні» (м. Львів, 11 листопада 2021 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні» (м. Львів, 10 грудня 2021 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано у 7-ми одноосібних публікаціях (3 – у наукових фахових виданнях категорії «Б»

згідно з переліком МОН України; 1 – у зарубіжному науковому фаховому виданні; 3 – у збірниках тез доповідей за результатами участі в роботі науково-практичних заходів).

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальних обсяг дисертації становить 179 сторінок, в тому числі анотації на 16 сторінках, список використаних джерел із 200 найменувань на 23 сторінках та 3 додатки на 5 сторінках.

Розділ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ ДІЯЛЬНІСТЬ У ГАЛУЗІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

1.1. Поняття та джерела правового регулювання сіськогосподарських юридичних осіб

У Декларації Всесвітнього саміту з продовольчої безпеки (м. Рим, 2009 року) наголошено, що фермерські господарства покликані зіграти одну з вирішальних ролей у забезпеченні населення продуктами харчування [25]. Вирішення такого завдання неможливе без ефективного правового регулювання загалом суспільних відносин, пов'язаних із створенням, діяльністю та припиненням юридичних осіб, що здійснюють свою діяльність у сфері сільського господарства. У юридичній науці активно обговорюють проблеми про місце таких юридичних осіб серед суб'єктів господарської діяльності, їхню роль та призначення. У зв'язку з цим, а також після прийняття законодавчих реформ у сфері обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні, актуальним є дослідження питань щодо поняття та джерел правового регулювання сільськогосподарських юридичних осіб [89, с. 135].

У правничій літературі існують наукові праці, присвячені проблемам правового регулювання окремих видів юридичних осіб, що здійснюють чи можуть провадити діяльність у галузі сільськогосподарського товарного виробництва. Поряд із тим існує доцільність комплексного дослідження їхнього статусу в умовах реформування законодавства України та гармонізації його з правом Європейського Союзу (далі – ЄС). Серед науковців, які вивчали цю проблематику – О. М. Вінник [13], В. М. Коссак [57], Н. С. Кузнецова [66], І. М. Кучеренко [71], Х. В. Майкут [111],

І. В. Спасибо-Фатєєва [148], В. І. Цікало [172], Ю. М. Юркевич [183] та багато інших. Позаяк, досі залишається актуальною необхідність дослідження поняття та джерел правового регулювання сільськогосподарських юридичних осіб в Україні, а також вироблення власного підходу щодо перспектив удосконалення законодавчої регламентації відповідних відносин.

Варто відзначити, що сільське господарство – це галузь економіки, спрямована на забезпечення населення продовольством та отримання сировини для низки інших галузей промисловості. Ця галузь є однією з найважливіших та представлена майже у всіх країнах світу. У світовому сільському господарстві зайнято близько 1 млрд економічно активного населення. Від стану галузі залежить продовольча безпека держави [142]. Сільськогосподарське виробництво становлять дві основні сфери: землеробство чи рослинництво та тваринництво. Варто згадати, що, як свідчить правова позиція, висловлена у постанові Великої Палати Верховного Суду (далі – ВП ВС), особа, яка володіє та користується земельними ділянками, є належним землекористувачем та набуває права власності на врожай (посіви і насадження сільськогосподарських культур, вироблену сільськогосподарську продукцію), що вирощений на таких земельних ділянках [99].

Важливість сільськогосподарського виробництва у нашій державі актуалізує і дослідження статусу основних суб'єктів, які провадять діяльність у цій сфері, а саме – юридичних осіб. Зокрема, у сучасних умовах ринкових реформ активно обговорюють питання про місце сільськогосподарських юридичних осіб серед суб'єктів господарської діяльності, їхню роль та призначення.

Станом на сьогодні існує велика кількість нормативно-правових актів, які забезпечують регулювання статусу юридичних осіб, що вправі здійснювати діяльність у галузі сільського господарства, що, з одного боку є позитивним явищем, адже забезпечує максимальну урегульованість

відповідних відносин, а з іншого боку – має деякі негативні наслідки. Наприклад, у Концепції оновлення Цивільного кодексу України також не було залишено поза увагою проблеми договірних відносин, пов'язаних із виробництвом та реалізацією сільськогосподарської продукції. Зокрема, варто згадати, що сьогодні, відповідно до ч. 3 ст. 713 ЦК України, за договором контрактації сільськогосподарської продукції виробник сільськогосподарської продукції зобов'язується виробити визначену договором сільськогосподарську продукцію і передати її у власність заготівельникові (контрактанту) або визначеному ним одержувачеві, а заготівельник зобов'язується прийняти цю продукцію та оплатити її за встановленими цінами відповідно до умов договору [167]. Подібно, згідно з ч. 2, 3 ст. 272 ГК України, за договором контрактації виробник сільськогосподарської продукції (виробник) зобов'язується передати заготівельному (закупівельному) або переробному підприємству чи організації (контрактанту) вироблену ним продукцію у строки, кількості, асортименті, що передбачені договором, а контрактант зобов'язується сприяти виробникові у виробництві зазначеної продукції, прийняти і оплатити її; у договорах контрактації повинні передбачатися: види продукції (асортимент), гранично допустимий вміст у продукції шкідливих речовин; кількість продукції, яку контрактант приймає безпосередньо у виробника; ціна за одиницю, загальна сума договору, порядок і умови доставки, строки здавання-приймання продукції; обов'язки контрактанта щодо подання допомоги в організації виробництва сільськогосподарської продукції та її транспортування на приймальні пункти і підприємства; взаємна майнова відповідальність сторін у разі невиконання ними умов договору; інші умови, передбачені Типовим договором контрактації сільськогосподарської продукції, затвердженим у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Окрім цього, згідно зі ст. 273 ГК України, виробник повинен не пізніше як за п'ятнадцять днів до початку заготівлі продукції повідомити контрактанта про кількість і строки здачі сільськогосподарської продукції,

що пропонується до продажу, та погодити календарний графік її здачі. Контрактант зобов'язаний прийняти від виробника всю пред'явлену ним продукцію на умовах, передбачених у договорі. Нестандартну продукцію, яка швидко псується, придатну для використання у свіжому або переробленому вигляді, та стандартну продукцію, яка швидко псується, що здається понад обсяги, передбачені договором, контрактант приймає за цінами і на умовах, що погоджені сторонами [22].

Незважаючи на вищеподане, автори Концепції оновлення Цивільного кодексу України вважають за доцільне розглянути необхідність виключення з Цивільного кодексу України деяких інститутів зобов'язального права, які збереглися з часів функціонування адміністративно-командної економіки, зокрема, контрактації сільськогосподарської продукції [53]. Такий підхід є абсолютно слушним та зваженим. Врешті, наявність надлишкового правового регулювання договірних відносин у сфері реалізації чи виробництва сільськогосподарської продукції може необґрунтовано обмежувати принцип свободи договору.

Підводячи проміжні підсумки, доцільно також зазначити, що станом на сьогодні усі юридичні особи, незалежно від їх організаційно-правової форми та виду, вправі здійснювати діяльність у галузі сільськогосподарського виробництва. Поряд із тим на права та обов'язки учасників (членів) таких юридичних осіб так чи інакше впливає специфіка галузі діяльності та ризики, які з нею пов'язані, що необхідно враховувати при реформуванні чинного законодавства України [90, с. 380].

Позаяк, юридичною особою вважають організацію, яка створена та зареєстрована у встановленому законом порядку. Загальні умови створення і реєстрації юридичних осіб будь-якого виду та організаційно-правової форми визначені Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань». Після набрання чинності ЦК України набув усталеної практики підхід, відповідно до якого юридичні особи створюються, як правило, із загальною правоздатністю,

тобто вправі здійснювати будь-яку діяльність, яка не заборонена законом. Також для окремих видів та організаційно-правових форм передбачені спеціальні умови їх створення (наприклад, такі правила стосуються виробничих кооперативів, фермерських господарств, акціонерних товариств тощо).

Як вказує В. С. Щербина, поняття «юридична особа» і «фізична особа» виявляється зовсім недостатньо для багатоманітного господарського життя, учасники якого виконують різні завдання в різних сферах і галузях господарювання, для чого (з урахуванням економічного характеру їх діяльності) наділяються різними за обсягом правами й обов'язками, що вирізняють їх з-поміж інших учасників господарських відносин [178, с. 18]. При цьому у навчальній та науковій літературі існує багато критеріїв класифікації відносин за участю юридичних осіб. Так, О. М. Вінник за галузями економіки та сферами управління виділяє господарські відносини в промисловості, в агропромисловому комплексі, в галузі транспорту, в капітальному будівництві, на ринку цінних паперів, у сфері економічної конкуренції та антимонопольного регулювання тощо [12, с. 30]. Керуючись цим та погоджуючись із таким підходом, вважаємо за необхідне зауважити, що низка юридичних осіб здійснюють свою основну або додаткову підприємницьку чи некомерційну діяльність у галузі сільськогосподарського виробництва, а тому можуть бути поіменовані як сільськогосподарські юридичні особи. До категорії цих суб'єктів не можна відносити юридичних осіб, які не займаються виробничою діяльністю у галузі сільського господарства, а посередницькою, торговельною чи іншою, наприклад, провадять діяльність винятково із продажу сільськогосподарської продукції.

Комплексне вивчення проблем правового регулювання допомагає вирішенню основних питань, пов'язаних із впливом права на сільське господарство, і розкриває значення цього регулювання як важливого політичного, економічного і соціального чинника. Воно дає змогу проаналізувати весь процес впливу права на розвиток сільського

господарства як галузі загалом, уможливило також показ засобів і методів, за допомогою яких держава здійснює своє втручання в сільськогосподарське виробництво, розкриття його справжньої сутності та змісту і, що найголовніше, показ всіх цих явищ у взаємозв'язку і взаємозалежності. Розгляд проблем правового регулювання дозволяє розкрити вплив права, його доктрин і концепцій, виявити тенденції розвитку законодавчого регулювання, його форми [49, с. 3–4].

Початково, після здобуття Україною незалежності, правове регулювання порядку створення і діяльності осіб у сфері сільського господарства регулювали такі законодавчі акти, як Цивільний кодекс Української РСР (1963 рік) [171], «Про підприємства в Україні» (1991 рік) [128], «Про підприємництво» (1991 рік) [127], «Про селянське (фермерське) господарство» (1991 рік) [130], «Про промислово-фінансові групи в Україні» (1995 рік) [129] тощо. Крім цього, варто згадати і про чинні досі Закон України «Про господарські товариства» (1991 рік) [117], Закон України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» [121], Закон України «Про споживчу кооперацію» (1992 рік) і т. п [132].

Одночасно, такі організаційно-правові форми підприємств, як приватні та сімейні, перші юридичні особи сприймали як такі, що надають можливість особі займатися підприємницькою діяльністю, а нині їх визнають архаїчними організаційно-правовими формами юридичних осіб приватного права [70, с. 28].

Станом на сьогодні, говорячи про систему нормативно-правових актів, які забезпечують правове регулювання відносин створення, діяльності та припинення сільськогосподарських юридичних осіб, маємо додатково зазначити про: ЦК України [167], ГК України [22], Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [119], Закон України «Про холдингові компанії в Україні» [135], Закон України «Про кооперацію» [122], Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» [131], Закон України «Про фермерське

господарство» [134], Закон України «Про акціонерні товариства» [113], Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [133], Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» [124].

Однак, як вже згадувалося, така кількість нормативно-правових актів, які забезпечують регулювання статусу юридичних осіб, що вправі здійснювати виробничу діяльність у галузі сільського господарства, з одного боку, є позитивним явищем, адже забезпечує максимальну урегульованість відповідних відносин, а з іншого боку – має деякі негативні наслідки, оскільки ці нормативно-правові акти подекуди містять взаємовиключні або суперечливі правила, що ускладнює правозастосування [89, с. 138].

При цьому, безумовно, будь-які зміни правового регулювання статусу юридичних осіб повинні відбуватися як з урахуванням сучасних євроінтеграційних процесів, так і давніх традицій національної правової системи. Зокрема, варто погодитися з Ю. С. Шемшученком, що гармонізація систем національного та європейського права не може здійснюватися механічно (по-перше, продовжує діяти принцип державного суверенітету кожної країни; по-друге, ці країни мають багато особливостей, які не беруть і не бажають розгубити у ході інтеграційних процесів; по-третє, досі не вироблено універсальних організаційних механізмів гармонізації відповідних правових систем; по-четверте, існують істотні недоліки у теоретичному вирішуванні відповідних проблем, що притримує їхнє практичне втілення) [176, с. 45].

Прикладами неузгодженостей у правовому регулюванні статусу окремих видів сільськогосподарських юридичних осіб є, зокрема, кооперативи та фермерські господарства.

Зокрема, відповідно до ст. 2 Закону України «Про кооперацію», кооператив – це юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх

економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування [122].

Подібно, відповідно до ст. 1 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», сільськогосподарський кооператив – це юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які є виробниками сільськогосподарської продукції і добровільно об'єдналися на основі членства та на засадах самоврядування для провадження спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб [131].

Відповідно до ч. 2 ст. 6 Закону України «Про споживчу кооперацію», колективними членами споживчого товариства можуть бути фермерські господарства, колективні сільськогосподарські підприємства, господарські товариства, кооперативні, державні та інші підприємства, що поділяють його цілі та інтереси [132].

Також, відповідно до ст. 163 ЦК України, виробничим кооперативом є добровільне об'єднання громадян на засадах членства для спільної виробничої або іншої господарської діяльності, яка ґрунтується на їхній особистій трудовій участі та об'єднанні його членами майнових пайових внесків. Статутом кооперативу та законом може бути передбачено участь у діяльності виробничого кооперативу на засадах членства також інших осіб [167].

Натомість, згідно з ч. 1 ст. 94 ГК України, кооперативи, як добровільні об'єднання громадян з метою спільного вирішення ними економічних, соціально-побутових та інших питань, можуть створюватися у різних галузях (виробничі, споживчі, житлові тощо) [22].

Зокрема, В. І. Федорович подвійно визначає кооперацію як форму організації праці, за якої певна кількість осіб бере участь в одному й тому ж процесі праці, і як організаційно оформлені самодіяльні добровільні колективні об'єднання виробників, утворені для досягнення спільних цілей [163, с. 5]. Хоча більш вдалим видається підхід Б. М. Мартоса [76, с. 34] стосовно трактування кооперації як форми спільної діяльності на засадах

співробітництва задля покращення добробуту, що розвинутий у працях М. А. Мацько [77, с. 8] та В. І. Семчика [143, с. 8].

Варто додати, що Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію», який отримав правовий режим спеціального нормативного акту, призначеного належно врегулювати внутрішньогосподарські відносини в сільськогосподарських кооперативах з урахуванням особливостей та специфіки виробничого процесу в аграрній сфері економіки, насправді, не повною мірою відповідає своєму призначенню. Його зміст не враховує наукових підходів вітчизняних науковців-правників, які протягом тривалого часу намагалися довести необхідність спеціалізованого правового регулювання членських, трудових, земельних, майнових, організаційних відносин у сільськогосподарських кооперативах, а також законодавчого закріплення специфічних прав та обов'язків членів сільськогосподарських кооперативів, обґрунтувати наявність особливостей правового механізму створення та припинення діяльності сільськогосподарських кооперативів, специфіки регулювання земельних відносин у сільськогосподарських кооперативах, а також необхідності прийняття окремих законів, що визначатимуть особливості правового статусу різних типів сільськогосподарських кооперативів [160, с. 98].

Отже, у юридичній літературі уже давно відзначають, що наявна система нормативних актів, які визначають правове положення кооперативів, складається із неузгоджених між собою законодавчих актів, які суперечать один одному. Це якраз стосується Законів України «Про кооперацію», «Про споживчу кооперацію», «Про сільськогосподарську кооперацію» тощо [70, с. 29].

Як правильно звертають увагу у наукових джерелах, на відміну від ЦК України, ГК України визначає право на членство у виробничих кооперативах тільки фізичних осіб. При цьому, таку саму позицію має й Закон «Про кооперацію», зауважуючи, що підставою для виключення з кооперативу є припинення трудової участі в діяльності членів кооперативу. Окреслена

концепція суперечить ЦК України, а отже, зазначені норми повинні бути виключені із ГК України та Закону «Про кооперацію» [70, с. 147]. Також, як зауважила Н. І. Титова, у законі і в статутах усіх сільськогосподарських кооперативів має бути норма, відповідно до якої непрацездатні члени кооперативу зберігають свій правовий статус і користуються членськими правами [159, с. 26].

Іншим проблемним питанням регулювання статусу кооперативів, у тому числі сільськогосподарських, є питання підприємницької чи непідприємницької мети діяльності окремих їхніх видів. Так, у літературі обґрунтовували недоцільність розмежування виробничих та обслуговуючих кооперативів за раніше чинним законодавством шляхом віднесення перших до підприємницьких, а других – до непідприємницьких організацій та пропонували закріпити у ЦК України таку організаційно-правову форму, як кооператив; навести узагальнююче поняття кооперативу, яке відповідає Декларації про кооперативну ідентичність, встановити суттєві ознаки такої форми і найзагальніші положення, які регламентують правовий статус кооперативу [174, с. 8]. При цьому, варто згадати про схвалену Кабінетом Міністрів України 03.03.2021 року постанову про модельні статuti сільськогосподарських кооперативів. Зокрема, після набрання чинності Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 2020 року, поряд із скасуванням поділу таких кооперативів на виробничі і обслуговуючі, закріплено підхід, відповідно до яких вони можуть створюватися як з метою, так і без мети одержання прибутку. Дотримуючись такої логіки, можна зазначити про дискусійність підходу, адже виробничий кооператив відповідно до ЦК України і так залишається різновидом підприємницьких товариств, тобто таких юридичних осіб, які створюються і діють з метою одержання прибутку з наступним перерозподілом цього прибутку між членами кооперативу [91, с. 68].

Не менш важливою є також доцільність уніфікації підходів на рівні окремих законодавчих актів стосовно відповідальності членів кооперативів

за його зобов'язаннями.

Наприклад, ЦК України передбачає субсидіарну відповідальність членів виробничого кооперативу за його зобов'язаннями у розмірах та порядку, окреслених законом і статутом (ч. 2 ст. 163), ГК України встановив субсидіарну (додаткову) відповідальність членів виробничого кооперативу їхнім майном у розмірі, не меншому від пайового внеску, якщо більший розмір відповідальності не визначений статутом чи законом (ч. 1 ст. 108), Закон України «Про кооперацію» закріпив відповідальність членів кооперативу за його зобов'язаннями у межах внесеного паю, якщо інше не передбачено законом чи статутом (ч. 2 ст. 27), Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» передбачив відповідальність члена кооперативу за його зобов'язаннями у межах частки, за винятком випадку, коли інше визначене законом (ч. 3 ст. 24), а Закон України «Про споживчу кооперацію» – відповідальність члена споживчого товариства обмежує винятково розміром пайового внеску (абз. 2 ч. 3 ст. 6).

Не менш цікавими у цьому контексті є фермерські господарства, які можуть створюватися як зі статусом юридичної особи, так і без такого статусу.

При цьому спірним вважалось питання трактування фермерських господарств як самостійних організаційно-правових форм юридичних осіб.

Зокрема, В. С. Щербина відзначив, що, на відміну від господарських товариств, фермерське господарство представлене лише головою, який, зокрема, вчиняє юридично-значущі дії від імені господарства відповідно до законодавства України [178, с. 76].

Натомість, І. М. Кучеренко зазначала, що ведення фермерського господарства пов'язане з певними пільгами, зокрема податковими, тому, незалежно від організаційно-правової форми ведення діяльності з вироблення сільськогосподарської продукції, фермерське господарство може існувати як у різних організаційно-правових формах господарських товариств, виробничих кооперативів, так і без створення юридичної особи [70, с. 220].

Подібно, Ю. М. Юркевич, вказує, що фермерське господарство не є самостійною організаційно-правовою формою юридичних осіб, а узагальнюючим поняттям, запровадженим з метою врегулювання особливостей ведення підприємницької діяльності у сфері сільського господарства та надання державної підтримки у цій галузі [180, с. 132].

Ми підтримуємо думку, що фермерське господарство не є окремою організаційно-правовою формою юридичних осіб. Поряд із тим, зважаючи, що фермерське господарство може бути зареєстровано як суб'єкт підприємницької діяльності – фізична особа на основі договору, враховуючи необхідність існування родинних, сімейних відносин між членами фермерських господарств, можемо виокремити фермерські господарства як самостійні організаційні форми господарської діяльності.

У будь-якому випадку, можливість ведення фермерської «за суттю» діяльності передбачена й іншими законодавчими актами. Наприклад, Законом України «Про особисте селянське господарство» встановлено, що особисте селянське господарство – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму [126]. Іншим механізмом може виступити договір про спільну діяльність (простого товариства) відповідно до Глави 77 ЦК України.

Окрім цього, в Україні було проведено законодавчі реформи у сфері обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні. Велика кількість суб'єктів господарською діяльністю різних організаційних форм та видів провадять діяльність, що більшою чи меншою мірою пов'язана зі сільськогосподарським товарним виробництвом. Зокрема, такі види діяльності здійснюють господарські товариства, приватні підприємства,

сільськогосподарські кооперативи і т. д. Відтак, актуальними залишаються питання щодо визначення дефініції поняття сільськогосподарських юридичних осіб в Україні.

Підсумовуючи, вважаємо за доцільне узагальнити, що юридичні особи, які провадять свою основну або додаткову підприємницьку чи некомерційну діяльність у галузі сільськогосподарського виробництва, можуть бути поіменовані як сільськогосподарські юридичні особи. Поряд із тим до категорії цих суб'єктів не можна відносити юридичних осіб, які не займаються виробничою діяльністю у галузі сільського господарства, а посередницькою, торговельною чи іншою, наприклад, здійснюють діяльність винятково із продажу сільськогосподарської продукції. Окрім цього, значна кількість нормативно-правових актів, які регламентують правовий статус сільськогосподарських юридичних осіб, з одного боку, є позитивним явищем, а з іншого – має деякі негативні наслідки, оскільки такі акти подекуди містять взаємовиключні або суперечливі правила, що ускладнює правозастосування. Відтак, зважаючи, зокрема, на проведену в Україні земельну реформу, актуальною є необхідність уніфікації підходів у сфері регулювання статусу юридичних осіб, що провадять діяльність у галузі сільського господарства [89, с. 141].

1.2. Система та класифікація юридичних осіб, що здійснюють діяльність у галузі сільського господарства

Сільськогосподарська діяльність охоплює різноманітні процеси, які ми використовуємо для вирощування сільськогосподарських культур та розведення худоби для задоволення потреб у харчуванні людей. Культури також використовують для промислових процесів, наприклад, пальмову олію використовують у багатьох продуктах: від олії для смаження до косметики, відходи цукрової тростини застосовують для виробництва біопалива, а бавовну – для текстилю. Худобу використовують для отримання м'яса, яєць,

молока, а також шкіри та вовни. Для праці також задіюють худобу [190]. Сільське господарство є одним із найважливіших видів економічної діяльності, воно необхідне для забезпечення засобів до існування, забезпечення виробництва продуктів харчування та забезпечення доходів. При цьому, сільське господарство – це діяльність, що залежить від навколишнього середовища, яка передбачає використання екосистемних товарів та послуг й екологічних ресурсів, таких як земля, ґрунт, вода та енергія. Також сільське господарство є найбільшим споживачем води у світі, а стале сільськогосподарське виробництво сприяє довгостроковій продовольчій безпеці [191]. Згідно з Класифікацією галузей економіки та видів робіт за професійним ризиком виробництва, що міститься у Додатку до Порядку у редакції постанови Кабінету Міністрів України № 985 від 27.06.2003, код 01.30.0 визначений для «Вирощування культур у поєднанні з тваринництвом (змішане сільське господарство)» [48].

Україна після здобуття незалежності розпочала земельну реформу, завданням якої серед іншого було урізноманітнити форми власності на землю, надавши всім формам власності рівноправність і в такий спосіб створити умови для ефективного функціонування ринку землі, у тому числі сільськогосподарських угідь; забезпечити раціональне використання земельних ресурсів, що своєю чергою необхідне для створення ефективної системи управління у сфері використання та охорони земельних ресурсів. Оскільки Україна продовжує шукати найкращий варіант системи органів управління та охорони земельних ресурсів, такі зазнали найбільших змін і трансформацій порівняно з іншими органами управління за час незалежності. Нині, коли Україна стоїть на порозі нового етапу земельної реформи, постає питання повної реалізації права власності на землю, яке гарантується Конституцією України кожному громадянину [198].

Варто зазначити, що у ЄС передбачено функціонування Європейського сільськогосподарського фонду розвитку сільських територій, що є інструментом фінансування другого рівня Спільної сільськогосподарської

політики ЄС і є одним із європейських структурних та інвестиційних фондів. Названий фонд спрямований на зміцнення сільського господарства, агропродовольчого та лісового секторів ЄС, а також сільських районів загалом. Загальний бюджет фонду на період 2014–2020 років становив понад 96 мільярдів євро. Майже половина цього бюджету була запланована на інвестиції через гранти та фінансові інструменти в сільське, лісове господарство, природокористування та управління природними ресурсами, а також на сталий розвиток сільської економіки. При цьому фінансові інструменти, які підтримує Європейський сільськогосподарський фонд розвитку сільських територій, можуть сприяти досягненню більшості встановлених пріоритетів ЄС щодо розвитку сільських районів, наприклад:

- сприяння передачі знань та інновацій у сільському, лісовому господарстві та на сільській місцевості;
- підвищення конкурентоспроможності всіх видів сільського господарства та підвищення життєздатності господарств;
- сприяння організації харчового ланцюга;
- сприяння ефективності використання ресурсів та підтримка переходу до низьковуглецевої та стійкої до клімату економіки в сільському, харчовому та лісовому секторах;
- сприяння соціальному залученню, скороченню бідності та економічному розвитку в сільській місцевості, зокрема щодо створення та розвитку малих підприємств, а також створення робочих місць [199].

Вищенаведене доводить надзвичайно важливу роль сільського господарства та, відповідно, доцільність належного та ефективного регулювання статусу суб'єктів, які займаються цією діяльністю. Зважаючи на це, важливо з'ясувати систему сільськогосподарських юридичних осіб та провести їх класифікацію.

На підставі аналізу ст. 55 ГК України, можемо виснувати, що в Україні господарська діяльність, зокрема, і в галузі сільськогосподарського виробництва може провадитися у двох організаційних формах: 1) без статусу

юридичної особи; 2) зі статусом юридичної особи.

У першому випадку йдеться про реєстрацію підприємницької діяльності фізичних осіб-підприємців та про здійснення спільної господарської діяльності без реєстрації юридичної особи на підставі договору (про спільну діяльність чи простого товариства). У контексті сільськогосподарської діяльності останнім часом набуло поширення створення фермерських господарств шляхом їх реєстрації як фізичних осіб-підприємців. При цьому, у випадку, якщо такі фермерські господарства використовують працю винятково членів сім'ї згідно з дефініцією ст. 3 Сімейного кодексу України, то вони набувають статусу сімейних фермерських господарств. У будь-якому випадку сімейне фермерське господарство без статусу юридичної особи може бути організоване на підставі договору (декларації) про створення сімейного фермерського господарства. Такий договір підлягає нотаріальному посвідченню за місцем розташування земельних ділянок та майна фермерського господарства. Натомість декларація про створення сімейного фермерського господарства вчиняється у письмовій формі без нотаріального посвідчення.

Незважаючи на це, на думку Ю. М. Юркевича, договір про створення сімейного фермерського господарства належить до договорів про спільну діяльність і його передумовою є об'єднання фізичних осіб певної кваліфікації та професії, що перебувають у сімейних відносинах, з метою реалізації ініціативи щодо виробництва товарної сільськогосподарської продукції, її переробки, реалізації на внутрішньому і зовнішньому ринках, а також забезпечення раціонального використання й охорони земель, правового та соціального захисту фермерів, саме законодавче формулювання, що «фермерське господарство підлягає державній реєстрації як фізична особа – підприємець» все ж є некоректним та підлягає удосконаленню [183, с. 213]. Зокрема, учений переконує, що у разі, якщо фермерське господарство без статусу юридичної особи організоване фізичною особою самотійно, то, дійсно, запровадження обов'язку державної реєстрації її підприємницької

діяльності як фізичної особи є виправданим [182, с. 223]; однак у випадку, якщо фермерське господарство створюється на підставі договору із членами сім'ї, але без статусу юридичної особи, то таке фермерське господарство не повинно підлягати державній реєстрації як фізична особа-підприємець, а навпаки як об'єднання без статусу юридичної особи на підставі поданого державному реєстратору примірника нотаріально посвідченого договору про створення сімейного фермерського господарства, що підписаний усіма його членами [180, с. 133]. Ми солідаризуємося з наведеною вище думкою та вважаємо, що у випадку створення фермерських господарств без статусу юридичних осіб, немає необхідності проводити їх державну реєстрацію як фізичних осіб-підприємців. У цьому випадку доцільно говорити винятково про механізми бюджетної підтримки, податкових пільг тощо, а сама діяльність повинна обліковуватися у фіскальних органах як спільна господарська діяльність без статусу юридичної особи.

Врешті, як вказує О. О. Кот, правовідносини представництва, які виникають між двома юридично рівними і майново-самостійними особами, та вчинення дій юридичною особою через свої органи, які не є окремими особами, а являють собою складову самої юридичної особи, мають відмінності й підлягають окремому регулюванню [60, с. 456–457]. При цьому слушною є також думка М. З. Вовк, що у законодавстві нечітко врегульоване питання управління фермерським господарством зі статусом юридичної особи і, з метою уникнення непорозумінь, доцільно у Законі України «Про фермерське господарство» закріпити структуру та повноваження органів управління фермерського господарства, а також права та обов'язки їхніх членів [14, с. 335].

Окрім цього, як діяльність без статусу юридичної особи у сфері сільського господарства необхідно трактувати особисте селянське господарство. При цьому регулюванню вказаних відносин присвячено Закон України «Про особисте селянське господарство» від 15.05.2003 року. Особливістю діяльності особистих селянських господарств є їх державна

підтримка відповідно до регіональних та загальнодержавних програм за рахунок місцевого та державного бюджетів у законодавчо визначеному порядку.

Що стосується господарської діяльності у галузі сільського господарства шляхом створення суб'єктів зі статусом юридичної особи, то необхідно зазначити про їх надзвичайне широке коло.

Зокрема, З. В. Ромовська зауважила, що юридичні особи можуть класифікуватися за різними ознаками. Цивільний кодекс 1963 року поділяв юридичні особи, насамперед, за формою власності. Перше місце відводилося державним юридичним особам, які були на господарському розрахунку, мали самостійний баланс, тобто державним підприємствам. Друге місце – державним організаціям та установам, які фінансувалися з державного бюджету. Третє – державним організаціям, які фінансувалися з інших джерел (наприклад, з відрахувань від організацій, що були їм підпорядковані). Четверте – колгоспам, міжколгоспним та іншим кооперативним організаціям, їх об'єднанням, іншим громадським організаціям. Далі йшли державно-колгоспні та інші державно-кооперативні організації. Законом СРСР могли бути передбачені й інші організації як юридичні особи. Зокрема, релігійні громади, центри релігійних організацій тощо не вважалися юридичними особами. У сфері цивільних відносин вони мали статус «інших організацій». Визнання у Законі України «Про власність» рівного правового режиму майна, незалежно від того, кому воно належить, звело нанівець правове значення такого поділу юридичних осіб. При цьому у ЦК України юридичні особи поділені за іншими класифікаційними ознаками [141, с. 296–297].

Згідно з нормами цивільного законодавства України, юридичні особи можуть бути створені в організаційно-правових форм товариств, установ та інших, що визначені законами України.

Організаційно-правовою формою юридичних осіб є спосіб їхньої внутрішньої побудови чи організаційна структура, котрою не володіє фізична особа-підприємець [23, с. 96]. При цьому організаційно-правову форму та

вид юридичних осіб пропонують як ототожнювати, так і розділяти, а також звертають увагу, що поняття організаційно-правової форми необхідно визначати видовою ознакою юридичних осіб [152, с. 77].

Більшість організаційно-правових форм, які претендують на самостійність, доволі часто виділені штучно, коли насправді відсутні явні цивілістичні ознаки, які би впливали на певну особливість або винятковість їх становища як суб'єктів цивільного права та можливість виділення в самостійну організаційно-правову форму [41, с. 129]. Поряд із тим у вітчизняному законодавстві не існує вичерпного чи якогось обмеженого переліку організаційно-правових форм юридичних осіб, які б мали право провадити господарську діяльність у галузі сільськогосподарського виробництва. З огляду на зазначене, можемо констатувати, що сільськогосподарські юридичні особи створюються, за загальним правилом, із загальною правоздатністю та можуть поряд із діяльністю у галузі сільськогосподарського виробництва провадити будь-яку іншу діяльність, якщо це не суперечить законодавству України. Незважаючи на це, на нашу думку, існують юридичні особи, які мають здійснювати діяльність винятково у сільськогосподарській сфері як основній чи додатково діяльність, пов'язану із реалізацією сільськогосподарської продукції. Вважаємо, що до таких мають бути віднесені фермерські господарства та сільськогосподарські кооперативи.

Зокрема, Н. С. Кузнецова зазначає, що з урахуванням способів створення (об'єднання осіб і майна, об'єднання осіб, об'єднання майна), юридичні особи приватного права можуть набувати організаційних форм товариств або установ. Щоправда, ЦК України припускає створення юридичних осіб також в інших установлених законом формах. Однак, на погляд згаданої ученої, інші форми в правовій реальності існувати не повинні, а різні види юридичних осіб приватного права можуть існувати в межах лише двох форм – товариств і установ [66, с. 171].

При цьому Н. С. Кузнецова слушно вказує, що існування таких юридичних осіб, як підприємство, суперечить засадам нормального майнового обороту й зберігається лише внаслідок тривалого перехідного етапу вітчизняної економіки. Цей «острівець» минулого згодом трансформується в ринкові форми юридичних осіб приватного або публічного права [66, с. 167]. Н. І. Грущинська звертає увагу, що чинне законодавство оперує поняттям власника юридичної особи винятково щодо підприємств [24, с. 129]. Водночас передаючи в управління майновий комплекс підприємства, власник передає певні повноваження володіння, користування, розпорядження [18, с. 21]. Окремі складники єдиного майнового комплексу підприємства можуть бути об'єктами цивільного обороту, але вони об'єднані спільною метою, яка полягає у використанні їх з підприємницькою метою на основі матеріальної бази майнового комплексу [19, с. 22].

Позаяк, за критерієм організаційно-правової форми, сільськогосподарські юридичні особи можуть бути класифіковані на товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, акціонерні товариства, сільськогосподарські кооперативи, повні товариства, командитні товариства, приватні підприємства і т. д.

Залежно від наявності мети одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками, сільськогосподарські юридичні особи можуть бути класифіковані на підприємницькі (підприємницькі сільськогосподарські кооперативи, фермерські господарства тощо) та непідприємницькі (непідприємницькі сільськогосподарські кооперативи тощо). При цьому, як зазначено у юридичній літературі, для розуміння суті сучасної конструкції юридичної особи дуже важливою є позиція ЦК України, яка полягає в тому, що всі юридичні особи приватного права можуть займатися підприємницькою діяльністю. Проте непідприємницькі товариства та установи з огляду на спосіб їх створення, мету, інтенсивність участі в майнових відносинах тощо правоздатні в підприємницькій сфері остільки,

оскільки залишаються в межах своєї мети [168, с. 72].

Залежно від порядку створення сільськогосподарські юридичні особи можуть бути класифіковані на юридичних осіб публічного права (приміром, комунальні комерційні підприємства, державні комерційні підприємства) та юридичних осіб приватного права (наприклад, сільськогосподарські товариства з обмеженою відповідальністю).

Залежно від форм власності сільськогосподарські юридичні особи можуть бути класифіковані на такі, що засновані на приватній власності (наприклад, приватні підприємства), комунальній власності (наприклад, комунальні комерційні підприємства), державній власності (наприклад, державні комерційні підприємства). Крім цього, при утворенні юридичних осіб можливе поєднання форм та видів власності та, відповідно, реєстрація сільськогосподарських юридичних осіб, заснованих на змішаній формі власності, тобто на базі об'єднання майна різних форм власності, а також спільних комунальних підприємств, котрі діятимуть на договірній zasadі спільного утримання (фінансування) відповідними суб'єктами співробітництва – територіальними громадами. При цьому варто зазначити про некоректність виокремлення у ст. 63 ГК України за критерієм форми власності підприємств колективної власності.

У випадку утворення сільськогосподарськими юридичними особами об'єднань, залежно від їх організаційно-правової форми, вони можуть бути поділені на асоціації, корпорації, консорціуми, концерни та інші форми об'єднань.

Власне, віднесення сільськогосподарських юридичних осіб до тої чи іншої категорії матиме значення і для визначення режиму їх регулювання. Наприклад, подібні питання можуть поставати в контексті визначення чи перебуватимуть вони у полі контролю органів Антимонопольного комітету України.

У зв'язку з цим, варто навести такий приклад із судової практики. ТОВ «Радивилівмолоко» звернулося до господарського суду Волинської області з

позовом до Відділення про визнання недійсним та скасування рішення від 30.11.2017 року № 24 «Про порушення законодавства про захист економічної конкуренції та накладення штрафу». Позовну заяву мотивувало посиланням на неповне з'ясування Відділенням обставин, які мають значення для справи та недоведенням обставин, які мають значення для справи і які визнано встановленими; неправильне застосування норм матеріального і процесуального права. Рішенням господарського суду Волинської області у задоволенні позову відмовлено повністю. Натомість, Постановою Рівненського апеляційного господарського суду рішення скасовано, прийнято нове рішення про задоволення позову. При цьому рішення Антимонопольного комітету України було мотивовано, зокрема, такими фактичними даними, що товарними межами ринків та предметом дослідження є молоко коров'яче незбиране для промислової переробки, що закуповується у населення, а також територіальними межами ринків молока коров'ячого незбираного для промислової переробки, що закуповується у населення, визначається територія з урахуванням того, що пропозиція товару на ринку молока коров'ячого незбираного для промислової переробки, що закуповується у населення, на відміну від попиту, не має здатності до переміщення за межі адміністративного населеного пункту заготівлі молока коров'ячого незбираного певного району. Відповідно до наведеного вище мешканці населених пунктів позбавлені права вибору, оскільки витрати, пов'язані з доставкою (транспортуванням) молока до іншого молокоприймального підприємства, яке закуповує його за вищими цінами, перевищують очікувану вигоду. Також економічно недоцільним для мешканців населених пунктів є намагання самостійно здійснити реалізацію молока на ринках обласного чи районного центрів; збільшення собівартості продукції за рахунок порівняно високого рівня витрат на транспортування, що пов'язаний з масштабом виробництва молока коров'ячого незбираного для промислової переробки в особистих підсобних господарствах населення. Позаяк, місцевий господарський суд, на відміну від суду апеляційної

інстанції, з'ясувавши встановлену також і в оспорюваному рішенні наявність у наведених у цій постанові випадках у діях ТОВ «Радивилівмолоко» порушення законодавства про захист економічної конкуренції у вигляді зловживання монопольним (домінуючим) становищем на досліджуваному ринку в територіальних межах окремих населених пунктів районів Волинської області шляхом встановлення таких цін придбання або реалізації товару. Апеляційний господарський суд помилково наведеного не врахував, як і того, що Відділенням у Рішенні було проведено дослідження регіональних ринків молока коров'ячого незбираного для промислової переробки, що закуповується у населення, та визначено наявність адміністративних, економічних бар'єрів вступу на ринок інших суб'єктів господарювання. Керуючись вищеподаним, можна дійти висновку, що зазначене призвело до безпідставного скасування апеляційним судом законного та обґрунтованого рішення місцевого господарського суду, тому на Товариство в межах розміру, визначеного Законом України «Про захист економічної конкуренції», накладено штраф [105].

Власне, необхідно наголосити, що специфіка сільськогосподарського виробництва та діяльності, що з ним пов'язана, передбачає наявність додаткового контролю за такою діяльністю. Наприклад, варто згадати приклад із судової практики, за матеріалами якого ПрАТ «Миколаївмолпром» застосували під час виготовлення продукції (масла) інші (немолочні) жири (згідно з експертизою під час виробництва були застосовані жири та вершки немолочного походження), а на упаковці товару міститься посилання на ДСТУ (державний стандарт), відповідно до якого заборонено використовувати інші домішки. Тож, підприємство вводило в оману своїх споживачів, що порушувало Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції». Суд першої інстанції позов задовольнив, пославшись на недоліки Акту відбору проб для експертизи. Однак апеляційний суд рішення суду першої інстанції скасував з посиланням на достовірність доказу – протоколу випробувань харчової продукції

Державного підприємства «Укрметртестстандарт». У подальшому Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду залишив в силі рішення суду апеляційної інстанції [106].

При цьому, порівнюючи, варто зауважити, що пропозиції спільної сільськогосподарської політики у рамках співпраці країн ЄС з метою виконання на період 2021-2027 років спрямовані на те, щоб надалі надавати потужну підтримку європейському сільському господарству, забезпечуючи процвітання сільських районів і виробництво високоякісної їжі. Дев'ять спільних конкретних цілей ЄС закладають основу для політики, яка спрямована на вирішення широкого кола екологічних, соціальних та економічних проблем, що виникають – від збереження біорізноманіття до забезпечення справедливого доходу, підтримки оновлення поколінь та до дій щодо зміни клімату. Запропоновані регламенти створюють законодавчу базу для фінансових інструментів. Так, було запроваджено низку інструментів, які дозволяють фінансувати окремі оборотні кошти, інвестиції, знижки на капітал, субсидії відсоткових ставок та гарантійних платежів, а також технічну підтримку на користь кінцевих одержувачів. Поєднання фінансових інструментів з грантами також залишається можливим. Окрім цього, очікується, що фінансові інструменти, що використовують фінансові ресурси з європейських джерел, підтримають переважно сільське господарство та агропродовольчий сектори для досягнення прогресу, необхідного для Європейської зеленої угоди та досягнення амбітних цілей відповідно до нових стратегій «Біорізноманіття» та «Від ферми до вилки». Вони також можуть зробити внесок у нове бачення сільських територій, допомагаючи сільським несільськогосподарським суб'єктам розпочати або розвивати свою діяльність. Нещодавні звіти про фінансові потреби сільського господарства та агропродовольчого секторів у 24 державах-членах підкреслюють потенціал використання подібних ресурсів для покриття дефіциту фінансування та є гарною відправною точкою для будь-якої держави-члена, яка бажає створити новий фінансовий інструмент на період 2021-2027 років

[199].

Також, узагальнюючи вищеподане, конкретизуючи деякі питання, необхідно також зазначити, що сільськогосподарські юридичні особи можуть бути класифіковані на:

– унітарні та корпоративні (обсяг корпоративних прав учасника господарського товариства визначається як розміром його частки в статутному капіталі, що визначається за вартістю його внеску до статутного капіталу, так і організаційно-правовою формою товариства [51, с. 279]);

– національні, з іноземними інвестиціями та іноземні;

– створені резидентами, нерезидентами та спільно резидентами і нерезидентами;

– ті, що належать до суб'єктів малого, середнього чи великого підприємництва;

– ті, що діють на основі статуту, засновницького (установчого) договору чи заяви (меморандуму);

– ті, яким, з огляду на спеціальне законодавче регулювання, надається державна підтримка з бюджетів різних рівнів, і такі, яким подібні гарантії не надають і т. д.

Висновки до Розділу 1

1. Станом на сьогодні усі юридичні особи, незалежно від їх організаційно-правової форми та виду, вправі здійснювати діяльність у галузі сільськогосподарського виробництва. Поряд із тим на права та обов'язки учасників (членів) таких юридичних осіб так чи інакше впливає специфіка галузі діяльності та ризики, які з нею пов'язані, що необхідно враховувати при реформуванні чинного законодавства України.

2. В Україні господарська діяльність, зокрема, і в галузі сільськогосподарського виробництва може провадитися у двох організаційних формах: 1) без статусу юридичної особи; 2) зі статусом юридичної особи. Низка юридичних осіб здійснює свою основну або додаткову підприємницьку чи некомерційну діяльність у галузі сільськогосподарського виробництва, а тому кожна з них може бути поіменована як сільськогосподарська юридична особа. Окрім того, до категорії цих суб'єктів не можна відносити юридичних осіб, які не займаються виробничою діяльністю у галузі сільського господарства, а посередницькою, торговельною чи іншою, наприклад, провадять діяльність винятково із продажу сільськогосподарської продукції.

3. Після відновлення Україною незалежності, правове регулювання порядку створення і діяльності осіб у сфері сільського господарства регулювалося такими законодавчими актами, як Цивільний кодекс Української РСР (1963 рік), «Про підприємства в Україні» (1991 рік), «Про підприємництво» (1991 рік), «Про селянське (фермерське) господарство» (1991 рік), «Про промислово-фінансові групи в Україні» (1995 рік) тощо. Також варто згадати і про чинні досі Закон України «Про господарські товариства» (1991 рік), Закон України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» (1992 рік), Закон України «Про споживчу кооперацію» (1992

рік) і т. п. Станом на сьогодні, говорячи про систему нормативно-правових актів, які забезпечують правове регулювання відносин створення, діяльності та припинення сільськогосподарських юридичних осіб, маємо додатково зазначити про: ЦК України, ГК України, Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», Закон України «Про холдингові компанії в Україні», Закон України «Про кооперацію», Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію», Закон України «Про фермерське господарство», Закон України «Про акціонерні товариства», Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки».

4. Підхід про доцільність виключення із ЦК України приписів про договірні інститути поставки та контрактації сільськогосподарської продукції є абсолютно слушним та зваженим. Наявність надлишкового правового регулювання договірних відносин у сфері реалізації чи виробництва сільськогосподарської продукції може необґрунтовано обмежувати принцип свободи договору.

5. Після набрання чинності Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 2020 року, поряд із скасуванням поділу таких кооперативів на виробничі і обслуговуючі, закріплено підхід, відповідно до якого вони можуть створюватися як з метою, так і без мети одержання прибутку. Дотримуючись такої логіки, можна зазначити про дискусійність підходу, адже виробничий кооператив відповідно до ЦК України і так залишається різновидом підприємницьких товариств, тобто таких юридичних осіб, які створюються і діють з метою одержання прибутку з наступним перерозподілом цього прибутку між членами кооперативу.

6. ЦК України передбачає субсидіарну відповідальність членів виробничого кооперативу за його зобов'язаннями у розмірах та порядку, окреслених законом і статутом (ч. 2 ст. 163), ГК України встановив

субсидіарну (додаткову) відповідальність членів виробничого кооперативу їхнім майном у розмірі, не меншому від пайового внеску, якщо більший розмір відповідальності не визначений статутом чи законом (ч. 1 ст. 108), Закон України «Про кооперацію» закріпив відповідальність членів кооперативу за його зобов'язаннями у межах внесеного паю, якщо інше не передбачено законом чи статутом (ч. 2 ст. 27), Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» передбачив відповідальність члена кооперативу за його зобов'язаннями у межах частки, за винятком випадку, коли інше визначене законом (ч. 3 ст. 24), а Закон України «Про споживчу кооперацію» – відповідальність члена споживчого товариства обмежує винятково розміром пайового внеску (абз. 2 ч. 3 ст. 6). Поряд з тим існує доцільність уніфікації підходів на рівні окремих законодавчих актів стосовно відповідальності членів кооперативів за його зобов'язаннями.

7. Фермерське господарство не є окремою організаційно-правовою формою юридичних осіб. Зважаючи, що фермерське господарство може бути зареєстровано як юридична особа або як суб'єкт підприємницької діяльності – фізична особа на основі договору, враховуючи необхідність існування родинних, сімейних відносин між членами фермерських господарств, можемо виокремити фермерські господарства як самостійні організаційні форми господарської діяльності.

8. Значна кількість нормативно-правових актів, які регламентують правовий статус сільськогосподарських юридичних осіб, з одного боку, є позитивним явищем, а з іншого боку – має деякі негативні наслідки, оскільки такі акти подекуди містять взаємовиключні або суперечливі правила, що ускладнює правозастосування. Відтак, зважаючи, зокрема, на проведену в Україні земельну реформу, актуальною є необхідність уніфікації підходів у сфері регулювання статусу юридичних осіб, що провадять діяльність у галузі сільського господарства.

9. У разі створення фермерських господарств без статусу юридичних осіб, немає необхідності проводити їх державну реєстрацію як фізичних осіб-

підприємців. У цьому випадку доцільно говорити винятково про механізми бюджетної підтримки, податкових пільг тощо, а сама діяльність повинна обліковуватися у фіскальних органах як спільна господарська діяльність без статусу юридичної особи.

10. У вітчизняному законодавстві не існує вичерпного чи якогось обмеженого переліку організаційно-правових форм юридичних осіб, які б мали право провадити господарську діяльність у галузі сільськогосподарського виробництва. З огляду на зазначене, можемо констатувати, що сільськогосподарські юридичні особи створюються, за загальним правилом, із загальною правоздатністю та можуть поряд із діяльністю у галузі сільськогосподарського виробництва провадити будь-яку іншу діяльність, якщо це не суперечить законодавству України. Незважаючи на це, на нашу думку, існують юридичні особи, які мають здійснювати діяльність винятково у сільськогосподарській сфері як основній чи додатково діяльність, пов'язану із реалізацією сільськогосподарської продукції. Вважаємо, що до таких мають бути віднесені фермерські господарства та сільськогосподарські кооперативи.

11. Сільськогосподарські юридичні особи можуть бути класифіковані на унітарні та корпоративні; національні, з іноземними інвестиціями та іноземні; створені резидентами, нерезидентами та спільно резидентами і нерезидентами; ті, що належать до суб'єктів малого, середнього чи великого підприємництва; ті, що діють на основі статуту, засновницького (установчого) договору чи заяви (меморандуму); ті, яким, з огляду на спеціальне законодавче регулювання надається державна підтримка з бюджетів різних рівнів, і такі, яким подібні гарантії не надають і т. д.

Розділ 2. ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПОРЯДКУ СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

2.1. Правове регулювання порядку створення сільськогосподарських юридичних осіб

Активний процес реформування приватних відносин в Україні відбувається на засадах гармонізації із принципами європейського приватного права. Окрім набрання чинності новим законодавством про сільськогосподарську кооперацію, відкриття ринку сільськогосподарських земель, актуалізації необхідності впорядкування відносин на ринку сільськогосподарського виробництва тощо, обговорюється проблематика удосконалення існуючих організаційно-правових форм юридичних осіб та правових режимів майна, на яких вони діють [95, с. 80].

Загальний порядок створення юридичних осіб визначено ЦК України, ГК України та Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань».

У теорії цивільного права прийнято виокремлювати такі основні способи створення юридичних осіб: розпорядчий, нормативно-явочний, договірний і дозвільний. Відповідно до розпорядчого способу, власник майна або уповноважений ним орган приймає рішення (розпорядження) про створення юридичної особи та затверджує установчі документи про неї. Цей спосіб характерний для утворення юридичних осіб, засновниками яких є тільки публічно-правові утворення, тобто юридичних осіб публічного права. Нормативно-явочний спосіб полягає у тому, що порядок створення юридичної особи передбачено у законі (нормативному акті) у вигляді загального дозволу держави. Однак прийняття такого акта не зумовлює

автоматичне утворення того чи іншого виду юридичної особи. Обов'язково має бути ініціатива засновників на її створення, їх волевиявлення, спільна мета і проведена реєстрація у відповідному органі. Цей порядок утворення характерний для кооперативів, громадських об'єднань тощо. Договірний спосіб передбачає, що засновники перед тим, як створити юридичну особу укладають засновницький (установчий) договір. У ньому вони визначають мету створення, правове становище засновників. У такому порядку виникають господарські товариства, асоціації, концерни тощо. Створення юридичної особи в дозвільному порядку передбачає обов'язкове отримання попередньої згоди або дозволу уповноваженого державного органу. Наприклад, деякі види об'єднань підприємств створюються за дозволом Антимонопольного комітету України [111, с. 19–20].

Порівнюючи з правом ЄС, варто зазначити, що норми законодавства про компанії ЄС охоплюють такі питання, як вимоги щодо порядку створення, формування капіталу, розкриття інформації, а також процедури здійснення операцій злиття, поділу компаній. Так, значна частина законодавства ЄС про компанії зараз кодифікована в Директиві 2017/1132, що стосується певних аспектів права компаній. Своєю чергою Директива 2019/1151 від 20.06.2019 року охоплює положення щодо використання цифрових інструментів і процесів у праві компаній. Зокрема, державам-членам ЄС необхідно транспонувати цю Директиву до серпня 2021 року. Окрім цього, 17 держав-членів ЄС (Бельгія, Болгарія, Хорватія, Кіпр, Чеська Республіка, Данія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Угорщина, Люксембург, Нідерланди, Польща, Румунія, Словенія, Словаччина, Швеція) скористалися можливістю, передбаченою Директивою, продовження періоду транспозиції на один рік, тобто до серпня 2022 року. Варто згадати і про Директиву (ЄС) 2019/2121 від 27.11.2019 року, яка встановлює нові правила щодо транскордонних перетворень та поділів і вносить зміни до правил про транскордонні злиття (держави-члени мають транспонувати цю Директиву до січня 2023 року). Цей новий набір правил дасть змогу компаніям використовувати цифрові

інструменти в процедурах, пов'язаних із законодавством про компанії, а також здійснювати реструктуризацію та переміщення через кордон, забезпечуючи при цьому надійні гарантії від шахрайства та захист зацікавлених сторін. Ці нові Директиви переглядають та доповнюють Директиву 2017/1132 [192].

Фактично, говорячи про створення будь-якої юридичної особи за законодавством України, можемо стверджувати про існування у цьому процесі певних стадій. При цьому поетапність створення юридичної особи визначається різними чинниками, серед яких:

- засновується юридична особа вперше чи створюється шляхом реорганізації;
- форма власності, на якій створюється юридична особа;
- вид та організаційно-правова форма юридичної особи;
- необхідність формування мінімального розміру статутного капіталу чи передання земель сільськогосподарського призначення на баланс юридичної особи;
- наявність чи відсутність спеціального законодавчого регулювання відповідного виду юридичної особи і т. п.

У будь-якому разі серед стадій створення будь-якої сільськогосподарської юридичної особи можемо виокремити: прийняття рішення про створення сільськогосподарської юридичної особи; призначення виконавчих органів управління та формування статутного (складеного) капіталу сільськогосподарської юридичної особи; державна реєстрація.

Відповідно до ст. 42 Конституції України, кожному гарантовано право на незаборонену законом підприємницьку діяльність [52].

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», для державної реєстрації створення юридичної особи подають такі документи:

- заяву про державну реєстрацію створення юридичної особи;
- примірник оригіналу (нотаріально засвідчену копію) рішення

засновників або у встановлених законодавством випадках рішення (оригінал чи нотаріально засвідчену копію) відповідного уповноваженого державного органу про створення юридичної особи;

– установчий документ юридичної особи – у разі створення юридичної особи на підставі власного установчого документа (як правило таким установчим документом є статут);

– документ, що підтверджує реєстрацію іноземної особи у країні її місцезнаходження (витяг із торговельного, банківського, судового реєстру тощо) (у разі створення юридичної особи, засновником (засновниками) якої є іноземна юридична особа);

– примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) передавального акта (у разі створення юридичної особи в результаті перетворення або злиття);

– примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) розподільчого балансу (у разі створення юридичної особи в результаті поділу або виділу);

– документи, визначені законом, для державної реєстрації змін про юридичну особу, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (у разі створення юридичної особи в результаті виділу);

– документи для державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті злиття та поділу (у разі створення юридичної особи в результаті злиття та поділу);

– документ, що містить інформацію про розмір обов'язкових платежів та інших обов'язкових витрат, сплата яких є необхідною для започаткування діяльності акціонерного товариства (у випадку створення акціонерного товариства);

– структура власності за формою та змістом, визначеними відповідно до законодавства;

– витяг, виписка чи інший документ з торговельного, банківського, судового реєстру тощо, що підтверджує реєстрацію юридичної особи –

нерезидента в країні її місцезнаходження (у разі, якщо засновником юридичної особи є юридична особа – нерезидент);

– нотаріально засвідчена копія документа, що посвідчує особу, яка є кінцевим бенефіціарним власником юридичної особи, – для фізичної особи-нерезидента та, якщо такий документ оформлений без застосування засобів Єдиного державного демографічного реєстру – для фізичної особи-резидента [119].

Зокрема, Я. М. Шевченко вказувала, що до статуту потрібно вносити інформацію, яка належить до статистики господарського товариства [140, с. 29]. М. М. Дякович переконує, що підписи засновників на статуті товариства є обов'язковими, адже підтверджують факт схвалення ними його відповідної редакції [34, с. 67]. Установчі документи юридичної особи, надані нотаріусу, повинні відповідати вимогам законодавства країни, в якій така особа зареєстрована. Якщо законом не передбачено обов'язкову наявність установчих документів у товариства, це положення має бути підтверджено документом, виданим органом реєстрації. Якщо у виписці з реєстру не зазначені повноваження керівника товариства, то для їх підтвердження може знадобитися надати нотаріусу інші внутрішні юридичні документи суб'єкта, наприклад – протокол загальних зборів. Варто зазначити, що законодавством деяких держав встановлено граничний вік керівника юридичної особи [197, р. 4]. Зокрема, до реєструючого органу подають документ, що підтверджує здійснення засновниками внесків до статутного капіталу юридичної особи в розмірі, який встановлено законом [26, с. 43]. Вищий господарський суд України у постанові «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності» зазначив, що у разі внесення майнового права інтелектуальної власності до статутного капіталу юридичної особи, окрім зазначення про це в установчому договорі, необхідне укладення окремого договору про передання виключного права, а у випадках, передбачених законом, – також і державна реєстрація такого окремого договору [120].

При виникненні корпоративних юридичних осіб відбувається «видозміна об'єктів», оскільки засновник (інвестор) товариства, плануючи певні внески в майно товариства, отримує взамін сукупність майнових і немайнових прав, що іменуються корпоративними правами [55, с. 250]. Варто згадати, що, як об'єкт правовідносин, корпоративні права є майновими правами, а відтак можуть вільно відчужуватися [150, с. 29]. Р. С. Фатхутдінов іменує договір про перехід частки в статутному капіталі товариства розпорядчим правочином і вказує на його наближеність до речових договорів [162, с. 112]. Своєю чергою М. В. Оприско стверджує, що запроваджений у ЦК України принцип свободи договору дозволяє укладати також договори, якими буде опосередковуватися перехід корпоративних прав від однієї особи до іншої і які не передбачені в ЦК України (непоіменовані, змішані тощо) [85, с. 38].

Окрім цього, необхідно зазначити, що оцінка негрошових внесків повинна ґрунтуватися на загальних засадах цивільного права [165, с. 91]. Р. О. Стефанчук вважає актуальним дослідження комерційної складової немайнових прав, розширення сфери розуміння та застосування цих прав, формування суміжних правових категорій та конструкцій [154, с. 55]. А. А. Герц слушно зауважила, що суттєві зміни, які відбуваються в економічній та соціальній сферах незалежної Української держави у період розвитку сучасних відносин, викликають та обумовлюють доцільність у застосуванні таких цивільно-правових інститутів, які б могли задовольнити та забезпечити охорону і захист майнових прав учасників цивільних відносин від ймовірних їй посягань і порушень [16].

Зокрема, В. М. Коссак вважає, що порядок передачі прав на об'єкти інтелектуальної власності повинен бути передбачений в інвестиційному договорі [56]. При цьому об'єктом вкладу є не сам собою об'єкт права інтелектуальної власності, а майнові права на нього [188, с. 59]. Такий підхід зустрічаємо у багатьох літературних джерелах і в судовій практиці [8, с. 17; 46, с. 461; 61, с. 168; 146; 157, с. 56]. Поділяємо думку І. Є. Якубівського та

вважаємо недоцільним оформлення передання майнових прав інтелектуальної власності актом прийому-передання. На переконання ученого, підставою набуття господарським товариством майнових прав інтелектуальної власності, які вносяться як вклад до статутного чи складеного капіталу при його створенні, виступає юридичний склад, елементами якого є: 1) засновницький договір (договір про заснування товариства з обмеженою (додатковою) відповідальністю) або рішення засновників про створення товариства з обмеженою (додатковою) відповідальністю, рішення установчих зборів акціонерного товариства; 2) державна реєстрація господарського товариства як юридичної особи [189, с. 317, 319]. Також Л. Я. Турчин обґрунтовує правову позицію щодо доцільності укладення між правоволодільцем комерційної таємниці (ноу-хау) та іншими засновниками, учасниками (акціонерами) товариства договору про нерозголошення відомостей, отриманих у процесі оцінки такого внеску [161, с. 23].

Порівнюючи із правом ЄС, необхідно згадати, що Директива 2012/17/ЄС та Регламент Комісії (ЄС) 2020/2244 встановлюють правила щодо системи взаємозв'язку реєстрів підприємств («BRIS»). BRIS працює з 8.06.2017 року. Він надає електронний доступ до інформації про компанії та документів, що зберігаються в реєстрах компаній держав-членів, через Європейський портал електронного правосуддя. BRIS також дозволяє реєстрам підприємств обмінюватися між собою повідомленнями про транскордонні операції та про філії [192].

Окрім цього, у ЄС основу для створення компаній з одним учасником забезпечує Директива 2009/102/ЄС. Також два Регламенти містять правила щодо юридичних осіб ЄС: Регламент 2157/2001 встановлює статут європейської компанії, тобто правову форму ЄС для публічних компаній з обмеженою відповідальністю, і дозволяє компаніям, які надходять із різних членів Держави, вести свій бізнес в ЄС під єдиним європейським брендом. Регламент 2137/85 встановлює статут Європейської групи економічних

інтересів, тобто юридичну форму ЄС для угруповання, утвореного компаніями або юридичними особами та/або фізичними особами, які здійснюють економічну діяльність з різних держав-членів. Метою такого об'єднання є полегшення або розвиток транскордонної економічної діяльності його членів [192].

Зокрема, М. З. Вовк виокремлює загальні та спеціальні умови створення і здійснення діяльності юридичних осіб, до яких відносить: волевиявлення засновників господарської організації, розроблення установчих документів і формування органів управління її засновниками, державну реєстрацію, а також відкриття поточного рахунку й ліцензування для здійснення нею діяльності [111, с. 20]. Поряд із тим не можемо погодитися з таким підходом. Зокрема, вважаємо, що відкриття поточного банківського рахунку є загальною умовою діяльності, а не створення, будь-якої юридичної особи. Натомість, ліцензування господарської діяльності є спеціальною умовою підприємництва юридичних осіб.

Як видається, що стосується окремих видів сільськогосподарських юридичних осіб характерними є саме спеціальні умови їх створення. Це стосується акціонерних товариств, повних товариств, командитних товариств, фермерських господарств, сільськогосподарських кооперативів, сільськогосподарських кооперативних об'єднань тощо. Безумовно, у межах цього дисертаційного дослідження неможливо дослідити усі аспекти процедури створення юридичних осіб, які можуть провадити діяльність у галузі сільськогосподарського виробництва. Позаяк вважаємо за доцільне окреслити основні проблеми та запропонувати шляхи їх вирішення.

Так, серед спеціальних умов створення акціонерних товариств доцільно, зокрема, згадати про необхідність емісії акцій, обов'язковість проведення установчих зборів, вимогу формування мінімального розміру статутного капіталу (тисяча двісті п'ятдесят мінімальних заробітних плат, що визначається, беручи за основу ставку мінімальної зарплати на момент проведення державної реєстрації акціонерного товариства). Говорячи про

спеціальні умови створення повних і командитних товариств, варто зазначити чи учасниками повних товариств (повними учасниками командитних товариств) можуть бути винятково особи, які зареєстровані як суб'єкти підприємницької діяльності.

У літературі акцентують, що фермерський кооператив – це добровільне об'єднання фермерів, які на пайових засадах спільно займаються певним видом господарської діяльності та можуть бути двох видів: прибуткові і неприбуткові [31, с. 121].

Стосовно фермерських господарств як юридичних осіб, то можемо виокремити низку спеціальних умов їх створення:

- право на створення фермерського господарства належить фізичним особам після досягненню ними вісімнадцятирічного віку;

- членами фермерського господарства можуть бути винятково родичі або члени сім'ї по досягненні ними чотирнадцятирічного віку (ми солідаризуємося з думкою М. С. Долинської, яка критично оцінила підхід А. Беркач, висловлений у праці «Організаційно-правові та соціальні проблеми формування і діяльності селянського (фермерського) господарства» [5, с. 40], що членами фермерського господарства можуть бути і особи, не пов'язані родинними зв'язками, оскільки це вже не буде фермерське господарство, а інше господарське товариство, адже в основі фермерського господарства лежить сімейно-родинне об'єднання [29, с. 93]; крім цього, варто погодитися, що при формуванні норми про мінімальний чотирнадцятирічний вік членів фермерських господарств законодавець керувався положеннями трудового законодавства, яке надає право працювати особі з 14-річного віку, хоча і з певними обмеженнями [30, с. 75]);

- статусом сімейного фермерського господарства наділена юридична особа за умови, що у його підприємницькій діяльності використовується праця членів такого господарства, якими є винятково члени однієї сім'ї (відповідно до ст. 3 Сімейного кодексу України, сім'я створюється на підставі кровного споріднення, усиновлення, шлюбу та на інших засадах, які

не суперечать закону чи моральним засадам суспільства [144]);

– умовою державної реєстрації фермерського господарства як юридичної особи є набуття громадянином України чи громадянами України, які виявили намір його створити, права користування чи права власності земельною ділянкою.

Доцільно згадати, що юридичні особи публічного права також можуть бути суб'єктами земельних правовідносин із правом постійного чи тимчасового користування земельними ділянками державної або комунальної власності [39, с. 109].

До вищенаведеного варто додати, що громадяни України мають право на безоплатну передачу їм із земель комунальної або державної власності для ведення фермерських господарств ділянок у розмірі земельного паю (частки), визначеного для членів сільськогосподарських підприємств, які розташовані на території відповідної сільської, селищної, міської ради [40]. Однак, зважаючи на спеціальну умову створення фермерських господарств – передання такому земель сільськогосподарського призначення на відповідному правовому титулі, варто згадати, що у судовій практиці часто виникають неоднозначні підходи з приводу суб'єктного складу таких спорів. У зв'язку з цим, варто навести таку позицію ВП ВС: «якщо на час відкриття провадження у справі щодо спору про користування земельними ділянками, наданими із земель державної або комунальної власності для ведення фермерського господарства, фермерське господарство не зареєстровано, то стороною таких спорів є громадянин, якому надавалась земельна ділянка, а спір підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства» [100].

Окрім цього, ВП ВС звернула увагу і на правові наслідки державної реєстрації фермерських господарств. Зокрема, за змістом ст. 1, 5, 7, 8 і 12 Закону України «Про фермерське господарство» після укладення договору оренди щодо земельних ділянок для ведення фермерського господарства та здійснення державної реєстрації такого господарства обов'язки орендаря таких земельних ділянок виконує фермерське господарство, а не фізична

особа, якій ділянки надавались. Тому з моменту, коли громадянин створив фермерське господарство, у правовідносинах користування землею відбувається фактична зміна орендаря, й обов'язки користувача ділянки переходять до фермерського господарства з моменту його державної реєстрації як юридичної особи [97].

У наукових джерелах слушно висловлено позицію, що майнові відносини у фермерських господарствах можуть будуватися як на засадах спільної сумісної, так і спільної часткової власності [31, с. 116]. При цьому для фермерських господарств, як і для інших суб'єктів сільськогосподарської діяльності, землі виступають головним засобом виробництва, основою функціонування [27, с. 124].

В Україні відбувається активний процес реформування приватних відносин на засадах гармонізації із європейським приватним правом. Станом на сьогодні, окрім набрання чинності новим законодавством про сільськогосподарську кооперацію, відкриття ринку сільськогосподарських земель тощо, обговорюється проблематика удосконалення існуючих організаційно-правових форм юридичних осіб та правових режимів майна, на яких вони діють.

Тому окремої уваги потребує дослідження порядку створення таких юридичних осіб, як сільськогосподарські кооперативи та сільськогосподарські кооперативні об'єднання. При цьому варто згадати, що правовий статус сільськогосподарських кооперативів та сільськогосподарських кооперативних об'єднань так чи інакше був предметом дослідження багатьох учених, зокрема: В. А. Васильєвої, М. З. Вовк, А. В. Зеліско, В. М. Коссака, Н. С. Кузнецової, І. М. Кучеренко, Р. В. Мавліханової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, Т. М. Чурилової, В. С. Щербини, Ю. М. Юркевича та інших. Поряд із тим в умовах оновлення цивільного законодавства України науковий пошук у цій сфері залишається актуальним завданням. Відтак, необхідно провести детальний теоретичний аналіз правового статусу сільськогосподарських кооперативів та

сільськогосподарських кооперативних об'єднань за законодавством України та виробити пропозиції з метою його удосконалення.

Розширення сфери суспільно-правового регулювання сільського господарства не означає, звісно, зникнення цивільно-правових відносин у цій галузі [49, с. 20]. Динамічність суспільного життя та корінні зміни в економіці, політиці, соціальній сфері, не можуть не відобразитися на такій пов'язаній із ними сфері, як право [147, с. 24]. Тому слушно вказує Н. С. Кузнєцова, що цивільне законодавство, як відповідне правове поле, повинно бути предметом постійної уваги і постійних системних досліджень [67, с. 8].

На думку А. В. Зеліско, комплексний аналіз ЦК України та Закону України «Про кооперацію» свідчить про наявність у кооперативних відносинах членства тих специфічних ознак, що суттєво відрізняють їх від відносин участі в господарських товариствах: йдеться, зокрема, про особливості вступу до кооперативу; особливості здійснення прав та обов'язків членами кооперативу; обов'язкову особисту участь у діяльності кооперативу; механізми виключення із складу членів кооперативу [38, с. 91]. Згідно зі ст. 2 Закону України № 1087 від 10.07.2003 року «Про кооперацію», кооператив – це юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування [122].

У ЦК України згадка про сільськогосподарські кооперативи міститься, зокрема, у ст. 84 та 86. Відповідно до ст. 84 ЦК України, товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками (підприємницькі товариства), можуть бути створені лише як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) або виробничі кооперативи чи сільськогосподарські кооперативи, сільськогосподарські кооперативні

об'єднання, що діють з метою одержання прибутку. Своєю чергою згідно зі ст. 86 ЦК України, непідприємницькі товариства (сільськогосподарські кооперативи та сільськогосподарські кооперативні об'єднання, що діють без мети одержання прибутку, інші кооперативи, крім виробничих, об'єднання громадян тощо) та установи можуть поряд зі своєю основною діяльністю здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає меті, для якої вони були створені, та сприяє її досягненню [167].

Відповідно до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» № 819-ІХ від 21.07.2020 року, сільськогосподарський кооператив – це юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які є виробниками сільськогосподарської продукції і добровільно об'єдналися на основі членства та на засадах самоврядування для провадження спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб. При цьому сільськогосподарське кооперативне об'єднання – це юридична особа, утворена сільськогосподарськими кооперативами, що добровільно об'єдналися на основі членства та на засадах самоврядування для провадження спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб [131]. Порівнюючи з європейським досвідом, варто зазначити, що, наприклад, серед наднаціональних об'єднань осіб у праві Європейського Союзу передбачені норми про європейське кооперативне товариство, а Регламент Ради (ЄС) №1435/2003 про статут європейського кооперативного товариства прийнятий 22 липня 2003 року [136]. Зокрема, кооперативи визнають переважно групи фізичних або юридичних осіб з особливими засадами функціонування, які відрізняють їх від інших економічних суб'єктів та охоплюють принципи демократичної структури та контролю, розподілення прибутку за фінансовий рік на справедливій основі [180, с. 351].

У вітчизняній юридичній літературі вказують, що демократичність контролю в кооперативах полягає перш за все в тому, що увесь процес

управління – від приймання рішень до їх виконання – повністю контролюють члени кооперативу. Іншими словами, тим, хто користується послугами кооперативу, належить і право його контролю [174, с. 39]. При цьому слушним є твердження, що у разі недодержання особою при здійсненні своїх прав вимог, які передбачені законодавством, суд може зобов'язати її припинити зловживання своїми правами, а також застосувати інші санкції, встановлені законом [110, с. 188].

Відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», сільськогосподарський кооператив утворюється за рішенням установчих зборів його засновників. У законі вказано, що сільськогосподарський кооператив може бути утворений шляхом реорганізації [131].

Особливістю створення сільськогосподарських кооперативів є момент набуття статусу члена у ньому. Керуючись змістом приписів ч. 11 ст. 6 «Про сільськогосподарську кооперацію», його засновники зобов'язані зробити вступний внесок та вклад після державної реєстрації кооперативу як юридичної особи у встановленому законодавством України порядку. Лише після цього засновники набувають статусу члена сільськогосподарського кооперативу, а також відповідних прав та обов'язків.

Як зауважує М. З. Вовк, для окремих видів господарських організацій, тобто суб'єктів господарської діяльності, які мають статус юридичної особи (наприклад, акціонерних товариств, корпоративних фондів, фермерських господарств тощо), законодавством передбачені та можуть бути встановлені так звані спеціальні умови їх створення, а також здійснення ними господарської діяльності [111, с. 31]. З вищепроцитованих норм закону про сільськогосподарську кооперацію можемо також висувати, що законодавством передбачено спеціальні умови створення сільськогосподарських кооперативів. Зокрема, до таких спеціальних умов необхідно відносити мінімальний чисельний склад (три члени, засновниками сільськогосподарського кооперативу можуть бути фізичні та (або) юридичні

особи) та проведення установчих зборів [95, с. 82].

Сільськогосподарські кооперативні об'єднання утворюються, провадять свою діяльність та припиняються на засадах і в порядку, передбаченому для сільськогосподарських кооперативів, з урахуванням такої специфіки: засновниками та членами сільськогосподарського кооперативного об'єднання можуть бути сільськогосподарські кооперативи, сільськогосподарські кооперативні об'єднання; сільськогосподарське кооперативне об'єднання утворюється за рішенням не менше двох засновників; найменування сільськогосподарського кооперативного об'єднання повинно містити інформацію про його організаційно-правову форму «сільськогосподарське кооперативне об'єднання» та назву, що містить власну назву та може містити інформацію про вид діяльності кооперативного об'єднання [131]. Позаяк, на наш погляд, окремого урегулювання в законі потребує правовий режим майна, на якому можуть створюватися та провадити діяльність сільськогосподарські кооперативні об'єднання. Як видається у контексті рекодифікаційних процесів, у законодавстві необхідно чітко закріпити, що сільськогосподарські кооперативні об'єднання діють на правовому режимі власності.

Особливостями процедури створення сільськогосподарських кооперативних об'єднань є такі:

- засновниками та членами можуть виступати сільськогосподарські кооперативи та їх об'єднання, тобто винятково суб'єкти зі статусом юридичної особи;
- мінімальний чисельний склад сільськогосподарських кооперативних об'єднань становить два засновники;
- сільськогосподарське кооперативне об'єднання є самостійною організаційно-правовою формою юридичних осіб.

Рішення установчих зборів про утворення сільськогосподарського кооперативу оформлюється протоколом, яке підписує голова та секретар зборів. Особливою умовою проведення установчих зборів є те, що

невід'ємною частиною протоколу установчих зборів сільськогосподарського кооперативу є реєстр осіб, які брали участь у таких зборах [131].

Найменування сільськогосподарського кооперативу має містити інформацію про його організаційно-правову форму – «сільськогосподарський кооператив» та назву, що складається з власної назви та може містити інформацію про вид діяльності (виробничий, переробний, заготівельно-збутовий, постачальницький, сервісний, багатофункціональний тощо) сільськогосподарського кооперативу. У Законі України «Про сільськогосподарську кооперацію» передбачено, що члени сільськогосподарського кооперативу відповідають за зобов'язаннями кооперативу в межах своєї частки, якщо інше не передбачено законом [131].

У законодавстві України встановлено різні правила щодо відповідальності членів кооперативів за їх зобов'язаннями, на що свого часу звертав увагу у своїх працях В. С. Щербина [178, с. 115]. При цьому Р. В. Мавліханова свого часу запропонувала вилучити із ЦК та ГК України [22] положення, які передбачають субсидіарну відповідальність членів виробничого кооперативу за його зобов'язаннями, оскільки це суперечить Закону України «Про кооперацію» та фактично перетворює виробничий кооператив на товариство з додатковою відповідальністю [73, с. 3–4, 14]. При цьому, на нашу думку, приписи Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» щодо відповідальності членів сільськогосподарського кооперативу за зобов'язаннями такого кооперативу можуть призводити у ситуації різного регулювання таких відносин різними нормативно-правовими актами до неоднакового застосування [95, с. 83]. На думку Ю. М. Юркевича, варто запровадити підхід, відповідно до якого члени виробничого кооперативу несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями кооперативу у розмірах та порядку, встановлених статутом кооперативу [184, с. 387–393, 392]. На наш погляд, видається, що, навпаки, доцільно запровадити однаковий механізм і в ЦК України, і в інших законодавчих актах, у тому числі у Законі України «Про сільськогосподарську

кооперацію», відповідно до якого «члени кооперативу відповідають за зобов'язаннями кооперативу у межах своєї частки, якщо інше не передбачено установчим документом кооперативу» [95, с. 83].

Досліджуючи правовий статус сільськогосподарських кооперативів та сільськогосподарських кооперативних об'єднань, вважаємо за можливе солідаризуватися з позицією І. М. Кучеренко, яка звертала увагу на доцільність укладення засновницького договору для всіх організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права у ситуаціях, якщо це буде пов'язано із виникненням майнових прав на частку у їхніх засновників [70, с. 35, 94]. Незважаючи на це, єдиним установчим документом сільськогосподарських кооперативів є їхній статут. Хоча у сільськогосподарських кооперативах законодавчо передбачено прийняття такого локального акту, як правила внутрішньогосподарської діяльності, останні вважаються внутрішнім нормативним документом відповідного кооперативу, який покликаний визначити особливі умови порядку реалізації приписів статуту сільськогосподарського кооперативу [95, с. 83].

Джерелами формування майна сільськогосподарського кооперативу, сільськогосподарського кооперативного об'єднання є: вступні внески та вклади (у тому числі додаткові вклади); членські та цільові внески його членів; кошти, що надходять від провадження господарської діяльності кооперативу, кооперативного об'єднання; кошти, що надходять від провадження господарської діяльності створених кооперативом підприємств, установ, організацій, сільськогосподарських кооперативних об'єднань, учасником яких він є; кошти, отримані як державна фінансова підтримка згідно із Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України»; грошові та майнові пожертвування, благодійні внески, гранти, гуманітарна допомога, безоплатна технічна допомога юридичних і фізичних осіб, у тому числі іноземних; інші надходження, не заборонені законодавством [131]. Щодо можливості внесення у статутний капітал майнових прав інтелектуальної власності, то, як зазначає В. А. Васильєва,

існує потреба ухвалення рішення з приводу допуску такої участі у статутному капіталі, що має бути відображено в установчих документах; позаяк, учена також зауважує, що при умові формування статутного капіталу із залученням об'єктів патентного права, укладення або приєднання до установчого договору є необхідним для будь-яких юридичних осіб – корпорацій, незалежно від організаційно-правової форми [9, с. 10; 10, с. 15].

Здійснюючи аналіз кооперативів, що провадять діяльність у галузі сільського господарства, необхідно зазначити про Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України», який визначає основи державної політики у бюджетній, кредитній, ціновій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення [118]. При цьому, окрім іншого, цей закон визначає поняття «сільськогосподарського підприємства» як юридичної особи, що є сільськогосподарським товаровиробником (втім, на нашу думку, у зв'язку із процесами рекодифікації та оновлення цивільного законодавства, зокрема, того, що регулює статус учасників економічного обороту, термін «сільськогосподарське підприємство» у нормативних актах доцільно замінити на «сільськогосподарська юридична особа») [95, с. 84].

Сільськогосподарський кооператив набуває статусу юридичної особи з моменту внесення відповідних відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань і здійснює свою діяльність до моменту припинення [94, с. 117]. При цьому сільськогосподарські виробничі кооперативи, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи та об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів підлягають перереєстрації у сільськогосподарські кооперативи, сільськогосподарські кооперативні об'єднання до 15.11.2023 року [31, с. 140].

Припинення сільськогосподарського кооперативу з правонаступництвом передбачає його злиття, приєднання, поділ чи перетворення (реорганізацію),

а без правонаступництва – ліквідацію.

У разі ліквідації підприємницького сільськогосподарського кооперативу, його майно та кошти, що залишилися після покриття вимог кредиторів, виплат дивідендів, зокрема, патронажних дивідендів, оплати праці, розрахунків із кооперативним об'єднанням, членом якого він є, розподіляються між членами кооперативу у порядку, визначеному його установчим документом. Натомість майно та кошти фонду розвитку підприємницького сільськогосподарського кооперативу не підлягають поділу між його членами і передаються за рішенням загальних зборів такого кооперативу іншому сільськогосподарському кооперативу, сільськогосподарському кооперативному об'єднанню (для зарахування до фонду розвитку такого кооперативу, кооперативного об'єднання), а в разі неприйняття такого рішення зараховуються відповідно до закону до державного або місцевого бюджету [131]. Свого часу В. С. Щербина, досліджуючи статус кооперативів та долю неподільного фонду у разі їх ліквідації, цілком обґрунтовано вказував, що подібна норма не узгоджується з приписами ст. 41 Конституції України, оскільки передбачає, по суті, протиправне (хоч і встановлене законом) позбавлення права приватної власності членів кооперативу, й у будь-якому разі таке передання коштів неподільного фонду іншій кооперативній організації суперечить законним інтересам власників [178, с. 115]. Такий підхід вважаємо обґрунтованим і щодо підприємницьких сільськогосподарських кооперативів, а тому норма ч. 4 ст. 33 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» підлягає відповідній зміні. Натомість, схожі правила, що стосуються непідприємницьких сільськогосподарських кооперативів і закріплені у ч. 5 ст. 33 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», є виправданими та, на наш погляд, підлягають збереженню [95, с. 85].

Законодавство України про сільськогосподарську кооперацію загалом належно урегулює питання правового статусу сільськогосподарських кооперативів та сільськогосподарських кооперативних об'єднань.

Незважаючи на це, досі залишається актуальною необхідність удосконалення приписів Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» у частині регулювання порядку та способів реорганізації сільськогосподарських кооперативів, правового режиму майна, на якому створюються та діють сільськогосподарські кооперативні об'єднання, а також правових наслідків ліквідації сільськогосподарських кооперативів, створених з метою одержання прибутку [95, с. 85].

2.2. Особливості діяльності сільськогосподарських юридичних осіб

Аграрна реформа є складовою частиною економічної реформи, оскільки без її здійснення неможливий перехід до ринкових відносин, а пріоритетність сільського господарства в системі економічних відносин визнана у цілому світі [28, с. 8].

Правовому регулюванню діяльності сільськогосподарських юридичних осіб присвячено низку нормативно-правових актів. У юридичній літературі їх прийнято поділяти на два види: загальні і спеціальні [164, с. 35]. Загальні нормативно-правові акти, на відміну від спеціальних, не містять норм, що регулюють специфіку діяльності юридичних осіб певного виду в сфері сільського господарства. До загальних відносять: ЦК України, ГК України, Закони України: «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про холдингові компанії в Україні», а до спеціальних – Закони України: «Про сільськогосподарську кооперацію», «Про фермерське господарство», «Про колективне сільськогосподарське підприємство».

Позаяк сільськогосподарських юридичних осіб за нормативно-правовою основою їх діяльності прийнято поділяти на дві групи: тих, що діють на основі актів спеціального законодавства та актів загального законодавства.

До першої групи відносять фермерські господарства, сільськогосподарські кооперативи і колективні сільськогосподарські підприємства, а до другої – сільськогосподарські товариства (акціонерні товариства, в тому числі й агрохолдинги, товариства з обмеженою і додатковою відповідальністю, повні і командитні товариства) та унітарні сільськогосподарські підприємства (державні, комунальні та приватні (приватні та приватно-орендні)) [164, с. 36–37].

Сільське господарство як галузь економіки відповідно до Національного класифікатора України «Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010», затвердженого наказом Держспоживстандарту України від 11.10.2010 року № 457 [84], поділяється на такі види економічної діяльності: вирощування культур та відтворення рослин, тобто рослинництво, тваринництво та змішане сільське господарство. Позаяк діяльність сільськогосподарських юридичних осіб пов'язана з виробництвом, первісною переробкою і реалізацією сільськогосподарської продукції рослинного та тваринного походження.

Особливістю діяльності сільськогосподарських юридичних осіб є те, що ця діяльність провадиться з використанням природних ресурсів – земельних, водних і лісових та біологічних об'єктів – сільськогосподарських тварин і рослин тощо.

Діяльність багатьох сільськогосподарських юридичних осіб, зокрема тих, що здійснюють вирощування сільськогосподарських культур, безпосередньо пов'язана із використанням як основного засобу виробництва земельних ділянок, й передусім сільськогосподарського призначення. Адже однією із особливих ознак земель є те, що вони володіють ґрунтовим покривом (гумусним шаром) з унікальною властивістю родючості [45, с. 9]. Поряд із цим сільськогосподарські юридичні особи можуть також використовувати земельні ділянки для будівництва тваринницьких приміщень, сховищ для зберігання продукції тощо. Саме тому важливим є дослідження питання використання земельних ділянок

сільськогосподарськими юридичними особами.

Зокрема, Т. Я. Рим зауважив, що, незважаючи на глобальний підхід до регулювання інвестиційних процесів, не було вироблено цілісної концепції інвестиційної політики і наголосив, що сьогодні суспільні виклики вимагають ефективного інвестування в пріоритетні галузі економіки [139, с. 34]. У юридичній науці вже проводились окремі дослідження питання використання земельних ділянок при здійсненні діяльності сільськогосподарськими юридичними особами різних видів та організаційно-правових форм – сільськогосподарськими кооперативами, фермерськими господарствами, сільськогосподарськими товариствами, приватними, державними та комунальними сільськогосподарськими підприємствами, їх об'єднаннями [4]. Однак у зв'язку зі скасуванням в Україні мораторію на відчуження земель сільськогосподарського призначення існує потреба у подальшому дослідженні цієї проблематики.

У процесі здійснення своєї діяльності сільськогосподарські товариства, приватні сільськогосподарські підприємства та сільськогосподарські кооперативи можуть використовувати земельні ділянки, які належать їм на праві власності, передані їм у користування на правах оренди (суборенди) чи емфітевзису.

Державні і комунальні сільськогосподарські підприємства згідно з приписами ст. 24 ЗК України можуть використовувати земельні ділянки, що передані їм у постійне користування із земель державної і комунальної власності, а також земельні ділянки, що перебувають у приватній власності та передані їм у користування на правах оренди.

Відповідно до ст. 12 Закону України «Про фермерське господарство» та ст. 31 ЗК України особливістю фермерського господарства є те, що воно може здійснювати свою діяльність на земельних ділянках, які належать цьому господарству на праві власності чи користування як юридичній особі, та/або земельні ділянки, що належать членам цього господарства на праві власності чи користування.

Варто згадати, що фермерське господарство до 2016 року, на відміну від усіх інших сільськогосподарських юридичних осіб, характеризувалося особливим порядком створення. Зокрема, громадяни України – засновники фермерського господарства задля забезпечення подальшого його функціонування зобов'язані були отримати земельну ділянку. Однак у 2016 році законодавець відмовився від такого етапу порядку їх створення, оскільки були змінені критерії земельних ділянок, які можуть використовуватися для ведення сільськогосподарської діяльності у формі фермерського господарства [38, с. 408]. Зокрема, згідно з приписами ч. 1 ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство» фізичні особи здійснюють таку діяльність на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону [134]. Як слушно зазначає А. В. Зеліско, враховуючи підприємницький характер діяльності фермерських господарств, варто піддати критиці законодавчий підхід щодо можливості використання земельних ділянок із цільовим призначенням «для ведення особистого селянського господарства» [38, с. 408].

Поряд із цим, на сьогодні залишається невирішеним питання правової долі земельних ділянок, які у період з 1993 року по 2001 рік отримали фермерські господарства на праві постійного користування, проте не переоформили його у право власності чи право оренди до 2008 року. Позаяк фермерські господарства не можуть відчужити права на такі земельні ділянки, передати їх у користування іншим особам, переоформити права на земельну ділянку на правонаступника у разі перетворення фермерського господарства [186, с. 69].

Вважаємо, що для вирішення цієї законодавчої прогалини може бути застосований правовий механізм, який використовується щодо земельних ділянок, що були надані громадянину України – засновнику фермерського господарства в довічне успадковане користування (з 1991 року по 1992 рік)

чи постійне користування (з 1993 року по 2001 рік), а також земельних ділянок, на які орендарі набули право оренди шляхом переоформлення права постійного користування щодо зазначених земельних ділянок до 2010 року. Зокрема, відповідно до п. 6-1 перехідних положень ЗК України відповідні особи мають право на викуп таких земельних ділянок у власності з розстрочкою платежу до десяти років за ціною, яка дорівнює нормативній грошовій оцінці таких земельних ділянок, без проведення земельних торгів. У разі купівлі земельної ділянки з розстроченням платежу право власності переходить до покупця після сплати першого платежу [40].

На думку В. В. Дударенка, особливість сільськогосподарських холдингів – це наявність двох *de jure* незалежних суб'єктів (холдингової (материнської) компанії та корпоративного (дочірнього) підприємства), яким належать земельні ділянки на праві власності, оренди, емфітевзису чи постійного користування [33, с. 12]. Е. С. Юрченко навпаки вважає, що агрохолдинги не мають земельної правосуб'єктності, оскільки їхнє правове становище не визначене законодавством. До їхньої структури входять інші сільськогосподарські підприємства – фермерські господарства, господарські товариства та сільськогосподарські кооперативи, які *de-jure* є суб'єктами права сільськогосподарського землекористування [186, с. 72–73].

За загальним правилом, відповідно до приписів ст. 82 ЗК України право власності на земельні ділянки можуть набути юридичні особи, в тому числі і сільськогосподарські, що засновані громадянами України або юридичними особами України, для здійснення підприємницької діяльності. Натомість юридичні особи, що створені та зареєстровані відповідно до законодавства іноземної держави, можуть набувати право власності лише на земельні ділянки несільськогосподарського призначення у разі придбання об'єктів нерухомого майна та для спорудження об'єктів, пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності в Україні. Земельні ділянки сільськогосподарського призначення, отримані у спадщину юридичними особами, які відповідно до ЗК України не можуть набувати їх у власність,

підлягають відчуженню протягом одного року [40].

На думку Р. В. Крупника, у ст. 92 ЗК України, суб'єктами права постійного користування землею (земельними ділянками) можуть виступати, окрім фізичних та юридичних осіб, як учасників цивільного обороту, котрі отримали земельну ділянку у встановленому законом порядку в постійне користування до 01.01.2002 року та правонаступників цих припинених юридичних осіб, як і спадкоємців фізичних осіб, котрим свого часу земельну ділянку було надано в постійне користування, також фермерські господарства, засновані фізичними особами, котрим земельну ділянку надано в постійне користування для створення таких господарств [65, с. 8].

Відтак, варто відзначити, що 31.03.2020 року був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» [116], яким у зв'язку зі скасуванням мораторію на відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення внесено суттєві зміни в ЗК України. Зокрема, положеннями ст. 130 ЗК України розширено суб'єктний склад осіб, які можуть набувати право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення. Що стосується юридичних осіб, то таке право мають лише ті, що створені і зареєстровані за законодавством України, учасниками (акціонерами, членами) яких є лише громадяни України та/або держава, та/або територіальні громади. Натомість юридичні особи, створені і зареєстровані за законодавством України, учасниками (засновниками) або кінцевими бенефіціарними власниками яких є особи, які не є громадянами України, а також юридичні особи, що створені та зареєстровані відповідно до законодавства іноземної держави, зможуть набути у власність земельні ділянки сільськогосподарського призначення та частки у статутному (складеному) капіталі, акції, паї, членство у юридичних особах (крім як у статутному (складеному) капіталі банків), які є власниками земель сільськогосподарського призначення з дня та за умови схвалення такого рішення на референдумі [40]. Крім цього, ч. 1 ст. 130 ЗК України містить

перелік юридичних осіб, яким за будь-яких умов заборонено набувати право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення.

Зокрема, І. О. Костяшкін, вважає, що такий законодавчий підхід є прийнятним і узгоджується із східноєвропейською практикою реформування земельних відносин. Однак, на думку цього вченого, варто звернути увагу на те, що ст. 130 ЗК України містить також положення, за якими банки можуть набувати право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення в порядку звернення стягнення на них як на предмет застави. Протягом двох років з дня набуття права власності на ці земельні ділянки банки зобов'язані відчужити їх на земельних торгах. Законодавство не містить жодних обмежень щодо розміру площі таких земельних ділянок, що можуть бути придбані одним суб'єктом, а саме банком. З огляду на зазначене, банки можуть виступати певним «накопичувачем» земель для окремих юридичних осіб на обмежувальний період до 01.01.2024 року. Крім того, деякі юридичні особи, виступаючи співзасновниками банків, зможуть фактично придбати землі товарного сільськогосподарського виробництва у власних інтересах [59, с. 179].

Водночас вважаємо, що актуальним є питання забезпечення наявності ефективного механізму реалізації банками таких земель сільськогосподарського призначення на ринкових конкурентних засадах.

У науковій літературі віднаходимо й обґрунтовану критику щодо визначення законодавцем кола юридичних осіб, що можуть набувати право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення. Так, Ю.В. Георгієвський звертає увагу на те, що іноземці та особи без громадянства як власники корпоративних прав або кінцеві бенефіціарні власники через вирішальний вплив на діяльність юридичної особи і завдяки праву на отримання певної частки активів господарської організації у разі її ліквідації фактично матимуть право на набуття права власності на землі сільськогосподарського призначення в Україні. Це суперечитиме змісту преамбули й ст. 13 Конституції України та ч. 2 ст. 5 ГК України. Крім цього,

набуття права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення відповідними юридичними особами може оцінюватись як таке, що не відповідає національним інтересам України, оскільки створює потенційні загрози національній безпеці. Тому й не може стати предметом розгляду на всеукраїнському референдумі [15, с. 118–120].

Свого часу у 2013 році П. Ф. Кулинич звертав увагу на те, що необхідно розмежовувати власне сільськогосподарські юридичні особи (фермерські господарства, сільськогосподарські кооперативи та колективні сільськогосподарські підприємства) та багатогалузеві юридичні особи – всі інші, одним із видів діяльності яких є зайняття сільським господарством. У зв'язку із цим, на його думку, лише власне сільськогосподарські юридичні особи можуть бути суб'єктами права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення та набувати їх у власність, оренду, на праві емфітевзису для цілей ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Інші, неспеціалізовані юридичні особи, такого права не повинні мати [69, с. 260–261]. Однак з такою позицією важко погодитись. Вважаємо, що при визначенні суб'єктного складу сільськогосподарських юридичних осіб (заснованих громадянами України або юридичними особами України), які можуть набувати право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення варто керуватися загальною правосуб'єктністю юридичної особи. Адже юридична особа в будь-який момент може змінити вид діяльності, тобто в будь-який момент визначити основним видом своєї діяльності ведення сільського господарства. Крім цього, неспеціалізовані юридичні особи з самого початку можуть створюватись як такі, основним видом діяльності яких буде ведення сільського господарства.

Приписами ч. 2 ст. 130 ЗК України встановлено граничні розміри земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які можуть перебувати у власності юридичної особи як певний запобіжний захід від надмірної концентрації земельних ресурсів в одних руках. Зокрема, загальна

площа земельних ділянок сільськогосподарського призначення у власності юридичної особи не може перевищувати загальної площі земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які можуть перебувати у власності всіх її учасників (членів, акціонерів), але не більше 10 тис. га. Водночас у практиці правового регулювання ринку сільськогосподарських земель у країнах ЄС простежується чітка тенденція: чим більша територія держави та відповідно площа її орних земель, тим більшу площу земель може набувати одна особа, наприклад, у Данії – 150 га, у Польщі – 300 га або до 500 га у разі спадкування [43, с. 68].

Варто звернути увагу на те, що законодавством не передбачено обмеження концентрації земельних ділянок сільськогосподарського призначення стосовно юридичних осіб, створених і зареєстрованих за законодавством України, учасниками (засновниками) або кінцевими бенефіціарними власниками яких є особи, які не є громадянами України, а також юридичних осіб, що створені та зареєстровані відповідно до законодавства іноземної держави, у випадку схвалення на референдумі рішення щодо можливості набуття права власності на них.

Тож, існуватимуть різні умови набуття права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення: юридичні особи, що створені і зареєстровані за законодавством України, учасниками (акціонерами, членами) яких є лише громадяни України та/або держава, та/або територіальні громади матимуть обмеження в 10 тис. га, а інші юридичні особи – ні. Це порушує принцип рівності права власності на землю, закріплений ст. 5 ЗК України. О. В. Зубрицький слушно зазначає, заборони та обмеження щодо здійснення права власності на земельну ділянку є найбільш ефективними, коли вони встановлені в інтересах усіх та кожного [43, с. 34]. Тому вважаємо, що потрібно внести відповідні зміни до ЗК України.

Відповідно до п. 15 перехідних положень ЗК України до 01.01.2024 року щодо юридичних осіб діятимуть умови мораторію на відчуження земель сільськогосподарського призначення, крім переходу до банків права

власності на земельні ділянки як предмет застави, передачі земельних ділянок у спадщину, обміну (міни) земельної ділянки на іншу земельну ділянку з однаковою нормативною грошовою оцінкою або різниця між нормативними грошовими оцінками яких становлять не більше 10 % та відчуження земельних ділянок для суспільних потреб. Протягом цього періоду, попередні договори (в тому числі й довіреності) про відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення юридичним особам на майбутнє вважатимуться недійсними з моменту їх укладення [40].

Варто звернути увагу на те, що буквільне тлумачення змісту підпункту «б» п. 15 перехідних положень ЗК України дає підстави зробити висновок про те, що земельні ділянки не мали б передаватись в іпотеку. Адже у випадку невиконання зобов'язання в подальшому може бути звернене стягнення на предмет іпотеки. З іншого боку, іпотека виступає способом виконання зобов'язань, а не способом відчуження майна. Тому, на наш погляд, при формулюванні цього припису законодавства було допущено недоліки нормотворчої техніки.

Ми вважаємо, що в законодавстві необхідно чітко закріпити як про неможливість передачі в іпотеку (заставу), так і про неможливість звернення стягнення на це майно на підставі судового рішення чи виконавчого напису нотаріуса. Переконані, що вказані земельні ділянки можуть бути відчуженими лише внаслідок добровільного чи примусового поділу майна подружжя.

Імперативно окреслені спеціальними законами обов'язок у реалізації певних видів діяльності юридичних осіб приватного права й негативні наслідки порушення такого обов'язку мають публічно-правовий характер і в цивільних відносинах не проявляються [44, с. 91]. Водночас, у межах охоронного правовідношення вчиняють дії, спрямовані на припинення правового зв'язку між суб'єктами інвестиційної діяльності з метою недопущення або припинення правопорушення [138, с. 76].

Враховуючи те, що до 01.01.2024 року щодо юридичних осіб діятиме

мораторій на відчуження земель сільськогосподарського призначення, то найбільш ефективною формою використання ними відповідних земель залишаються правовідносини оренди. Поряд із цим законодавством не встановлено обмежень щодо розміру загальної площі земельних ділянок, що можуть перебувати в оренді сільськогосподарських юридичних осіб.

Сільськогосподарські юридичні особи можуть здійснювати свою діяльність на земельних ділянках, що передані їм у користування на правах оренди або суборенди. Правовому регулюванню оренди земельних відносин присвячені ЗК України, Закон України «Про оренду землі», ЦК України тощо.

Як правило, право оренди на земельну ділянку у сільськогосподарських юридичних осіб може виникнути на підставі договору з моменту державної реєстрації такого права. Варто звернути увагу, що підставою для укладення договору оренди земельних ділянок державної та комунальної власності є результати земельних торгів (ч. 2 ст. 124 ЗК України, ст. 6 Закону України «Про оренду землі»). Крім цього, право на оренду земельної ділянки приватної власності може бути внесено до статутного капіталу сільськогосподарських юридичних осіб її засновниками. Натомість відповідно до ст. 8-1 Закону України «Про оренду землі» заборонено вносити до статутного капіталу право на оренду земельної ділянки державної або комунальної власності [125].

На сьогодні законодавством не встановлено жодних вимог щодо юридичних осіб як наймача (орендаря) – однієї зі сторін договору найму (оренди) земельної ділянки. Однак варто згадати, що ч. 3 ст. 6 Закону України «Про оренду землі» в редакції від 06.10.1998 року визначала обмежений суб'єктний склад щодо оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва. Орендарями таких земельних ділянок з-поміж інших могли бути лише ті юридичні особи, установчими документами яких передбачено здійснення цього виду діяльності [80, с. 635].

Погоджуємось з Р. М. Гніданом, що обмеження кола сторін договору оренди земельної ділянки сільськогосподарського призначення є прямим обмеженням прав сторін та матиме дискримінаційний характер [20, с. 65]. Адже обмежує конституційні права на здійснення підприємницької діяльності та стримує розвиток сільського господарства в Україні. Однак Г. М. Беженар навпаки обґрунтовує необхідність повернення до попереднього законодавчого підходу щодо визначення юридичної особи – орендаря як сторони відповідного договору [4, с. 7]. М. В. Коритник та О. М. Шпичак наголошують на тому, що у відповідних осіб повинні бути ще й наявні програми ефективного використання орендованих земель [54, с. 257]. Своєю чергою А. Г. Брунь звертає увагу на те, що орендарем договору найму (оренди) земельної ділянки сільськогосподарського призначення можуть бути особи, які є суб'єктами підприємницької діяльності [7, с. 8].

Поряд із цим, оскільки законодавство не містить заборон щодо можливості іноземців та осіб без громадянства виступати орендарями земельних ділянок сільськогосподарського призначення, то варто підтримати висловлену в наукових джерелах пропозицію про розширення за рахунок них кола осіб, які можуть бути засновниками фермерського господарства [4, с. 57–58; 38, с. 407].

У наукових джерелах обґрунтовується те, що предметом договору оренди земельної ділянки не може бути земельна частка (пай) до виділення її у натурі (на місцевості), яка виникла в результаті реформування сільськогосподарських підприємств у підприємства приватного типу [20, с. 68]. Однак правова можливість укладення договору оренди щодо земельної частки (паю) не виділеного у натурі (на місцевості) все ж таки закріплена на законодавчому рівні (абз. 1 розділ IX Закону України «Про оренду землі»).

Варто зазначити, що 10.07.2018 року внесено зміни до ЗК України, Законів України «Про колективне сільськогосподарське підприємство», «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам

земельних часток (паїв)» тощо, які допоможуть усунути проблеми, що виникають при використанні земель колективної власності. Зокрема, встановлено кінцевий строк виділення в натурі (на місцевості) невитребуваних (нерозподілених) земельних ділянок. У разі якщо до 01.01.2025 року власник невитребуваної земельної частки (паю) або його спадкоємець не оформив право власності на земельну ділянку, він вважається таким, що відмовився від одержання земельної ділянки. З 01.01.2025 року органам місцевого самоврядування надано право звертатися до суду із заявою про передачу невитребуваних (нерозподілених) земельних ділянок до комунальної власності в порядку визнання майна безхазайним.

Попри це, змінено правовий статус земель ліквідованих колективних сільськогосподарських підприємств. Такі землі переходять у комунальну власність територіальних громад, на території яких вони розміщені. З 2020 року органи місцевого самоврядування мають право на звернення до суду про передачу до комунальної власності відповідних земельних ділянок.

Позитивною законодавчою новелою для сільськогосподарських юридичних осіб є запровадження у 2015 році вимоги щодо мінімального строку дії договору оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства – не менше як 7 років та оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які є земельними ділянками меліорованих земель – не менше як 10 років. До 2015 року строк дії відповідного договору визначався з урахуванням періоду ротації основної сівозміни згідно з проектами землеустрою. Такий законодавчий підхід критично оцінювали науковці у зв'язку із неможливістю застосування його на практиці [68, с. 78]. Своєю чергою, на думку В. Е. Чуркін, укладення довгострокових договорів оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення дозволяє орендареві здійснити довгострокове планування їх використання [20, с. 113], а також планування своєї діяльності.

Сільськогосподарські юридичні особи – орендарі мають повну

господарську самостійність щодо використання орендованої земельної ділянки з дотриманням умов договору [45, с. 9]. У разі виробничої потреби вони можуть залучати інших суб'єктів на підставі цивільно-правових договорів (наприклад, договорів про виконання робіт, про надання послуг). Тому на практиці варто відрізняти такі цивільно-правові договори від договору суборенди.

Можна навести такий цікавий приклад зі судової практики щодо розмежування договору суборенди та договорів про виконання робіт, надання послуг щодо обробітку землі. У постанові від 12.02.2014 року ВС України встановив, що 01.03.2007 року між ОСОБОЮ 9 (орендодавцем) та Сільськогосподарським ТОВ «Лан» (орендарем) укладено договір оренди землі для ведення товарного сільськогосподарського виробництва строком дії на 10 років. ОСОБА 9 просила розірвати договір оренди земельної ділянки у зв'язку із тим, що Сільськогосподарське ТОВ «Лан» з 2009 року не здійснювало господарську діяльність, а земельна ділянка використовувалась Сільськогосподарським ТОВ «Лан-Агро». Своєю чергою Сільськогосподарське ТОВ «Лан» посилялося на те, що договір про виконання робіт, надання послуг щодо обробки землі, укладений між ним та Сільськогосподарським ТОВ «Лан-Агро», не є договором суборенди, а виконання робіт з обробітку землі та доручення однієї юридичної особи іншій провести значущі дії (у тому числі й сплати коштів третім особам) є господарською діяльністю, яку згідно зі ст. 44 ГК України та ст. 25 Закону України «Про оренду землі» орендар земельної ділянки має право проводити самостійно.

ВС України дійшов висновку, що з березня 2009 року Сільськогосподарське ТОВ «Лан» припинило здійснення господарської діяльності, зокрема не подавало до компетентних органів розрахунки сум страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, за 2010–2012 роки не подавало статистичну звітність, яка б свідчила про здійснення господарської діяльності. Орендовану земельну ділянку

обробляло Сільськогосподарське ТОВ «Лан-Агро», яке здійснювало усі платежі, у тому числі й з орендної плати. Припинення орендарем використання земельної ділянки за цільовим призначенням та залучення до обробітку землі інших юридичних осіб, внесення цими юридичними особами орендної плати, виходять за межі господарської діяльності, яку орендар вправі здійснювати самостійно без згоди орендодавця. Правовим наслідком невиконання орендарем обов'язків користуватися орендованою земельною ділянкою та вносити орендну плату згідно з умовами договору є припинення договору оренди землі шляхом його розірвання. Тому суди під час розгляду справи дійшли обґрунтованих висновків, що передача орендованої земельної ділянки орендарем у користування іншим особам без згоди на те орендодавця суперечить умовам договору оренди землі та є підставою для розірвання вказаного договору [109].

У процесі здійснення своєї діяльності сільськогосподарські юридичні особи, крім земельних, можуть використовувати також водні природні ресурси, надра тощо. Зокрема, відповідно до ст. 59 ЗК України юридичні особи можуть набувати право власності на замкнені природні водойми (загальною площею до 3 гектарів), на яких дозволяється створювати рибогосподарські, протиерозійні та інші штучні водойми. Натомість виходячи зі змісту законодавства України про надра, сільськогосподарські юридичні особи у межах наданих їм земельних ділянок мають право без спеціальних дозволів та гірничого відводу видобувати корисні копалини місцевого значення і торф загальною глибиною розробки до двох метрів, а також підземні води (крім мінеральних) для всіх потреб, окрім виробництва фасованої питної води, за умови, що обсяг видобування підземних вод із кожного з водозаборів не перевищує 300 кубічних метрів на добу (Кодекс України про надра).

Прогресивний розвиток виробництва сільськогосподарських юридичних осіб забезпечують науково-технічні досягнення, прогресивні технології, тобто результати науково-технічної діяльності, селекційні досягнення.

Безсумнівно, що ефективне ведення сільськогосподарського виробництва неможливе без постійного сортооновлення, виведення нових сортів рослин, порід тварин [35, с. 143].

Ефективність виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських юридичних осіб досягається за рахунок налагодженої системи збуту їхньої продукції. Відносини щодо реалізації сільськогосподарськими юридичними особами власної продукції опосередковуються різного роду договорами, до яких можна віднести: договір купівлі-продажу, договір поставки, договір контрактації сільськогосподарської продукції, договір міни, договір комісії тощо.

Однією з найпоширеніших підстав для виникнення, зміни та припинення цивільних прав і обов'язків є правочини. Законодавство встановлює умови дійсності правочинів, які, зокрема, охоплюють умови, що волевиявлення сторони має бути вільним та відповідати її внутрішній волі, а сам правочин повинен бути спрямований на реальне настання правових наслідків [193, р. 1600]. У Концепції оновлення ЦК України обґрунтовано доцільність відмови від регулювання таких договірних інститутів, як поставка та контрактація сільськогосподарської продукції. Свого часу в юридичній літературі висловлювалися сумніви щодо збереження потреби законодавчого регулювання договору контрактації сільськогосподарської продукції. Адже з переходом до ринкових відносин в аграрному секторі державне планування закупівель у цій сфері втратило своє значення, тому й договір контрактації сільськогосподарської продукції був поглинений договором купівлі-продажу [170, с. 198]. Проте Н. С. Міліщук не вбачає доцільності у виключенні з ЦК України положень відповідних договорів, оскільки учасники цивільних і господарських відносин у будь-якому випадку мають право вчиняти ці правочини на засадах юридичної рівності, майнової самостійності та вільного волевиявлення, керуючись при цьому принципом свободи договору [78, с. 25]. Однак відповідний аргумент може бути і контраргументом. У ст. 3 ЦК України однією з головних засад цивільного законодавства проголошено

свободу договору. Згідно з ч. 1 ст. 6 ЦК України сторони мають право укласти договори, які не передбачені актами цивільного законодавства, за умови, що вони відповідають загальним засадам цивільного законодавства. Тому у випадку відсутності таких договірних інститутів, як поставка та контракція сільськогосподарської продукції сторонам на свій розсуд зможуть вибирати договірну конструкцію та передбачати в ній ті умови, які найбільш сутнісно будуть відображати характер відносин між ними.

Можна навести ще й такі аргументи необхідності відмови від регулювання таких договірних інститутів, як поставка та контракція сільськогосподарської продукції. На сьогодні немає чіткого розмежування договору поставки та договору контракції сільськогосподарської продукції. Якщо реалізується продукція (наприклад, зерно, картопля, овочі), яка не потребує ніякої переробки, то є очевидним оформлення відносин за допомогою договору контракції сільськогосподарської продукції. Однак в умовах становлення ринкової економіки в Україні сільськогосподарські юридичні особи намагаються не тільки виробляти і продавати продукцію, але також здійснювати пакетування та зберігання готової продукції, наприклад, упаковка м'яса або розлив молока в пакети. Тому важко визначити, предметом якого договору – контракції чи поставки, буде ця продукція [3, с. 162–163].

Поряд із цим, у законодавстві відсутня мета придбання сільськогосподарської продукції за договором контракції сільськогосподарської продукції. Якщо контрактант придбає відповідну продукцію для сімейного, домашнього й іншого споживання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю, то договір контракції стає схожим на договір купівлі-продажу.

Сільськогосподарські юридичні особи не зможуть належно здійснювати свою діяльність також і без наявних матеріально-технічних ресурсів. Зрозуміло, що до таких ресурсів передусім належить сільськогосподарська техніка. Відносини щодо придбання сільськогосподарськими юридичними

особами сільськогосподарської техніки опосередковуються такими договорами: купівлі-продажу, поставки, лізингу тощо.

Процес функціонування і припинення діяльності сільськогосподарських юридичних осіб має низку особливостей, що визначаються специфікою сільськогосподарського виробництва (насамперед, його сезонністю) й високою ризикованістю (несприятливі природно-кліматичні умови, надзвичайні випадки тощо). Тому така діяльність підлягає страхуванню.

Підсумовуючи, варто також зазначити, що окремі види господарської діяльності сільськогосподарських юридичних осіб характеризуються підвищеною небезпечністю для населення й навколишнього природного середовища, мають стратегічне значення для держави, тому підлягають ліцензуванню. Відповідно до Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» ліцензуванню підлягають: культивування рослин, внесених до таблиці I Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженого Кабінетом Міністрів України [123].

Висновки до Розділу 2

1. Поетапність створення юридичної особи визначається різними чинниками, серед яких: засновується юридична особа вперше, чи створюється шляхом реорганізації; форма власності, на якій створюється юридична особа; вид та організаційно-правова форма юридичної особи; необхідність формування мінімального розміру статутного капіталу чи передання земель сільськогосподарського призначення на баланс юридичної особи; наявність чи відсутність спеціального законодавчого регулювання відповідного виду юридичної особи і т. п. Серед стадій створення будь-якої сільськогосподарської юридичної особи можемо виокремити: прийняття рішення про створення сільськогосподарської юридичної особи; призначення виконавчих органів управління та формування статутного (складеного) капіталу сільськогосподарської юридичної особи; державна реєстрація.

2. Спеціальними умовами створення фермерських господарств як юридичних осіб є: 1) право на створення фермерського господарства належить фізичним особам по досягненні ними вісімнадцятирічного віку; 2) членами фермерського господарства можуть бути винятково родичі або члени сім'ї по досягненні ними чотирнадцятирічного віку; 3) статусом сімейного фермерського господарства наділена юридична особа, за умови, що у його підприємницькій діяльності використовується праця членів такого господарства, якими є винятково члени однієї сім'ї; 4) умовою державної реєстрації фермерського господарства як юридичної особи є набуття громадянином України чи громадянами України, які виявили намір його створити, права користування чи права власності земельною ділянкою.

3. До спеціальних умов створення сільськогосподарських кооперативів необхідно відносити мінімальний чисельний склад (три члени, засновниками сільськогосподарського кооперативу можуть бути фізичні та (або) юридичні

особи) та необхідність проведення установчих зборів.

4. У роботі зроблено висновок, що окремого урегулювання в законі потребує правовий режим майна, на якому можуть створюватися та провадити діяльність сільськогосподарські кооперативні об'єднання. У контексті рекодифікаційних процесів, у законодавстві необхідно чітко закріпити, що сільськогосподарські кооперативні об'єднання діють на правовому режимі права власності.

5. Особливостями процедури створення сільськогосподарських кооперативних об'єднань є такі: засновниками та членами можуть виступати сільськогосподарські кооперативи та їх об'єднання, тобто винятково суб'єкти зі статусом юридичної особи; мінімальний чисельний склад сільськогосподарських кооперативних об'єднань становить два засновники; сільськогосподарське кооперативне об'єднання є самостійною організаційно-правовою формою юридичних осіб.

6. У законодавстві України необхідно запровадити підхід, відповідно до якого «члени кооперативу відповідають за зобов'язаннями кооперативу у межах своєї частки, якщо інше не передбачено установчим документом кооперативу». Крім цього, у роботі підтримано думку про доцільність укладення засновницького договору для всіх організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права у ситуаціях, якщо це буде пов'язано із виникненням майнових прав на частку у їхніх засновників.

7. У зв'язку із процесами рекодифікації та оновлення цивільного законодавства, зокрема того, що регулює статус учасників економічного обороту, термін «сільськогосподарське підприємство» у нормативних актах доцільно замінити на «сільськогосподарська юридична особа».

8. Підхід, відповідно до якого передання коштів неподільного фонду іншій кооперативній організації суперечить законним інтересам власників, є обґрунтованим і щодо підприємницьких сільськогосподарських кооперативів, а тому норма ч. 4 ст. 33 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» підлягає відповідній зміні. Натомість,

схожі правила, що стосуються непідприємницьких сільськогосподарських кооперативів і закріплені у ч. 5 ст. 33 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», є виправданими та, на наш погляд, підлягають збереженню.

9. При визначенні суб'єктного складу сільськогосподарських юридичних осіб (заснованих громадянами України або юридичними особами України), які можуть набувати право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення доцільно керуватися загальною правосуб'єктністю юридичної особи. Адже юридична особа в будь-який момент може змінити вид діяльності, тобто в будь-який момент визначити основним видом своєї діяльності ведення сільського господарства. Крім цього, неспеціалізовані юридичні особи зі самого початку можуть створюватись як такі, основним видом діяльності яких буде ведення сільського господарства.

10. Буквальне тлумачення змісту підпункту «б» п. 15 перехідних положень ЗК України дає підстави зробити висновок про те, що земельні ділянки сільськогосподарського призначення не мали б передаватись в іпотеку. Адже у випадку невиконання зобов'язання в подальшому може бути звернене стягнення на предмет іпотеки. З іншого боку, іпотека виступає способом виконання зобов'язань, а не способом відчуження майна. Тому, на наш погляд, при формулюванні цього припису законодавства було допущено недоліки нормотворчої техніки. У законодавстві необхідно чітко закріпити як про неможливість передачі в іпотеку (заставу), так і про неможливість звернення стягнення на це майно на підставі судового рішення чи виконавчого напису нотаріуса. Переконані, що вказані земельні ділянки можуть бути відчуженими лише внаслідок добровільного чи примусового поділу майна подружжя.

11. Враховуючи те, що до 01.01.2024 року щодо юридичних осіб діятиме мораторій на відчуження земель сільськогосподарського призначення, то найбільш ефективною формою використання ними відповідних земель

залишаються правовідносини оренди. Поряд із цим законодавством не встановлено обмежень щодо розміру загальної площі земельних ділянок, що можуть перебувати в оренді сільськогосподарських юридичних осіб. Окрім цього, оскільки законодавство не містить заборон щодо можливості іноземців та осіб без громадянства виступати орендарями земельних ділянок сільськогосподарського призначення, то варто підтримати висловлену в наукових джерелах пропозицію про розширення за рахунок них кола осіб, які можуть бути засновниками фермерського господарства.

Розділ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПРИПИНЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

3.1. Особливості реорганізації сільськогосподарських юридичних осіб

В Україні протягом останнього десятиріччя відбуваються реформаційні процеси, які, зокрема, спрямовані на гармонізацію національного законодавства з правом ЄС. Не виняток у цьому процесі юридичні особи, оновленню законодавчих норм про які відведено особливу увагу у рекодифікаційних намірах.

Юридична особа як організація, яка підлягає реєстрації в установленому законом порядку, як і фізична особа, може у ході діяльності змінюватися, удосконалюватися. Такі процеси у зарубіжному законодавстві отримали назву реорганізаційних, де цю процедуру, як правило, не пов'язують із припиненням їх як суб'єктів права. Натомість, у нашій державі реорганізація є одночасно способом (формою) створення (за деякими винятками) та припинення юридичних осіб. Відтак, зважаючи на особливе значення сільського господарства як галузі економіки в Україні, питання реорганізації основних «сільськогосподарських суб'єктів» є надзвичайно важливими та потребують дослідження.

Вивченню проблематики реорганізації юридичних осіб, у тому числі і сільськогосподарських, присвятили свої праці багато вітчизняних правників, серед яких Л. М. Дорошенко [32], О. Р. Кібенко [47], В. М. Коссак [82], В. М. Кравчук [62], Н. С. Кузнєцова [81], І. М. Кучеренко [70], І. В. Спасибо-Фатєєва [151], Р. Б. Шишка [112], Ю. М. Юркевич [181], О. С. Яворська [187] та інші. Окрім того, на порядку денному є комплексний аналіз цієї проблематики та вироблення пропозицій з метою усунення конкретних

проблем у правозастосуванні.

У зарубіжних правових системах реорганізацію часто визначають як реалізацію бізнес-плану для зміни структури або фінансів корпорації через фінансовий тиск, бажання змінити стратегію або державне замовлення, що може охоплювати, серед інших тактик, зміни в активах і пасивах; зміни структури власності чи корпоративного контролю; консолідацію, продаж або ліквідацію відділів або ліній продуктів; заміну або звільнення працівників; переукладення боргових угод тощо [196]. На думку Ю. М. Юркевича, реорганізацією юридичних осіб має визнаватися комплекс спеціальних заходів, визначених законодавством та пов'язаних з істотними змінами в їх структурі та (або) існуванні [181].

Відповідно до положень ЦК України передбачено, що юридична особа може бути припинена, зокрема, шляхом універсального правонаступництва, тобто в результаті передання свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам. Така процедура одержала назву «реорганізація». Способами реорганізації юридичних осіб є злиття, приєднання, поділ та перетворення. Раніше, в початковій редакції, Закон України «Про господарські товариства» відносив до способів реорганізації «виділення» або за термінологією ЦК України – «виділ». З цього приводу ВП ВС у своїй постанові від 14.09.2020 року зазначила, що: «Виділ не є різновидом припинення або реорганізації юридичної особи, це один із способів створення юридичної особи». Однак у науковій літературі висловлюють іншу думку. Зокрема, І. Т. Гобечія [21] та Ю. М. Юркевич [179] переконують, що виділ повинен вважатися способом реорганізації юридичних осіб. На нашу думку, реорганізація може передбачати як створення нової юридичної особи (юридичних осіб), так і припинення. Одночасно створення нової юридичної особи та припинення юридичних осіб правонаступників має місце при злитті, поділі та перетворенні. Натомість, при приєднанні відбувається винятково припинення юридичних осіб, а при виділі – створення юридичних осіб. Врешті, ст. 6 прийнятого у 2020 році Закону України «Про

сільськогосподарську кооперацію» дотримується позиції про виділ як спосіб реорганізації сільськогосподарських кооперативів. У зв'язку з цим, а також беручи до уваги законодавчо встановлені процедури та наслідки виділу, вважаємо, що такий є способом реорганізації юридичних осіб. При цьому в результаті виділу наявне сингулярне, а не універсальне правонаступництво, оскільки до юридичних осіб- правонаступників переходить у цьому разі лише частина прав та обов'язків юридичних осіб-правопередників. Окрім того, підхід про виділ як спосіб реорганізації зустрічається у судовій практиці. Наприклад, у Постанові Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 07.02.2019 року у справі № 805/677/17-а було висловлено правову позицію стосовно вибуття відповідача з матеріальних правовідносин, щодо яких виник спір, у зв'язку з реорганізацією боржника шляхом виділу та передачею обов'язку виконання спірних зобов'язань новоствореній юридичній особі без перевірки та дослідження правомірності такого вибуття [104].

За змістом форми реорганізації поділяють на об'єднувальні (злиття, приєднання), розподільчі (поділ, виділ) та на реорганізацію шляхом перетворення [11, с. 131; 137, с. 21].

Загальна процедура реорганізації юридичних осіб, які провадять свою основну діяльність у галузі сільського господарства, передбачена ЦК України та Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань». Таку процедуру умовно можна поділити на декілька етапів:

– перший етап передбачає прийняття рішення про реорганізацію та створення комісії з реорганізації. Рішення про реорганізацію можуть прийняти засновники, вищий орган управління, уповноважений на це установчими документами, суд або уповноважений орган державної влади. При цьому питання примусового припинення юридичних осіб у часи динамічного розвитку фінансово-господарських відносин, а також значного поширення предикатних злочинів як суспільно небезпечних протиправних

діянь, що передували легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, набувають особливої актуальності [200]. Водночас у чинному законодавстві (на відміну від попередніх редакцій Закону України, що регулює процедуру реєстрації юридичних осіб) немає переліку підстав для припинення юридичних осіб на підставі судового рішення, що не пов'язано з їх банкрутством, а тому варто погодитися із Ю. М. Юркевичем, І. В. Красницьким, М. З. Вовк, О. В. Авраменком та Н. М. Парасюк про доцільність внесення відповідних законодавчих змін [200]. Своєю чергою, що стосується примусової реорганізації на підставі рішень органів державної влади, то рішення про примусовий поділ, щодо усіх юридичних осіб незалежно від виду та організаційно-правової форми у випадку зловживання монопольним становищем на ринку можуть приймати лише органи Антимонопольного комітету України [110], однак слушною є позиція науковців, відповідно до якої аналіз нормативно-правової бази з цього питання дає підстави виснувати, що реальної можливості забезпечити виконання рішення Антимонопольного комітету України про примусовий поділ немає [181]. Поряд із тим, щодо окремих юридичних осіб вказані правила дещо відмінні. Як встановлено у Постанові Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 03.08.2018 року у справі № 910/8117/17, як реорганізація, так і ліквідація банку з ініціативи власників, а також внесення змін до статуту банку, відповідно до закону можливі лише після надання на це згоди Національним банком України. Передача, прийняття майна банку, його коштів, прав та обов'язків правонаступникам є наслідком саме реорганізації банку, проведеної із дотриманням процедури, визначеної законом. Правління банку зобов'язане протягом трьох робочих днів інформувати Національний банк України про наступні свої дії: звільнення керівника (керівників) банку та про кандидатуру на призначення на цю посаду; зміну юридичної адреси і місцезнаходження банку та його відокремлених підрозділів; припинення банківської діяльності [107];

– другий етап передбачає внесення до ЄДР запису про прийняте рішення

про реорганізацію та початок діяльності комісії з реорганізації, яка здійснюється з метою: виявлення кредиторів юридичних осіб та задоволення їхніх вимог у випадках, визначених законом; підготовки розподільчого балансу (у разі поділу чи виділу) чи передавального акту (у разі злиття, приєднання, поділу та перетворення); передавання розподільчого балансу чи передавального акту на затвердження органу, який прийняв рішення про реорганізацію. На цьому етапі також відбувається затвердження передавальних актів чи розподільчих балансів. У зв'язку з цим варто згадати правову позицію ВП ВС у постанові від 16.06.2020 року у справі № 910/5953/17, відповідно до якої лише при припиненні суб'єкта господарювання шляхом поділу в розподільчому балансі визначається правонаступництво. Внаслідок же злиття, приєднання або перетворення правонаступником є лише одна особа і будь-який розподіл прав та обов'язків при таких видах реорганізації неможливий [98];

– третій етап зводиться до державної реєстрації припинення юридичних осіб-правопередників та державної реєстрації створення юридичних осіб- правонаступників.

Зокрема, 23.07.1990 року Рада ЄС прийняла Директиву 90/434/ЄЕС про загальну систему оподаткування, застосовну до злиття, поділу, передачі активів та обміну акцій стосовно компаній різних держав-членів (Директиву про злиття). Метою Директиви про злиття є усунення фіскальних перешкод для транскордонних реорганізацій за участю компаній, розташованих у двох або більше державах-членах. Директива про злиття містить перелік юридичних форм, на які вона поширюється. При цьому компанії повинні підлягати оподаткуванню корпоративного податку без звільнення від оподаткування та бути резидентами для цілей оподаткування в державі-члені. Позаяк, у разі злиття та поділу компанія передає активи та зобов'язання одній або кільком компаніям-отримувачам. Директива про злиття передбачає відстрочення сплати податків, які можуть бути нараховані на різницю між реальною вартістю таких активів і зобов'язань та їх вартістю для цілей

оподаткування. Відстрочка надається за умови, що компанія-отримувач продовжує зберігати свої податкові цінності та фактично пов'язує їх зі своїм постійним представництвом у державі-члені компанії, що передає. Ці правила застосовуються до передачі активів, якщо передані активи утворюють галузь діяльності. Директива про злиття також охоплює трикутні випадки, коли операція включає постійне представництво передаючої компанії, розташоване в іншій державі-члені. Своєю чергою обмін акціями – це операція, за якою компанія отримує більшість у капіталі придбаної компанії. Вона передає в обмін власні акції акціонерам останньої компанії. Варто згадати, що 17.10.2003 року у ЄС прийнято пропозицію про внесення змін до Директиви Ради 90/434/ЄЕС про загальну систему оподаткування, що застосовується до злиттів, поділів, передачі активів та обміну акцій щодо компаній різних держав-членів. Отже, переваги Директиви про злиття поширюються на більшу кількість юридичних осіб, включаючи Європейську компанію та Європейське кооперативне товариство [194].

Поточний список компаній, які охоплюються Директивою про злиття, містить юридичних осіб, які оприбутковують корпоративний податок у державах-членах, де вони мають їх місцезнаходження. Однак, у випадку деяких нових організацій, які були включені до переліку, інші держави-члени одночасно оподатковують своїх платників податків-резидентів, які мають інтерес у цих організаціях, так звані «прозорі організації». Така сама ситуація з оподаткуванням може також стосуватися акціонерів компаній, які здійснюють операції, що охоплюються Директивою. Директива 2005/19/ЄС вводить спеціальні положення (нові статті 4(2) і 8(3)), щоб гарантувати, що переваги Директиви про злиття доступні навіть у цих випадках, за умови певних винятків, які викладені в новій статті 10а [194].

Крім цього, 27 жовтня 2021 року Європейська комісія здійснила перегляд окремих банківських правил ЄС (Регламент про вимоги до капіталу (CRR) і Директива про вимоги до капіталу (CRD)). У перегляді, серед інших питань, пропонується загальний набір стандартів і процедур для більшої

узгодженості в ЄС для оцінки придатності членів правління та впливових менеджерів («виконавців ключових функцій») [192].

Поряд з тим, що стосується юридичних осіб, які провадять діяльність у галузі сільськогосподарського виробництва в Україні, то щодо них можуть застосовуватися спеціальні правила, що пов'язані перш за все зі специфікою галузі економіки. Певні проблеми реорганізації сільськогосподарських юридичних осіб вважаємо за доцільне проілюструвати на прикладі фермерських господарств та кооперативів.

Зокрема, досі проблемними є питання перетворення фермерських господарств, що можуть проілюструвати наступні приклади із судової практики.

Так, ВП ВС у постанові від 01.09.2020 року у справі № 907/29/19 відхилила довід про те, що Фермерське господарство «Колос» є правонаступником Колективного сільськогосподарського підприємства «8 Березня», оскільки це підтверджується пп. 1.1 п. 1 установчого документа Фермерського господарства «Колос». ВП ВС наголосила, що статут юридичної особи є одностороннім актом цієї юридичної особи, який не є підставою правонаступництва щодо іншої юридичної особи, якщо таке правонаступництво не виникло відповідно до закону. При цьому, на думку ВП ВС, ідентифікаційний код юридичної особи має бути унікальним, а присвоєння новоствореній юридичній особі ідентифікаційного коду іншої юридичної особи, яка не є правопередником новоствореної юридичної особи, не допускається. Водночас помилкове присвоєння новоствореній юридичній особі ідентифікаційного коду іншої юридичної особи, яка не є правопередником цієї новоствореної юридичної особи, свідчить про порушення законодавства, але така помилка не є підставою правонаступництва. Крім цього, ВП ВС висувала, що колективне сільськогосподарське підприємство, члени якого не є подружжям, їх батьками, дітьми, які досягли 16-річного віку, іншими родичами, не могло бути перетворене на селянське (фермерське) господарство [96].

Однак в Окремій думці до цієї Постанови ВП ВС судді Н. П. Лященко, О. Б. Прокопенко та О. М. Ситнік зауважили, що ВП ВС вказала, що навіть у випадку прийняття рішення про реорганізацію КСГП «8 Березня» шляхом перетворення в іншу юридичну особу колишні члени КСГП «8 Березня» автоматично повинні були б стати учасниками такої юридичної особи. Перетворенням юридичної особи є саме зміна її організаційно-правової форми, а не складу її учасників. Згідно зі Статутом ФГ «Колос» єдиним засновником останнього була О_1. Тобто перетворення з КСГП «8 Березня» у ФГ «Колос» не відбулося, оскільки склад засновників (учасників) КСГП «8 Березня» та ФГ «Колос» не збігається. У подальшому це додатково підтверджує збереження реєстраційного номера, у цьому випадку код ЄДРПОУ – 0374509, який належав КСГП «8 Березня», за ФГ «Колос». Однак відповідачами, як встановлено апеляційним судом, не надано належних та допустимих доказів стосовно того, що Статут ФГ «Колос» скасований чи визнаний судом недійсним, тому фермерське господарство є правонаступником КСГП «8 Березня». Питання про визнання чи невизнання ФГ «Колос» правонаступником КСГП «8 Березня» не було і не мало бути предметом розгляду у вказаній господарській справі, а можливість перетворення КСГП в інші форми господарювання, у тому числі і фермерське господарство, було прямо передбачено в Указі Президента України від 03 грудня 1999 року № 1529/99 «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки». Із цього Указу та норм Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» вбачається, що КСГП могло перетворюватися на декілька підприємств інших форм господарювання, його члени мали право виходу із членів КСГП зі своїми земельними та майновими паями і самостійно господарювати чи об'єднуватися для спільного обробітку землі. Висновок про правонаступництво ФГ «Колос» від КСГП «8 Березня» є юридичним фактом, встановленим судами адміністративної та цивільної юрисдикції у рішеннях, які є чинними. Тому підстав для відступу від висновку, викладеного у

постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 06.11.2019 року у справі № 299/3439/16-ц про можливість перетворення колективного сільськогосподарського підприємства на фермерське господарство, не вбачається [84].

Власне, у Постанові Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 6.11.2019 року у справі № 299/3439/16-ц була висловлена інша позиція. Зокрема, Касаційний цивільний суд, пославшись на те, що положеннями ч. 6 ст. 31 Закону України № 2114-ХІІ від 14.02.1992 року «Про колективне сільськогосподарське підприємство» в редакції, чинній на момент перетворення Колективного сільськогосподарського підприємства «8 Березня», передбачено, що при перетворенні одного підприємства в інше до підприємства, яке щойно виникло, переходять усі майнові права й обов'язки колишнього підприємства, а також, що аналогічні положення містилися в ч. 7 ст. 34 Закону України № 887-ХІІ від 27.03.1991 року «Про підприємства в Україні» (чинного на час виникнення спірних правовідносин), дійшов висновку, що частина земельної ділянки колективної власності, що належала Колективному сільськогосподарському підприємству «8 Березня» на підставі державного акта на право колективної власності на землю серії П-ЗК № 000054, яка є предметом спору, перейшла у власність правонаступника – Фермерського господарства «Колос» [108].

При цьому, слушно стверджує Р. А. Майданик, що єдність судової практики нерозривна від верховенства права. З позиції верховенства права забезпечення єдності судової практики є його складовою. Єдність практики сприяє не лише стабільності судової системи, але й забезпеченню принципів визначеності та правової впевненості, які є одними з головних вимог верховенства права [74, с. 204].

А тому, наявність різних підходів до окресленої проблематики на рівні ВП ВС не може бути протрактованою як позитивне явище.

Водночас, необхідно зауважити, що до набрання чинності ЦК України поширеним було тлумачення перетворення як процедури, непов'язаної із

припиненням юридичних осіб [181, с. 96]. Варто погодитися, що перетворення є особливим способом припинення юридичних осіб з правонаступництвом. Законодавством визначено, що юридична особа припиняється в результаті передання всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам- правонаступникам у результаті злиття, приєднання, поділу, перетворення або в результаті ліквідації. При цьому законодавець встановив особливості припинення юридичних осіб шляхом перетворення, які зумовлені тим фактом, що обсяг прав та обов'язків новоутвореної юридичної особи, як правило, істотно не змінюється [181, с. 105–106].

Отже, на наше переконання, коли йдеться про перетворення сільськогосподарських юридичних осіб, необхідно відштовхуватися від такого:

– перетворення є зміною організаційно-правової форми юридичної особи і за приписом головного акта цивільного законодавства – способом її припинення;

– стосовно реорганізації колективних сільськогосподарських підприємств норма закону, що такі можуть бути перетворені на інші форми, не означає, що колективні сільськогосподарські підприємства можуть бути перетворені у юридичні особи будь-яких інших організаційно-правових форм та видів;

– непідприємницькі сільськогосподарські юридичні особи не можуть бути перетворені у підприємницькі і навпаки;

– «змішані» способи реорганізації (застосування одночасно декількох способів реорганізації, наприклад, поділу, поєднаного з перетворенням) сільськогосподарських юридичних осіб можливі за умови, що це не суперечить законодавству та їхнім установчим документам;

– код ЄДРПОУ згідно з чинним законодавством України у випадку припинення юридичної особи шляхом перетворення зберігається, однак, зважаючи на його функцію (як правило, статистичну) не є ознакою того, що

юридичний факт реорганізації відбувся або не відбувся;

– при створенні юридичної особи шляхом перетворення необхідно враховувати умови, закріплені спеціальним законодавством про таких юридичних осіб. Тому у випадку, якщо у членів колективного сільськогосподарського підприємства відсутні сімейні чи родинні відносини, таке не може бути перетворене у фермерське господарство;

– факт державної реєстрації припинення юридичної особи правопередника перетвореної юридичної особи та реєстрації новоствореної юридичної особи не означає безумовної законності процедури відповідної реорганізації;

– законність перетворення (як будь-якої іншої реорганізації) може бути оспорена в суді, а відповідні записи про державну реєстрацію у ЄДР можуть бути визнані недійсними.

Щодо особливостей реорганізації сільськогосподарських кооперативів, то у законодавстві вказано, що сільськогосподарський кооператив може бути утворений шляхом реорганізації (злиття, поділу, виділу) іншого сільськогосподарського кооперативу. З цього нормативного положення, можемо виснувати, що порядок реорганізації сільськогосподарських кооперативів є відмінним від загальних правил реорганізації, встановлених у ст. 104 ЦК України для усіх видів юридичних осіб. Особливості полягають у тому, що: по-перше, законодавець не передбачив можливості створення сільськогосподарських кооперативів шляхом перетворення (що, на наш погляд, не зовсім виправдано, адже такий кооператив міг би бути створений для прикладу шляхом перетворення фермерського господарства зі статусом юридичної особи); по-друге, законодавець означив виділ як спосіб реорганізації (що, на наш погляд, є абсолютно виправданим, адже виділ за своєю правовою природою є реорганізацією і такі положення доцільно унести також у ЦК України); по-третє, сільськогосподарський кооператив може бути шляхом перетворення лише припиненим, а сільськогосподарське кооперативне об'єднання, що діє без мети одержання прибутку, може бути

створене у зв'язку зі зміною організаційно-правової форми (перетворення) непідприємницького сільськогосподарського кооперативу [95, с. 82].

Особливістю реорганізації сільськогосподарських кооперативів є також вимога проведення установчих зборів. Зокрема, зазначене впливає зі змісту ч. 9 ст. 6 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію».

Певними особливостями наділена також процедура реорганізації сільськогосподарських кооперативних об'єднань. Зокрема, 1) способами створення сільськогосподарських кооперативних об'єднань шляхом реорганізації за загальним правилом можуть бути злиття, поділ та виділ; 2) неможливою є «змішана» реорганізація сільськогосподарських кооперативних об'єднань; 3) за наслідками реорганізації чисельний склад сільськогосподарських кооперативних об'єднань не може бути меншим двох.

При цьому, за результатами реорганізації сільськогосподарського кооперативу, чисельність членів його правонаступників не може бути меншою трьох. При прийнятті рішення установчими зборами необхідно забезпечити ведення протоколу установчих зборів, невід'ємною частиною якого є реєстр осіб, які брали в них участь.

Окрім цього, строк державної реєстрації реорганізації (як і заснування) сільськогосподарського кооперативу є відмінним від інших видів юридичних осіб та становить шістдесят днів з дати проведення установчих зборів. У випадку неподання документів для державної реєстрації сільськогосподарського кооперативу у зазначений строк з дня проведення установчих зборів, сільськогосподарський кооператив вважається нествореним (нереорганізованим).

Підсумовуючи, варто зазначити про важливість законодавчих змін до ЦК України на підставі Закону України № 2275-VIII від 06.02.2018 року «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», відповідно до яких непідприємницька юридична особа не може бути реорганізована, якщо серед правонаступників є підприємницька юридична особа. При цьому, якщо серед правонаступників є юридична особа, яка не вправі розподіляти

прибуток між учасниками, рішення про реорганізацію товариства, наділеного таким правом, приймають одностайно загальні збори учасників, у яких взяли участь усі учасники товариства. Також юридична особа, яка не вправі розподіляти майно між учасниками, зокрема у разі ліквідації, не може бути реорганізована, якщо серед правонаступників є юридична особа, наділена таким правом. Якщо серед правонаступників є юридична особа, яка не вправі розподіляти майно між учасниками, рішення про реорганізацію товариства, наділеного таким правом, приймають одностайно загальні збори учасників, у яких взяли участь усі учасники товариства [167].

3.2. Порядок ліквідації сільськогосподарських юридичних осіб

Ліквідація сільськогосподарської юридичної особи є одним зі способів її припинення. Правовий режим ліквідації полягає в юридичному оформленні безповоротного припинення юридичної особи.

Під час проведення процедури ліквідації сільськогосподарських організацій доцільно враховувати їхній особливий правовий статус. Такі організації посідають важливе місце в системі виробництва, переробки та розповсюдження сільськогосподарської продукції, а відтак – у забезпеченні продовольчої безпеки держави. Відтак, започаткування процедури ліквідації досліджуваних суб'єктів повинно відбуватися з урахуванням сезонного характеру сільськогосподарської виробничої діяльності, необхідності збору і реалізації сільськогосподарської продукції тощо [92, с. 127].

Однак доводиться констатувати, що правове поле, яке визначає засади створення, функціонування сільськогосподарських юридичних осіб, є розгалужене, несистематизоване та подекуди суперечливе. Порядок ж їх ліквідації залишився поза увагою законодавця, у спеціальних законах цей спосіб припинення юридичних осіб практично не унормований. Тому

необхідно керуватися приписами основного акту цивільного законодавства, який, зважаючи на правила юридичної техніки, цілком закономірно не спроможний повною мірою охопити усю сферу приватноправових відносин [93, с. 50].

У межах нашого дослідження розкриємо загальну процедуру ліквідації, зосереджуючи при цьому увагу на особливостях, які притаманні для юридичних осіб, що здійснюють сільськогосподарську діяльність.

Передусім зауважмо, що на законодавчому рівні відсутнє легальне визначення терміна «ліквідація», що зумовлює його неоднозначне трактування серед представників наукової спільноти.

Узагальнивши доктринальні підходи щодо розуміння змісту ліквідації юридичної особи, відзначмо, що це поняття науковці розглядають крізь призму таких категорій, як юридичний факт [58, с. 173]; юридичний склад, тобто сукупність юридичних фактів [42, с. 9]; процедура [75, с. 110]; правовідношення [166, с. 97].

На нашу думку, заслуговує на підтримку підхід, що за своєю сутністю ліквідація є чітко визначеною на законодавчому рівні процедурою, неухильне дотримання якої призводить до припинення юридичної особи. Ця юридична процедура супроводжується низкою послідовних обов'язкових дій, вчинюваних як органами управління юридичної особи, так і органами державної влади.

Найбільшу полеміку серед фахівців при окресленні понятійного апарату викликає питання про наявність правонаступництва у разі ліквідації юридичної особи.

Одна група дослідників дотримується позиції, що ліквідацією є припинення юридичної особи без переходу прав і обов'язків до інших осіб у порядку правонаступництва [86; 174].

Інші стверджують, що під час ліквідаційної процедури може мати місце сингулярне правонаступництво [169, с. 728; 175, с. 234]. Ця позиція видається нам обґрунтованою, оскільки після задоволення вимог кредиторів, можуть

залишитися активи (кошти, майно), які, якщо інше не передбачено установчим документом або законом, підлягатимуть розподілу між учасниками (членами) ліквідуваної юридичної особи. Це судження знаходить своє нормативне підґрунтя у приписах ч. 12 ст. 111 ЦК України. Зважаючи на специфіку правового регулювання статусу окремих сільськогосподарських юридичних осіб (зокрема, кооперативів), законодавством передбачено можливість передачі майна так званого неподільного фонду іншим організаціям, що свідчить про правонаступництво.

З урахуванням викладеного, сформулюємо авторську дефініцію терміна «ліквідація юридичної особи», під яким варто розуміти закріплену на законодавчому рівні процедуру, яка охоплює сукупність обов'язкових послідовних дій, вчинення яких має наслідком припинення юридичної особи, та яка допускає часткове правонаступництво у визначених законом або установчих документах випадках.

У цивілістичній доктрині сформувалися різні підходи до класифікації ліквідації юридичної особи.

Так, О. В. Адамович, на підставі аналізу положень Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», виокремлює такі види ліквідації, як спрощену, за принципом мовчазної згоди і таку, що здійснюється у загальному порядку [1, с. 194].

Розробники Науково-практичного коментаря Цивільного кодексу України стверджують, що ліквідація може бути безумовно-добровільною, добровільно-вимушеною, вимушено-примусовою і безумовно-примусовою [169, с. 728].

Проте превалюючим серед наукової спільноти залишається підхід, згідно з яким ліквідацію юридичної особи диференціюють на добровільну та примусову [145, с. 8; 155, с. 126]. Хоча законодавець у ЦК України не оперує окресленою термінологією, проте із системного аналізу його положень

можемо дійти висновку про опосередковану регламентацію такої класифікації.

Добровільна ліквідація відбувається за ініціативою та на підставі рішення самої сільськогосподарської юридичної особи (в особі її учасників чи уповноваженого органу), що виключає будь-яке втручання з боку третіх осіб, органів державної влади.

Примусова ліквідація проводиться на підставі рішення органу державної влади і по суті є санкцією за недотримання під час створення та функціонування юридичної особи законодавчих вимог. Тобто, якщо добровільна ліквідація – це правомірна поведінка, то передумовою застосування примусової ліквідації завжди є скоєне правопорушення.

У разі скоєння правопорушення в уповноважених органів (суб'єктів) виникає право на пред'явлення позову про примусову ліквідацію юридичної особи.

Правовий режим досліджуваної форми (способу) припинення сільськогосподарської юридичної особи охоплює такі складові, як підстави, порядок (етапи) та наслідки ліквідації.

Під підставами ліквідації необхідно розуміти юридичні факти, визначені законом або установчим документом, з якими законодавець пов'язує початок процедури ліквідації, тобто прийняття відповідного рішення уповноваженою особою (органом). Легітимні підстави ліквідації юридичної особи унормовані ст. 110 ЦК України, з приписів якої вбачається, що юридична особа ліквідується: за волевиявленням її учасників або уповноваженого органу; на підставі судового рішення про припинення юридичної особи, не пов'язаного з її банкрутством [167].

У спеціальному законодавстві, яким визначені особливості утворення, діяльності та припинення окремих різновидів сільськогосподарських юридичних осіб, закріплені аналогічні за змістом положення. Відповідно до ст. 33 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» [131] та ст. 29 Закону України «Про кооперацію» [122] сільськогосподарський

кооператив/кооператив ліквідується на підставі рішення загальних зборів (зборів уповноважених) або за судовим рішенням.

Зважаючи на окреслену вище класифікацію ліквідації та керуючись зазначеними нормативними положеннями, до підстав добровільної ліквідації варто віднести рішення учасників або уповноваженого органу юридичної особи, у тому числі у зв'язку зі спливом строку, на який її було створено, досягненням мети, для якої її створено, та за умови настання інших обставин, перелік яких визначений в установчому документі юридичної особи [167].

Можемо констатувати, що ключовою підставою добровільної ліквідації є рішення учасників або органу юридичної особи (оскільки по суті сплив строку, на який було створено юридичну особу, та досягнення мети, задля якої вона створювалася, «поглинаються» наявністю такого рішення).

Натомість підставами примусової ліквідації є: рішення суду про ліквідацію юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, за позовом учасника юридичної особи або відповідного органу державної влади; за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи в інших випадках, встановлених законом, – за позовом відповідного органу державної влади [167].

Стаття 247 ГК України [22] своєю чергою встановлює, що у випадках, визначених законом, до суб'єкта господарювання може бути застосовано адміністративно-господарську санкцію у вигляді його ліквідації за рішенням суду. Відповідно до ст. 6 Кодексу України з процедур банкрутства [50], ліквідація банкрута визначена як одна із судових процедур, які застосовуються щодо боржника. Відповідно до ст. 96-6 Кримінального кодексу України [63], ліквідація може бути застосована до юридичних осіб як захід кримінально-правового характеру при вчиненні її уповноваженою особою таких злочинів, як: «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади», «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України», «Диверсія», «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини»,

«Захоплення заручників», «Підкуп виборця, учасника референдуму», «Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань», «Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем», «Терористичний акт», «Втягнення у вчинення терористичного акту», «Публічні заклики до вчинення терористичного акту», «Створення терористичної групи чи терористичної організації», «Сприяння вчиненню терористичного акту», «Фінансування тероризму», «Пропаганда війни», «Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів», «Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни», «Порушення законів та звичаїв війни», «Геноцид», «Злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист», «Найманство». При цьому 5 січня 2011 року втратив чинність Закон України «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» [115], що також передбачав можливість ліквідації юридичних осіб як застосування заходу стягнень за вчинення від імені та в інтересах такої юридичної особи її засновником (учасником) або уповноваженою особою окремих корупційних злочинів. Відтак, примусова ліквідація юридичних осіб незалежно від їхньої організаційно-правової форми може бути здійснена виключно на підставі рішення (вироку) суду у випадках, що умовно можуть бути поділені на три групи: 1) допущено при створенні юридичної особи порушення, які не можна усунути (за позовом її учасника або відповідного органу державної влади); 2) юридичну особу-боржника визнано банкрутом; 3) як захід кримінально-правового характеру [200].

У контексті вказаного варто додати, що, на думку Ю. М. Юркевича, І. В. Красницького, М. З. Вовк, О. В. Авраменка та Н. М. Парасюк, необхідно чітко регламентувати в законодавстві України процедуру ліквідації

юридичної особи у зв'язку із закінченням строку, на який було створено юридичну особу та досягненням мети, для якої її створено, та з інших підстав, визначених установчими документами [200]. Однак, як видається, подібне уточнення із п. 1 ч. 1 ст. 110 ЦК України взагалі необхідно виключити, а мотиви учасників чи органу юридичної особи, уповноваженої установчими документами, на прийняття рішення про ліквідацію юридичних осіб не повинні мати жодного значення.

Позаяк, окрім загальних підстав, унормованих приписами ЦК України, в спеціальних нормативно-правових актах, які регулюють відносини щодо діяльності та припинення юридичних осіб у сфері сільського господарства, закріплені спеціальні підстави для започаткування процедури примусової ліквідації. Приміром, у разі зменшення статутного капіталу акціонерного товариства нижче встановленого розміру, воно підлягає ліквідації [113].

Поза увагою нормотворця залишилася така підстава ліквідації, як припинення права власності або іншого речового права на землю. Загальні підстави припинення права власності та права користування земельною ділянкою регламентовані ст. 140, 141 Земельного кодексу України.

Аксіомою є той факт, що необхідною передумовою належного функціонування товаровиробників сільськогосподарської продукції є використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення, тобто перебування їх у власності або на іншому правовому титулі.

За цих обставин солідаризуємося з позицією тих фахівців, які стверджують, що отримання земельної ділянки у власність або користування (тобто наявність прав на неї) є тим правовстановлюючим фактом, який є юридичним підґрунтям для створення та подальшого функціонування виробника сільськогосподарської продукції, зокрема фермерського господарства [37, с. 172; 173, с. 141].

У цьому контексті дослідники окремою підставою ліквідації сільськогосподарських юридичних осіб розглядають припинення їхніх речових прав на земельну ділянку, у тому числі шляхом її вилучення з

володіння та користування [36; 87, с. 328].

Це судження видається небезапеляційним, оскільки, на наше переконання, зважаючи на суспільну значущість та специфіку діяльності сільськогосподарських товаровиробників, виготовлюваної ними продукції, ризиковість функціонування, доцільно надати можливість протягом певного строку (упродовж одного року з моменту припинення права власності/права користування) набути право власності (інше речове право) на земельну ділянку, необхідну для забезпечення здійснення сільськогосподарської діяльності, або укласти договір про спільну діяльність щодо виробництва сільськогосподарської продукції з іншою сільськогосподарською юридичною особою, яка є власником (орендарем, постійним користувачем) землі, придатної для сільськогосподарського використання. У разі, якщо юридична особа не реалізувала це право протягом встановленого строку, то його сплив є підставою для ініціювання процедури ліквідації шляхом пред'явлення уповноваженим органом державної влади відповідного позову. З урахуванням того, що підставою такої ліквідації буде судове рішення, йтиметься про примусову ліквідацію.

Розглядувану підставу припинення доцільно закріпити у ст. 33 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», доповнивши ч. 1 пунктом «3)» відповідного змісту.

Окрім того, у розрізі досліджуваної проблематики постає закономірне питання про припинення права постійного користування, а відтак про ліквідацію фермерського господарства, у разі смерті засновника, якому було надано це речове право для здійснення відповідної форми підприємницької діяльності.

Принагідно зауважмо, що нам імпонує позиція, висловлена Ю. М. Юркевичем, що фермерське господарство не варто розглядати як самостійну організаційно-правову форму юридичних осіб, оскільки воно є узагальнюючим поняттям, запровадженим задля врегулювання особливостей ведення підприємницької діяльності у сфері сільського господарства та

надання державної підтримки у цій галузі [183, с. 211].

Що стосується права постійного користування земельною ділянкою, то згідно зі ст. 92 Земельного кодексу України цей правовий титул охоплює право володіння і користування земельною ділянкою, яка перебуває у державній або комунальній власності, без встановлення строку [40].

Аналіз наукових поглядів дає підстави констатувати, що за своєю природою право постійного користування є похідним від права власності речовим правом на земельну ділянку, з обмеженою можливістю титульного володільця впливати без згоди власника на це нерухоме майно [158, с. 112].

У Рішенні Конституційного Суду України у справі про постійне користування до специфічних ознак цього правового титулу з-поміж іншого віднесено його безстроковий характер (на відміну від права оренди) та можливість припинення винятково з підстав, регламентованих на законодавчому рівні [153].

У ч. 2 зазначеної норми кодифікованого акту закріплений вичерпний перелік суб'єктів, які можуть набути права постійного користування.

Таке легітимне обмеження кола осіб спричинило появу низки проблем у правозастосовній практиці, пов'язаних із можливістю збереження за фермерським господарством досліджуваного речового права у разі смерті голови. Здебільшого суди дотримувалися позиції, що після смерті засновника фермерського господарства, на ім'я якого було оформлено державний акт, право постійного користування припинялося [2].

Науковці, які у своїх працях досліджували юридичну долю землі, наданої у постійне користування для ведення фермерського господарства, висловлювали діаметрально протилежну позицію, стверджуючи, що після державної реєстрації фермерського господарства у правовідносинах постійного користування відбувається заміна користувача земельної ділянки, обов'язки якого переходять від засновника до фермерського господарства. Таке право надається саме фермерському господарству, а не фізичній особі, і зберігається впродовж усього періоду існування юридичної особи [64, с. 158;

185, с. 101].

23 червня 2020 року Велика Палата Верховного Суду, розглянувши справи № 179/1043/16-ц, № 922/989/18, відступила від попередньо сформованих правових позицій та дійшла таких висновків:

– з моменту державної реєстрації фермерського господарства та набуття ним статусу юридичної особи таке господарство на основі норм права набуває такі правомочності, як володіння та користування, а також на нього покладаються зобов'язання стосовно використання земельної ділянки. У таких правовідносинах їхнім суб'єктом виступає не фізична особа – голова чи керівник фермерського господарства, а безпосередньо фермерське господарство як юридична особа;

– зі смертю засновника право постійного користування земельною ділянкою, наданою йому для ведення фермерського господарства, не припиняється, а зберігається за фермерським господарством, до якого воно перейшло після створення фермерського господарства;

– правове становище фермерського господарства як юридичної особи та суб'єкта господарювання, в тому числі його майнова основа, повинні залишатися стабільними незалежно від припинення участі в його діяльності засновника такого господарства як з огляду на об'єктивні причини (смерть, хвороба тощо), так і на підставі вільного волевиявлення при виході зі складу господарства;

– підставою припинення права постійного користування наданою громадянину земельною ділянкою є припинення діяльності такої юридичної особи, як фермерське господарство [101; 102].

Таку позицію вважаємо цілком обґрунтованою, оскільки земельна ділянка, яка надається фізичній особі на праві постійного користування, зважаючи на специфіку її правового режиму, використовується для ведення фермерського господарства, тобто для здійснення підприємницької діяльності, а тому суб'єктом її використання не може виступати власник такого господарства.

Окрім того, на нашу думку, у разі ліквідації фермерського господарства після смерті голови (засновника) право постійного користування земельною ділянкою повинно переходити до інших членів, якщо ж вони відсутні – цей речовий титул припиняється.

З урахуванням викладеного можемо дійти висновку, що смерть власника фермерського господарства, який набув право постійного користування на земельну ділянку для здійснення сільськогосподарської діяльності не можна розглядати в якості підстави ліквідації юридичної особи.

Вартою нашої уваги є така підстава ліквідації сільськогосподарської юридичної особи, як припинення членства усіх її учасників/членів та нездійснення діяльності. Ця підстава не знайшла законодавчого закріплення.

Відповідно до приписів п. 4 ч. 1 ст. 35 Закону України «Про фермерське господарство», діяльність фермерського господарства припиняється у разі, якщо не залишається жодного члена фермерського господарства або спадкоємця, який бажає продовжити діяльність господарства [134].

Примітно, що законодавець відмежовує цю підставу від інших способів припинення, а тому вважаємо, що наведене нормативне положення не узгоджується з приписами ЦК України, у якому закріплені лише два способи припинення юридичної особи – ліквідація і реорганізація.

На наше переконання, припинення членства усіх членів сільськогосподарської юридичної особи необхідно розглядати як одну з підстав її ліквідації.

Доволі поширеними є ситуації, коли сільськогосподарські товаровиробники упродовж тривалого часу не здійснюють сільськогосподарську діяльність (йдеться про так звані «нульові юридичні особи»), проте не ініціюють процедуру ліквідації через її витратність, тривалість і складність.

З огляду на це, у разі припинення членства усіх членів у результаті їх виходу/примусового виключення, відсутності спадкоємця, який виявив намір продовжити сільськогосподарську діяльність, а також, якщо

сільськогосподарська юридична особа не провадить господарську діяльність протягом трьох років (у межах загального строку позовної давності), такий суб'єкт підлягає ліквідації за спрощеною процедурою у порядку, визначеному ч. 7 ст. 25 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань». Із відповідною ініціативою можуть звернутися органи державної податкової служби, які мають можливість здійснювати періодичний моніторинг припинення ведення господарської діяльності юридичною особою (до прикладу, у зв'язку з поданням «нульової» звітності) – після спливу трирічного строку, початок обчислення якого пов'язується зі звітним періодом, у якому виник об'єкт оподаткування [92].

З'ясувавши підстави ліквідації сільськогосподарських юридичних осіб, зосередимо увагу на порядку (процедурі) її здійснення.

Під порядком ліквідації юридичної особи необхідно розуміти закріплену на законодавчому рівні певну послідовність дій, дотримання та реалізація якої має наслідком припинення юридичної особи.

На законодавчому рівні закріплені два різновиди процедури ліквідації: ліквідаційна процедура, яка не пов'язана з банкрутством юридичної особи та здійснюється за волевиявленням учасників (уповноважених органів) або на підставі судового рішення; процедура у справі про банкрутство.

Загальний порядок реалізації процедури ліквідації юридичної особи регламентований у приписах ст. 111–112 ЦК України.

Порядок ліквідації сільськогосподарських юридичних осіб не відрізняється від загальної процедури, яка застосовується для інших юридичних осіб приватного права. Норми спеціальних законів не встановлюють жодних особливих вимог щодо порядку проведення ліквідації досліджуваних суб'єктів.

У цивілістичній доктрині розкриття порядку ліквідації відбувається за допомогою певної послідовності обов'язкових дій, тобто так званих етапів (стадій). Доводиться констатувати про недосягнення дослідниками

консенсусу щодо уніфікованого розуміння кількості та змісту етапів проведення цієї процедури [93, с. 50-51].

Аналізуючи норми, які регламентують порядок ліквідації юридичних осіб, О. М. Скоропис виокремлює сім стадій цієї процедури, якими охоплюється: прийняття рішення про ліквідацію та призначення ліквідаційної комісії або покладення цих функцій на орган управління; внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення щодо припинення юридичної особи; публікація інформації про ліквідацію юридичної особи; виявлення кредиторів та боржників юридичної особи, перелік яких встановлюється у проміжному балансі, що затверджує орган (учасник), який прийняв рішення про ліквідацію юридичної особи; задоволення вимог кредиторів; затвердження ліквідаційного балансу; державна реєстрація ліквідації юридичної особи [145, с. 11].

На переконання М. Ю. Покальчука, припинення діяльності сільськогосподарських підприємств має складатися із таких етапів: прийняття рішення про ліквідацію та його оформлення; створення ліквідаційної комісії; офіційне повідомлення про ліквідацію підприємства; проведення розрахунків з кредиторами; вжиття заходів із ліквідації (проведення інвентаризації та обліку майна, стягнення дебіторської заборгованості); вихід підприємства з товариств, де воно виступає засновником (учасником), закриття відокремлених структурних підрозділів; проведення розрахунків з членами за рахунок майна, що залишилося; звільнення працівників; складання ліквідаційного балансу; повідомлення про припинення діяльності органів Фонду соцстраху, Пенсійного фонду; закриття рахунків у фінансових установах; зняття з податкового обліку; передача документів в архів; державна реєстрація припинення діяльності суб'єкта господарювання [88].

На нашу думку, окреслений підхід є не досить виваженим, оскільки виокремлення такої значної кількості етапів не сприяє формуванню цілісного уявлення про процедуру ліквідації та по суті є відтворенням змісту ст. 110–

112 ЦК України.

Заслугове на підтримку поділ ліквідації юридичної особи на етапи, запропонований розробниками Науково-практичного коментаря Цивільного кодексу України: початковий, який охоплює прийняття рішення про ліквідацію та внесення запису до ЄДР про державну реєстрацію рішення про припинення юридичної особи шляхом ліквідації; підготовчий, який починає свій відлік з моменту внесення запису до ЄДР до моменту затвердження проміжного ліквідаційного балансу; проведення розрахунків з кредиторами, який охоплює період часу від затвердження проміжного ліквідаційного балансу до затвердження ліквідаційного балансу; передача майна юридичної особи, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів, учасникам; завершальний етап, на якому здійснюється державна реєстрація припинення юридичної особи [169].

При розкритті процедури ліквідації сільськогосподарських юридичних осіб керуватимемося наведеною послідовністю.

Першим етапом є прийняття учасниками чи уповноваженим органом юридичної особи рішення про ліквідацію.

Передусім зауважимо, що враховуючи специфіку діяльності, здійснюваної сільськогосподарськими товаровиробниками, на законодавчому рівні необхідно закріпити імперативну заборону на прийняття рішення про ліквідацію цих суб'єктів до спливу двомісячного строку після завершення сезону, тобто відповідного періоду сільськогосподарських робіт [93, с. 51].

На прийняття рішення про ліквідацію здебільшого уповноважується вищий орган управління юридичною особою: загальні збори членів кооперативу або зборів уповноважених (ст. 29 Закону України «Про кооперацію» [122]); загальні збори сільськогосподарського кооперативу (ст. 33 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» [131]); загальні збори учасників (ст. 30 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [133]); загальні збори акціонерів (ст. 33 Закону України «Про акціонерні товариства») [113].

Натомість ст. 36 Закону України «Про фермерське господарство» унормовано, що рішення про ліквідацію діяльності фермерського господарства приймає власник відповідно до закону та статуту фермерського господарства [134].

Вимоги щодо змісту рішення про ліквідацію юридичної особи, регламентовані п. 7 ч. 1 ст. 15 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», згідно з яким у рішенні підлягають зазначенню дані про кількісний та персональний склад ліквідаційної комісії, а також про строк для пред'явлення вимог кредиторами [119].

З аналізу приписів ст. 110 ЦК України вбачається, що правом на прийняття рішення про ліквідацію наділений також суд у межах компетенції, встановленої законом.

Окрім безпосереднього прояву волевиявлення, спрямованого на започаткування процедури ліквідації, цим етапом охоплюється повідомлення державного реєстратора про прийняте рішення про ліквідацію юридичної особи. Зокрема, на орган або особу, яка прийняла відповідне рішення, покладається обов'язок у триденний строк, з дати його прийняття, письмово повідомити орган, що здійснює державну реєстрацію (ч. 1 ст. 105 ЦК України [167]).

З метою вчинення реєстрації рішення про припинення юридичної особи шляхом ліквідації державному реєстратору безпосередньо або через Центр надання адміністративних послуг подають документи згідно з переліком, закріпленим п. 10 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань».

На другому етапі здійснює діяльність ліквідаційна комісія.

З моменту внесення до ЄДР відомостей про те, що юридична особа перебуває у процесі припинення, повноваження щодо проведення процедури ліквідації покладено на ліквідаційну комісію.

Частиною 4 ст. 105 ЦК України регламентовано, що з моменту

призначення до ліквідаційної комісії переходять повноваження з управління справами юридичної особи, зокрема здійснення представництва перед третіми особами та в суді [167].

Доводиться констатувати, що її правовий статус на законодавчому рівні не визначений. У літературі сформувалися діаметрально протилежні позиції з цього приводу: вважати ліквідаційну комісію органом управління юридичної особи чи не наділяти її таким статусом.

У своїй праці Д. В. Ломакін відстоює позицію, що ліквідаційна комісія не наділяється функціями органів управління юридичної особи, вона є утворенням, яке покликане виконувати управлінські повноваження задля досягнення визначеної мети – ліквідації юридичної особи [72, с. 108–109]. Це судження не можна вважати безапеляційним.

Більш обґрунтованим видається підхід, запропонований О. М. Гнатів, за яким ліквідаційна комісія є спеціально створеним тимчасовим органом юридичної особи, який виконує функції органів управління юридичною особою, наділений власними, передбаченими законом, повноваженнями та реалізує їх під час проведення ліквідаційної процедури [17, с. 125].

Неврегульованим на законодавчому рівні залишається також питання про період здійснення діяльності ліквідаційної комісії.

Із системного аналізу положень ст. 111 ЦК України вбачається, що законодавець покладає на ліквідаційну комісію (ліквідатора) низку обов'язків під час проведення процедури ліквідації юридичної особи, зокрема стосовно вчинення таких дій:

- здійснення поточної діяльності юридичної особи, що ліквідується;
- виявлення та повідомлення боржників про ліквідацію юридичної особи, а також вчинення необхідних дій для стягнення дебіторської заборгованості;
- проведення інвентаризації активів як юридичної особи, так і її відокремлених підрозділів, вжиття заходів, спрямованих на повернення майна, яке перебуває у фактичному володінні третіх осіб;

– розгляд вимог, пред’явлених кредиторами, а у випадку відсутності достатніх коштів для їх задоволення – організовує відчуження активів (майна) юридичної особи;

– закриття розрахункових рахунків, які відкриті у банківських установах, за винятком рахунку, що використовується для розрахунків з кредиторами;

– складення та подання органам державної податкової служби, Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування звітність за останній звітний період, а також надання цим державним інституціям необхідних документів для проведення перевірок;

– звільнення найманих працівників;

– складення проміжного балансу після спливу строку для пред’явлення кредиторами своїх вимог, який затверджується органом (особою), що прийняв рішення про ліквідацію юридичної особи тощо [167].

Третім етапом є задоволення вимог кредиторів, який триває до затвердження ліквідаційного балансу.

Законодавцем визначені граничні строки, які можуть встановлюватися для заявлення кредиторами своїх вимог: мінімальний – два місяці, максимальний – шість місяців. Ці строки не вважаються присікальними, оскільки кредитор, який своєчасно не пред’явив свої вимоги, не позбавляється цього права і може його реалізувати й після спливу встановленого строку. Однак за цих обставин він опиниться у вкрай не вигідному становищі, оскільки його вимоги задовольнятимуться з майна юридичної особи, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів, заявлених у встановлений строк (ч. 4 ст. 112 ЦК України) [93, с. 51].

Розрахунки з кредиторами здійснюються у порядку, регламентованому приписами ст. 112 ЦК України, тобто почергово з дотриманням принципу пропорційності у межах однієї черги. На цьому слушно акцентує увагу В. С. Щербина, стверджуючи, що, якщо в межах однієї черги не вистарчає майна для погашення боргів, воно розподіляється між кредиторами

пропорційно до пред'явлених ними вимог [177, с. 139].

Принагідно варто відзначити, що у разі ліквідації фермерського господарства до спливу строку надання податкових пільг, на таке господарство покладається обов'язок сплатити податок за весь період його діяльності у розмірі, визначеному для фермерського господарства Податковим кодексом України [134]. З огляду на те, що на законодавчому рівні не встановлено позачергове задоволення таких вимог, їх задовольняють у третю чергу.

Третій етап завершується розробленням ліквідаційного балансу, у якому відображається майновий стан сільськогосподарської юридичної особи після проведення розрахунків з кредиторами. Цей документ підлягає затвердженню органом, який прийняв рішення про ліквідацію, та передається ліквідаційною комісією органам державної податкової служби.

На четвертому етапі відбувається передача майна членам (учасникам) сільськогосподарської юридичної особи.

Якщо після розрахунків з кредиторами залишається майно та кошти, вони підлягають розподілу між членами (учасниками) сільськогосподарських юридичних осіб у порядку, визначеному установчими документами, якщо інше не встановлено законом (ч. 12 ст. 111 ЦК України) [93, с. 52].

Для позначення частини майна, яке залишилося після розрахунків з кредиторами та припадає на частку учасника (члена), цивілісти оперують таким поняттям, як «ліквідаційна квота» [149, с. 11].

Винятком із наведеного загального правила є майно та кошти фонду розвитку (за термінологією Закону України «Про кооперацію» – неподільного фонду), які не підлягають поділу між його членами.

Відповідно до ст. 33 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» майно та кошти фонду розвитку підприємницького сільськогосподарського кооперативу не підлягають поділу між його членами і передаються за рішенням загальних зборів такого кооперативу іншому сільськогосподарському кооперативу, сільськогосподарському

кооперативному об'єднанню (для зарахування до фонду розвитку такого кооперативу, кооперативного об'єднання), а в разі неприйняття такого рішення зараховуються відповідно до закону до державного або місцевого бюджету [131]. Це положення корелюється зі ст. 29 Закону України «Про кооперацію».

Науковці, які підтримують цей підхід законодавця, стверджують, що неподільний фонд ліквідованого кооперативу можна розглядати як резерв для розвитку інших кооперативів і кооперативного руху загалом [79, с. 100].

Натомість В. С. Щербина, аналізуючи положення ст. 29 Закону України «Про кооперацію» щодо недопустимості розподілу неподільного фонду між членами кооперативу, дійшов висновку, що це нормативне положення не узгоджується з приписами ст. 41 Конституції України, оскільки передбачає, по суті, протиправне (хоч і встановлене законом) позбавлення права приватної власності членів кооперативу, й у будь-якому разі таке передання коштів неподільного фонду іншій кооперативній організації суперечить законним інтересам власників [178, с. 115].

В цілому ця думка заслуговує на підтримку і застосовна до підприємницьких сільськогосподарських кооперативів. Проте у контексті досліджуваних відносин вбачаємо за доцільне звернути увагу на таке.

З аналізу приписів ч. 4, 6 ст. 21 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» випливає, що фонд розвитку формується як за рахунок вступних, членських внесків, чистого прибутку кооперативу, так і за рахунок коштів, отриманих як державна фінансова підтримка, благодійні внески, грантові кошти, інші види допомоги [131].

Зважаючи на наведене законодавче положення, на наше переконання, кошти фонду розвитку, які отримані в якості державної допомоги (до прикладу, дотації), та не були використані до початку запровадження процедури ліквідації сільськогосподарської юридичної особи, повинні передаватися іншому сільськогосподарському кооперативу (кооперативному об'єднанню) чи зараховуватися до бюджету. Всі інші кошти та майно фонду

розвитку підлягають розподілу між членами підприємницького сільськогосподарського кооперативу у разі його ліквідації. Окреслені положення необхідно відобразити у ч. 4 ст. 33 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», виклавши цю норму у відповідній редакції.

Питання щодо юридичної долі майна та коштів неподільного фонду у разі ліквідації непідприємницьких сільськогосподарських кооперативів вирішується законодавцем аналогічно до підприємницьких товариств (ч. 5 ст. 33 Закону України), тобто передається іншому кооперативу (об'єднанню) або зараховується до бюджету. Зважаючи на неприбутковість цих організацій та специфіку здійснюваної ними діяльності, такий підхід законодавця вважаємо обґрунтованим та виправданим.

Окрім того, члену сільськогосподарського кооперативу підлягає поверненню поворотний цільовий внесок, який був внесений з метою забезпечення виконання визначених рішенням загальних зборів завдань (ст. 23 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію»). При цьому аналіз наведеної норми не дає змоги однозначно відповісти на запитання: чи включаються такі внески до ліквідаційної маси, чи підлягають поверненню незалежно від проведення розрахунків з кредиторами.

На наше переконання, такий внесок не повинен враховуватися при складенні проміжного балансу, а тому має бути повернений члену кооперативу, який його вніс, до моменту повідомлення державного реєстратора про прийняте рішення про ліквідацію юридичної особи.

Варто відзначити, що на законодавчому рівні закріплені певні особливості щодо черговості реалізації членами (учасниками) юридичної особи права на отримання частини її майна, тобто ліквідаційну квоту. Так, асоційований член кооперативу (сільськогосподарського кооперативу) має переважне порівняно з членами кооперативу право на одержання ліквідаційної квоти (паю, частки) у разі ліквідації юридичної особи (ч. 5 ст. 14 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», ч. 2 ст. 14

Закону України «Про кооперацію»).

На завершальному етапі ліквідаційна комісія вчиняє такі дії:

- повертає дозвільні документи, печатки (штампи) уповноваженим органам державної влади та місцевого самоврядування;
- забезпечує закриття ліквідаційного рахунку;
- організовує передачу архівним установам документів, які підлягають обов'язковому зберіганню;
- оформлює та подає державному реєстратору документи, необхідні для проведення державної реєстрації припинення (ліквідації) юридичної особи та внесення відповідного запису до ЄДР [167]. Перелік документів визначений ч. 13 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань».

Моментом припинення сільськогосподарської юридичної особи є внесення державним реєстратором до ЄДР запису про її припинення шляхом ліквідації.

Примітно, що внесення такого запису не є беззастережним свідченням того, що юридична особа припинилася. Якщо при проведенні ліквідаційної процедури були допущені порушення, наявність у реєстрі запису не спричиняє її припинення. Такого висновку дійшла Велика Палата Верховного Суду у справі № 916/964/19 [103].

Наслідками ліквідації сільськогосподарських юридичних осіб, яка не пов'язана з банкрутством, з-поміж іншого, є припинення:

- правосуб'єктності, тобто функціонування у всіх проявах;
- членства членів сільськогосподарських кооперативів/кооперативів, а також участі учасників (акціонерів) інших сільськогосподарських юридичних осіб;
- речових прав (права власності, права постійно та тимчасового користування) на земельну ділянку. Відповідно до ст. 30 Земельного кодексу України при ліквідації сільськогосподарських підприємств несільськогосподарські угіддя, що перебували у їх власності, розподіляють

відповідно до установчих документів цих підприємств або за згодою власників земельних часток (паїв). Натомість земельні ділянки державної і комунальної власності, які перебували у користуванні сільськогосподарських підприємств, що ліквідуються, долучають до земель запасу або передають у власність чи користування відповідно до цього Кодексу [40];

– зобов'язань, за винятком випадків, коли обов'язок щодо виконання зобов'язання ліквідованої юридичної особи покладається на іншу юридичну особу, зокрема за зобов'язаннями про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю (ст. 609 ЦК України) [93] тощо.

Безумовно, цей перелік не є вичерпним.

Варто згадати, що у США існує кілька життєздатних варіантів реструктуризації або ліквідації бізнесу за межами традиційного подання про банкрутство. Зокрема, неплатоспроможні компанії можуть розглянути питання про переуступку на користь кредиторів або розпуск відповідно до законодавства штату. Так, уступка на користь кредиторів є альтернативою подачі федеральної справи про банкрутство та передбачає передачу активів неплатоспроможної компанії сторонньому правонаступнику, якого обирає компанія і на котру покладають ліквідацію активів компанії для задоволення вимог кредиторів. При цьому неплатоспроможні компанії можуть розглянути питання про переуступку на користь кредиторів або ліквідацію. Така процедура відрізняється від штату, але основи залишаються тими ж. По-перше, компанія повинна отримати схвалення уступки на користь кредитора, що часто вимагає схвалення ради або акціонерів. По друге, компанія передає всі свої права, право власності та частку в активах компанії правонаступнику, який потім стає довіреною особою для учасників компанії. Натомість розпуск передбачає належне схвалення уступки на користь кредитора, подання свідоцтва про ліквідацію до уповноваженого органу відповідного штату, в якому була створена компанія, сплату певних непогашених податків та ліквідацію справ компанії. У деяких штатах неплатоспроможні компанії

мають два способи ліквідації. Ці методи зазвичай називають «метод безпечної гавані» та «метод небезпечної гавані». «Метод безпечної гавані», як правило, вимагає публічних сповіщень у засобах масової інформації, зокрема, газетах, а в деяких штатах, наприклад, Делавер, – петиції до відповідного суду для визначення суми та форми забезпечення, яка буде зарезервована для певних майбутніх або непередбачених вимог. Цей метод захищає акціонерів, посадових осіб і директорів від відповідальності, особливо тому, що суд визначає розумний резерв для непогашених, непередбачених або невиконаних вимог. Натомість, відповідно до «методу небезпечної гавані» компанія може просто розпуститися, прийняти план розподілу, виплатити вимоги будь-якого зі своїх відомих кредиторів і відкласти те, що, на її думку, є відповідним резервом для непогашених, непередбачених або невиконаних вимог. У штаті Делавер це стосується претензій, які ймовірно виникнуть або стануть відомими протягом 10 років після дати ліквідації [195].

На наш погляд, зважаючи на вагоме значення сільськогосподарського виробництва у нашій державі, позитивний досвід США щодо так званої «уступки на користь кредиторів» міг би бути запозичений та імплентований в українське законодавство.

Позаяк, станом на сьогодні в Україні також, крім загальної процедури ліквідації, на законодавчому рівні унормована спеціальна процедура, яка застосовна у разі неспроможності юридичної особи задовольнити вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури, тобто йдеться про банкрутство.

Поділяємо доктринальне розуміння цієї категорії як одного із негативних наслідків неплатоспроможності юридичної особи, який спричиняє її ліквідацію на підставі рішення господарського суду за позовом, пред'явленим боржником або кредитором [156, с. 192]. Зауважмо, що банкрутство доцільно розглядати як підставу примусової ліквідації юридичної особи.

Легітимну основу припинення сільськогосподарських юридичних осіб шляхом банкрутства становить Кодекс України з процедур банкрутства [50].

На відміну від раніше діючого Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», який визначав порядок проведення процедури банкрутства сільськогосподарських підприємств та фермерських господарських, чинний кодифікований нормативно-правовий акт лише містить норму про особливості банкрутства фермерських господарств (ст. 95 Кодексу України з процедур банкрутства). Причому зміст цієї статті дослівно дублює положення ст. 93 зазначеного закону [114].

До особливостей припинення фермерського господарства шляхом банкрутства варто віднести такі:

– підставою для визнання фермерського господарства банкрутом вважається неспроможність упродовж 6 місяців після завершення відповідного сезону (виконання сільськогосподарських робіт) задовольнити вимоги кредиторів, у тому числі стосовно сплати обов'язкових платежів (ч. 1 ст. 95 Кодексу України з процедур банкрутства). Тобто початок відліку строку неспроможності виконання грошових зобов'язань законодавець ставить у залежність від закінчення етапу сільськогосподарської діяльності;

– заяву про відкриття справи про банкрутство може подавати за своїм підписом голова за наявності письмової згоди усіх членів фермерського господарства (ч. 2 ст. 95 Кодексу України з процедур банкрутства);

– чітко окреслений максимальний строк здійснення процедури розпорядження майном – 15 місяців, яким охоплюється час, необхідний не лише для збору, а й для реалізації сільськогосподарської продукції (ч. 6 ст. 95 Кодексу України з процедур банкрутства);

– специфіка, характерна й для процедури і порядку формування ліквідаційної маси та розпорядження майном боржника. Так, до складу ліквідаційної маси будь-яке майно, яке перебуває у спільній власності членів фермерського господарства та набуто на їхні загальні кошти, а також майнові

права. Натомість майно, яке перебуває на праві приватної власності голови та членів господарства, а також майно, яке було придбано (набуте) не за їхні загальні кошти, до складу ліквідаційної маси не включається (ч. 9, 11 ст. 95 Кодексу України з процедур банкрутства). Зауважмо, що реалізація нерухомого майна та речових прав на нього здійснюється на аукціоні в електронній торговій системі. Однією з вимог, яка висувається до потенційних покупців, є забезпечення незмінності цільового використання сільськогосподарських об'єктів;

– юридична доля щодо земельних ділянок, які були надані у постійне або тимчасове воління та користування, вирішується згідно з вимогами Земельного кодексу України (ч. 10 ст. 95 Кодексу України з процедур банкрутства) [50].

Момент припинення діяльності фермерського господарства пов'язується з прийняттям постанови про визнання фермерського господарства банкрутом, яку скерує господарський суд до державного реєстратора й органу місцевого самоврядування за місцезнаходженням юридичної особи, та відкриттям ліквідаційної процедури [50].

Доводиться констатувати, що нормативний порядок ліквідації фермерського господарства у зв'язку з визнанням його банкрутом не позбавлений недоліків. У цьому контексті солідаризуємося з позицією науковців, які пропонують шляхи подолання законодавчих прогалин через встановлення порядку проведення судової та досудової санації, визначення вартості майна боржника, окреслення мінімального розміру боргових зобов'язань для відкриття провадження у справі про банкрутство [6, с. 80].

Крім того, з урахуванням того, що не лише для фермерських господарств, а й для інших сільськогосподарських юридичних осіб притаманна певна специфіка здійснюваної ними діяльності, а тому задля захисту їхніх прав та законних інтересів, вважаємо за доцільне долучити в Кодекс України з процедур банкрутства норму, яка визначатиме особливості визнання банкрутом боржників, що здійснюють сільськогосподарську

діяльність та відповідають критеріям товаровиробника, які унормовані Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України».

Висновки до Розділу 3

1. Реорганізація може передбачати як створення нової юридичної особи (юридичних осіб), так і припинення. Одночасно створення нової юридичної особи та припинення юридичних осіб правонаступників має місце при злитті, поділі та перетворенні. Натомість, при приєднанні відбувається винятково припинення юридичних осіб, а при виділі – створення юридичних осіб. Врешті, ст. 6 прийнятого у 2020 році Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» дотримується позиції про виділ як спосіб реорганізації сільськогосподарських кооперативів. У зв'язку з цим, а також беручи до уваги законодавчо встановлені процедури та наслідки виділу, вважаємо, що такий є способом реорганізації юридичних осіб. При цьому в результаті виділу наявне сингулярне, а не універсальне правонаступництво, оскільки до юридичних осіб- правонаступників переходить у цьому разі лише частина прав та обов'язків юридичних осіб-правопередників.

2. Процедура реорганізації юридичних осіб, які провадять свою основну діяльність у галузі сільського господарства, передбачена ЦК України та Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань». Таку процедуру умовно можна поділити на декілька етапів: перший етап передбачає прийняття рішення про реорганізацію та створення комісії з реорганізації; другий етап передбачає внесення до ЄДР запису про прийняте рішення про реорганізацію та початок діяльності комісії з реорганізації, яка здійснюється з метою: виявлення кредиторів юридичних осіб та задоволення їхніх вимог у випадках, визначених законом; підготовки розподільчого балансу (у разі поділу чи виділу) чи передавального акту (у разі злиття, приєднання, поділу та перетворення); передавання розподільчого балансу чи передавального акту на затвердження органу, який прийняв рішення про реорганізацію. На цьому

етапі також відбувається затвердження передавальних актів чи розподільчих балансів; третій етап зводиться до державної реєстрації припинення юридичних осіб-правопередників та державної реєстрації створення юридичних осіб- правонаступників.

3. Норма закону, що колективні сільськогосподарські підприємств можуть бути перетворені на інші форми, не означає, що колективні сільськогосподарські підприємства можуть бути перетворені у юридичні особи будь-яких інших організаційно-правових форм та видів. Зокрема, при створенні юридичної особи шляхом перетворення необхідно враховувати умови, закріплені спеціальним законодавством про таких юридичних осіб. Тому у випадку, якщо у членів колективного сільськогосподарського підприємства відсутні сімейні чи родинні відносини, таке не може бути перетворене у фермерське господарство. При цьому, непідприємницькі сільськогосподарські юридичні особи не можуть бути перетворені у підприємницькі і навпаки.

4. «Змішані» способи реорганізації (застосування одночасно декількох способів реорганізації, наприклад, поділу, поєднаного з перетворенням) сільськогосподарських юридичних осіб можливі за умови, що це не суперечить законодавству та їхнім установчим документам.

5. Код ЄДРПОУ згідно з чинним законодавством України у випадку припинення юридичної особи шляхом перетворення зберігається, однак, зважаючи на його функцію (як правило, статистичну) не є ознакою того, що юридичний факт реорганізації відбувся або не відбувся. Факт державної реєстрації припинення юридичної особи правопередника перетвореної юридичної особи та реєстрації новоствореної юридичної особи не означає безумовної законності процедури відповідної реорганізації. Законність перетворення (як будь-якої іншої реорганізації) може бути оспорена в суді, а відповідні записи про державну реєстрацію у ЄДР можуть бути визнані недійсними.

6. Сільськогосподарський кооператив може бути утворений шляхом

реорганізації (злиття, поділу, виділу) іншого сільськогосподарського кооперативу. З цього нормативного положення, можемо виснувати, що порядок реорганізації сільськогосподарських кооперативів є відмінним від загальних правил реорганізації, встановлених у ст. 104 ЦК України для усіх видів юридичних осіб. Особливості полягають у тому, що: по-перше, законодавець не передбачив можливості створення сільськогосподарських кооперативів шляхом перетворення (що, наш погляд, не зовсім виправдано, адже такий кооператив міг би бути створений для прикладу шляхом перетворення фермерського господарства зі статусом юридичної особи); по-друге, законодавець означив виділ як спосіб реорганізації (що, на наш погляд, є абсолютно виправданим, адже виділ за своєю правовою природою є реорганізацією і такі положення доцільно унести також у ЦК України); по-третє, сільськогосподарський кооператив може бути шляхом перетворення лише припиненим, а сільськогосподарське кооперативне об'єднання, що діє без мети одержання прибутку, може бути створене у зв'язку зі зміною організаційно-правової форми (перетворення) непідприємницького сільськогосподарського кооперативу.

7. Процедура реорганізації сільськогосподарських кооперативних об'єднань характеризується, зокрема, такими особливостями: 1) способами створення сільськогосподарських кооперативних об'єднань шляхом реорганізації за загальним правилом можуть бути злиття, поділ та виділ; 2) неможливою є «змішана» реорганізація сільськогосподарських кооперативних об'єднань; 3) за наслідками реорганізації чесельний склад сільськогосподарських кооперативних об'єднань не може бути меншим двох.

8. Під час проведення процедури ліквідації сільськогосподарських організацій варто враховувати їхній особливий правовий статус. Такі організації посідають важливе місце в системі виробництва, переробки та розповсюдження сільськогосподарської продукції, а відтак – у забезпеченні продовольчої безпеки держави. Відтак, започаткування процедури ліквідації досліджуваних суб'єктів повинно відбуватися з урахуванням сезонного

характеру сільськогосподарської виробничої діяльності, необхідності збору і реалізації сільськогосподарської продукції тощо.

9. Позиція, що під час ліквідаційної процедури може мати місце сингулярне правонаступництво, видається обґрунтованою, оскільки після задоволення вимог кредиторів, можуть залишитися активи (кошти, майно), які, якщо інше не передбачено установчим документом або законом, підлягатимуть розподілу між учасниками (членами) ліквідовуваної юридичної особи. Це судження знаходить своє нормативне підґрунтя у приписах ч. 12 ст. 111 ЦК України. Крім цього, зважаючи на специфіку правового регулювання статусу окремих сільськогосподарських юридичних осіб (зокрема, кооперативів), законодавством передбачено можливість передачі майна так званого неподільного фонду іншим організаціям, що свідчить про правонаступництво.

10. Уточнення, що юридична особа може, зокрема, бути ліквідована «у зв'язку із закінченням строку, на який було створено юридичну особу та досягненням мети, для якої її створено та з інших підстав, визначених установчими документами» із п. 1 ч. 1 ст. 110 ЦК України необхідно виключити, адже мотиви учасників чи органу юридичної особи, уповноваженої установчими документами, на прийняття рішення про ліквідацію юридичних осіб не повинні мати жодного значення.

11. Зважаючи на суспільну значущість та специфіку діяльності сільськогосподарських товаровиробників, виготовлюваної ними продукції, ризиковість функціонування, доцільно надати можливість протягом певного строку (упродовж одного року з моменту припинення права власності/права користування) набути право власності (інше речове право) на земельну ділянку, необхідну для забезпечення здійснення сільськогосподарської діяльності, або укласти договір про спільну діяльність щодо виробництва сільськогосподарської продукції з іншою сільськогосподарською юридичною особою, яка є власником (орендарем, постійним користувачем) землі, придатної для сільськогосподарського використання. У разі, якщо юридична

особа не реалізувала це право протягом встановленого строку, то його сплив має визнаватися підставою для ініціювання процедури ліквідації шляхом пред'явлення уповноваженим органом державної влади відповідного позову. З урахуванням того, що підставою такої ліквідації буде судове рішення, йтиметься про примусову ліквідацію. Розглядувану підставу припинення доцільно закріпити у ст. 33 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», доповнивши ч. 1 пунктом «3)» відповідного змісту.

12. Кошти фонду розвитку, які отримані в якості державної допомоги (до прикладу, дотації), та не були використані до початку запровадження процедури ліквідації сільськогосподарської юридичної особи, повинні передаватися іншому сільськогосподарському кооперативу (кооперативному об'єднанню) чи зараховуватися до бюджету. Всі інші кошти та майно фонду розвитку підлягають розподілу між членами підприємницького сільськогосподарського кооперативу у разі його ліквідації. Окреслені положення необхідно відобразити у ч. 4 ст. 33 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», виклавши цю норму у відповідній редакції.

13. Члену сільськогосподарського кооперативу підлягає поверненню поворотний цільовий внесок, який був внесений з метою забезпечення виконання визначених рішенням загальних зборів завдань. При цьому аналіз наведеної норми не дає змоги однозначно відповісти на запитання: чи включаються такі внески до ліквідаційної маси, чи підлягають поверненню незалежно від проведення розрахунків з кредиторами. На наше переконання, такий внесок не повинен враховуватися при складенні проміжного балансу, а тому має бути повернений члену кооперативу, який його вніс, до дати повідомлення державного реєстратора про прийняте рішення про ліквідацію юридичної особи.

14. З урахуванням того, що не лише для фермерських господарств, а й для інших сільськогосподарських юридичних осіб притаманна певна специфіка здійснюваної ними діяльності, задля захисту їхніх прав та

законних інтересів, вважаємо за доцільне долучити в Кодекс України з процедур банкрутства норму, яка визначатиме особливості визнання банкрутом боржників, що здійснюють сільськогосподарську діяльність та відповідають критеріям товаровиробника, які унормовані Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України».

ВИСНОВКИ

Виконане дослідження проблем регулювання цивільно-правового статусу сільськогосподарських юридичних осіб в Україні підтвердило актуальність теми дисертації. Підсумовуючи результати проведеного аналізу, необхідно наголосити на головних аспектах цивільно-правового статусу цих суб'єктів в Україні.

1. Станом на сьогодні усі юридичні особи, незалежно від їхніх організаційно-правової форми та виду, вправі здійснювати діяльність у галузі сільськогосподарського виробництва. Поряд із тим, на права та обов'язки учасників (членів) таких юридичних осіб так чи інакше впливає специфіка галузі діяльності та ризики, які з нею пов'язані, що необхідно враховувати при реформуванні чинного законодавства України. Після набрання чинності ЦК України набув усталеної практики підхід, відповідно до якого юридичні особи створюються, як правило, із загальною правоздатністю, тобто вправі здійснювати будь-яку діяльність, яка не заборонена законом. Позаяк, для окремих видів та організаційно-правових форм передбачені спеціальні умови їх створення (наприклад, такі правила стосуються виробничих кооперативів, фермерських господарств, акціонерних товариств тощо).

2. В Україні господарська діяльність, зокрема, і в галузі сільськогосподарського виробництва може провадитися у двох організаційних формах: 1) без статусу юридичної особи; 2) зі статусом юридичної особи. Низка юридичних осіб здійснює свою основну або додаткову підприємницьку чи некомерційну діяльність у галузі сільськогосподарського виробництва, а тому може бути поіменована як сільськогосподарські юридичні особи. Окрім того, до категорії цих суб'єктів не можна відносити юридичних осіб, які не займаються виробничою діяльністю у галузі сільського господарства, а посередницькою, торговельною чи іншою, наприклад, провадять діяльність винятково із

продажу сільськогосподарської продукції.

3. Після відновлення Україною незалежності, правове регулювання порядку створення і діяльності осіб у сфері сільського господарства регулювалося такими законодавчими актами, як Цивільний кодекс Української РСР (1963 рік), «Про підприємства в Україні» (1991 рік), «Про підприємництво» (1991 рік), «Про селянське (фермерське) господарство» (1991 рік), «Про промислово-фінансові групи в Україні» (1995 рік) тощо. Також варто згадати і про чинні досі Закон України «Про господарські товариства» (1991 рік), Закон України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» (1992 рік), Закон України «Про споживчу кооперацію» (1992 рік) і т. п. Станом на сьогодні, говорячи про систему нормативно-правових актів, які забезпечують правове регулювання відносин створення, діяльності та припинення сільськогосподарських юридичних осіб, маємо додатково зазначити про: ЦК України, ГК України, Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», Закон України «Про холдингові компанії в Україні», Закон України «Про кооперацію», Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію», Закон України «Про фермерське господарство», Закон України «Про акціонерні товариства», Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки».

4. Після набрання чинності Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 2020 року, поряд із скасуванням поділу таких кооперативів на виробничі і обслуговуючі, закріплено підхід, відповідно до яких вони можуть створюватися як з метою, так і без мети одержання прибутку. Слідуючи такій логіці, можна зазначити про дискусійність підходу, адже виробничий кооператив відповідно до ЦК України і так залишається різновидом підприємницьких товариств, тобто таких юридичних осіб, які створюються і діють з метою одержання прибутку з наступним

перерозподілом цього прибутку між членами кооперативу.

5. У вітчизняному законодавстві не існує вичерпного чи якогось обмеженого переліку організаційно-правових форм юридичних осіб, які б мали право провадити господарську діяльність у галузі сільськогосподарського виробництва. З огляду на зазначене, можемо констатувати, що сільськогосподарські юридичні особи створюються, за загальним правилом, із загальною правоздатністю та можуть, поряд із діяльністю у галузі сільськогосподарського виробництва провадити будь-яку іншу діяльність, якщо це не суперечить законодавству України. Незважаючи на це, на нашу думку, існують юридичні особи, які мають провадити діяльність винятково у сільськогосподарській сфері як основній чи додатково діяльність, пов'язану із реалізацією сільськогосподарської продукції. Вважаємо, що до таких мають бути віднесені фермерські господарства та сільськогосподарські кооперативи.

6. Сільськогосподарські юридичні особи можуть бути класифіковані на унітарні та корпоративні; національні, з іноземними інвестиціями та іноземні; створені резидентами, нерезидентами та спільно резидентами і нерезидентами; ті, що належать до суб'єктів малого, середнього чи великого підприємництва; ті, що діють на основі статуту, засновницького (установчого) договору чи заяви (меморандуму); ті, яким з огляду на спеціальне законодавче регулювання надається державна підтримка з бюджетів різних рівнів, і такі, яким подібні гарантії не надають і т. д.

7. Поетапність створення юридичної особи визначається різними чинниками, серед яких: засновується юридична особа вперше, чи створюється шляхом реорганізації; форма власності, на якій створюється юридична особа; вид та організаційно-правова форма юридичної особи; необхідність формування мінімального розміру статутного капіталу чи передання земель сільськогосподарського призначення на баланс юридичної особи; наявність чи відсутність спеціального законодавчого регулювання відповідного виду юридичної особи і т. п. У будь-якому разі серед стадій

створення будь-якої сільськогосподарської юридичної особи можемо виокремити: прийняття рішення про створення сільськогосподарської юридичної особи; призначення виконавчих органів управління та формування статутного (складеного) капіталу сільськогосподарської юридичної особи; державна реєстрація.

8. Спеціальними умовами створення фермерських господарств як юридичних осіб є: 1) право на створення фермерського господарства належить фізичним особам по досягненні ними вісімнадцятирічного віку; 2) членами фермерського господарства можуть бути винятково родичі або члени сім'ї по досягненні ними чотирнадцятирічного віку; 3) статусом сімейного фермерського господарства наділена юридична особа, за умови, що у його підприємницькій діяльності використовується праця членів такого господарства, якими є винятково члени однієї сім'ї; 4) умовою державної реєстрації фермерського господарства як юридичної особи є набуття громадянином України чи громадянами України, які виявили намір його створити, права користування чи права власності земельною ділянкою.

9. До спеціальних умов створення сільськогосподарських кооперативів необхідно відносити мінімальний чисельний склад (три члени, засновниками сільськогосподарського кооперативу можуть бути фізичні та (або) юридичні особи) і необхідність проведення установчих зборів.

10. Особливостями процедури створення сільськогосподарських кооперативних об'єднань є такі: засновниками та членами можуть виступати сільськогосподарські кооперативи та їх об'єднання, тобто винятково суб'єкти зі статусом юридичної особи; мінімальний чисельний склад сільськогосподарських кооперативних об'єднань становить два засновники; сільськогосподарське кооперативне об'єднання є самостійною організаційно-правовою формою юридичних осіб.

11. У законодавстві України необхідно запровадити підхід, відповідно до якого «члени кооперативу відповідають за зобов'язаннями кооперативу у межах своєї частки, якщо інше не передбачено установчим документом

кооперативу». Крім цього, у роботі підтримано позицію про доцільність укладення засновницького договору для всіх організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права у ситуаціях, якщо це буде пов'язано із виникненням майнових прав на частку у їхніх засновників.

12. Підхід, відповідно до якого передання коштів неподільного фонду іншій кооперативній організації суперечить законним інтересам власників, є обґрунтованим і щодо підприємницьких сільськогосподарських кооперативів, а тому норма ч. 4 ст. 33 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» підлягає відповідній зміні. Натомість, схожі правила, що стосуються непідприємницьких сільськогосподарських кооперативів і закріплені у ч. 5 ст. 33 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», є виправданими та, на наш погляд, підлягають збереженню.

13. Законодавством не передбачено обмеження концентрації земельних ділянок сільськогосподарського призначення стосовно юридичних осіб, створених і зареєстрованих за законодавством України, учасниками (засновниками) або кінцевими бенефіціарними власниками яких є особи, які не є громадянами України, а також юридичних осіб, що створені та зареєстровані відповідно до законодавства іноземної держави, у випадку схвалення на референдумі рішення щодо можливості набуття права власності на них. Отже, існуватимуть різні умови набуття права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення. Це порушує принцип рівності права власності на землю, закріплений ст. 5 ЗК України. Тому у роботі підтримано існуючу в літературі позицію, відповідно до якої заборони та обмеження щодо здійснення права власності на земельну ділянку є найбільш ефективними, коли вони встановлені в інтересах усіх та кожного. Відтак, вважаємо, що потрібно внести відповідні зміни до ЗК України.

14. Враховуючи те, що до 01.01.2024 року щодо юридичних осіб діятиме мораторій на відчуження земель сільськогосподарського призначення, то найбільш ефективною формою використання ними відповідних земель

залишаються правовідносини оренди. Поряд із цим, законодавством не встановлено обмежень щодо розміру загальної площі земельних ділянок, що можуть перебувати в оренді сільськогосподарських юридичних осіб. Окрім цього, оскільки законодавство не містить заборон щодо можливості іноземців та осіб без громадянства виступати орендарями земельних ділянок сільськогосподарського призначення, то варто підтримати висловлену в наукових джерелах пропозицію про розширення за рахунок них кола осіб, які можуть бути засновниками фермерського господарства.

15. Реорганізація може передбачати як створення нової юридичної особи (юридичних осіб), так і припинення. Одночасно створення нової юридичної особи та припинення юридичних осіб правонаступників має місце при злитті, поділі та перетворенні. Натомість, при приєднанні відбувається винятково припинення юридичних осіб, а при виділі – створення юридичних осіб. Врешті, ст. 6 прийнятого у 2020 році Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» дотримується позиції про виділ як спосіб реорганізації сільськогосподарських кооперативів. У зв'язку з цим, а також беручи до уваги законодавчо встановлені процедуру та наслідки виділу, вважаємо, що такий є способом реорганізації юридичних осіб. При цьому, в результаті виділу наявне сингулярне, а не універсальне правонаступництво, оскільки до юридичних осіб- правонаступників переходить у цьому разі лише частина прав та обов'язків юридичних осіб-правопередників.

16. Процедура реорганізації юридичних осіб, які провадять свою основну діяльність у галузі сільського господарства передбачена ЦК України та Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань». Таку процедуру умовно можна поділити на декілька етапів: перший етап передбачає прийняття рішення про реорганізацію та створення комісії з реорганізації; другий етап передбачає внесення до ЄДР запису про прийняте рішення про реорганізацію та початок діяльності комісії з реорганізації, яка здійснюється з метою: виявлення кредиторів юридичних осіб та задоволення їхніх вимог у випадках,

визначених законом; підготовки розподільчого балансу (у разі поділу чи виділу) чи передавального акту (у разі злиття, приєднання, поділу та перетворення); передавання розподільчого балансу чи передавального акту на затвердження органу, який прийняв рішення про реорганізацію. На цьому етапі також відбувається затвердження передавальних актів чи розподільчих балансів; третій етап зводиться до державної реєстрації припинення юридичних осіб-правопередників та державної реєстрації створення юридичних осіб- правонаступників.

17. Особливості реорганізації сільськогосподарських кооперативів, які полягають у тому, що: по-перше, законодавець не передбачив можливості створення сільськогосподарських кооперативів шляхом перетворення (що, наш погляд, не зовсім виправдано, адже такий кооператив міг би бути створений для прикладу шляхом перетворення фермерського господарства зі статусом юридичної особи); по-друге, законодавець означив виділ як спосіб реорганізації (що, на наш погляд, є абсолютно виправданим, адже виділ за своєю правовою природою є реорганізацією і такі положення доцільно унести також у ЦК України); по-третє, сільськогосподарський кооператив може бути шляхом перетворення лише припиненим, а сільськогосподарське кооперативне об'єднання, що діє без мети одержання прибутку, може бути створене у зв'язку зі зміною організаційно-правової форми (перетворення) непідприємницького сільськогосподарського кооперативу; по-четверте, необхідність проведення установчих зборів.

18. Під час проведення процедури ліквідації сільськогосподарських організацій варто враховувати їхній особливий правовий статус. Такі організації посідають важливе місце в системі виробництва, переробки та розповсюдження сільськогосподарської продукції, а відтак – у забезпеченні продовольчої безпеки держави. Відтак, започаткування процедури ліквідації досліджуваних суб'єктів повинно відбуватися з урахуванням сезонного характеру сільськогосподарської виробничої діяльності, необхідності збору і реалізації сільськогосподарської продукції тощо.

19. Уточнення, що юридична особа може, зокрема, бути ліквідована «у зв'язку із закінченням строку, на який було створено юридичну особу та досягненням мети, для якої її створено та з інших підстав, визначених установчими документами» із п. 1 ч. 1 ст. 110 ЦК України необхідно виключити, адже мотиви учасників чи органу юридичної особи, уповноваженої установчими документами, на прийняття рішення про ліквідацію юридичних осіб не повинні мати жодного значення.

20. Зважаючи на суспільну значущість та специфіку діяльності сільськогосподарських товаровиробників, виготовлюваної ними продукції, ризиковість функціонування, доцільно надати можливість протягом певного строку (упродовж одного року з моменту припинення права власності/права користування) набути право власності (інше речове право) на земельну ділянку, необхідну для забезпечення здійснення сільськогосподарської діяльності, або укласти договір про спільну діяльність щодо виробництва сільськогосподарської продукції з іншою сільськогосподарською юридичною особою, яка є власником (орендарем, постійним користувачем) землі, придатної для сільськогосподарського використання. У разі, якщо юридична особа не реалізувала це право протягом встановленого строку, то його сплив має визнаватися підставою для ініціювання процедури ліквідації шляхом пред'явлення уповноваженим органом державної влади відповідного позову. З урахуванням того, що підставою такої ліквідації буде судове рішення, йтиметься про примусову ліквідацію. Розглядувану підставу припинення доцільно закріпити у ст. 33 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію», доповнивши ч. 1 пунктом «3)» відповідного змісту.

21. З урахуванням того, що не лише для фермерських господарств, а й для інших сільськогосподарських юридичних осіб притаманна певна специфіка здійснюваної ними діяльності, задля захисту їхніх прав та законних інтересів, вважаємо за доцільне долучити до Кодексу України з процедур банкрутства норму, яка визначатиме особливості визнання банкрутом боржників, що здійснюють сільськогосподарську діяльність та

відповідають критеріям товаровиробника, які унормовані Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамович О. В. Ліквідація юридичних осіб за цивільним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук. 081. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. 227 с.
2. Батигіна О. М. Підстави припинення права постійного користування земельною ділянкою наданою для створення та ведення фермерського господарства. *Матеріали науково-практичної конференції (м. Харків, 20 листопада 2020 р.)*. URL : https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2020/20.11.20/ActualLawIssues20_19.pdf
3. Батигіна О. М. Організаційно-правові питання оптового ринку сільськогосподарської продукції в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. спец: 12.00.06. Харків, 2006. С. 162–163.
4. Беженар Г. М. Правове регулювання використання земель сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.06. Одеса, 2007. 213 с.
5. Беркач А. Організаційно-правові та соціальні проблеми формування і діяльності селянського (фермерського) господарства. *Право України*. 1998. № 8. С. 40.
6. Благута Р. І., Долинська М. С., Туркот О. А. Проблематика становлення інституту банкрутства фермерських господарств. *Соціально-правові студії*. 2019. Вип. 2 (4). С. 73–81.
7. Брунь А. Г. Договір оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. Харків, 2003. 16 с.
8. Бурлаков С. Ю. Проблеми формування статутного капіталу господарських товариств за рахунок майнових прав інтелектуальної власності. *Охорона корпоративних прав* : матер. Всеукр. наук.-практ.

семінару. ІваноФранківськ : Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2011. С. 15–20.

9. Васильєва В. А. Промислова власність і корпоративна власність: конкуренція норм. *Корпоративне право України та інших європейських країн: порівняльно-правова характеристика* : збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 26–27 вересня 2014 р.). С. 9–17.

10. Васильєва В. А. Промислова власність і корпоративна власність: конкуренція норм. *Міжнародний журнал «Право і суспільство»* / за ред. д-ра юрид. наук, проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. Вип. 1. С. 14–21.

11. Васильченко З. М. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація : монографія. Київ : Кондор, 2004. 528 с.

12. Вінник О. М. Господарське право : навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.]. [2-ге вид., змін. та доп.]. Київ : Правова єдність, 2009. 766 с.

13. Вінник О. М. Господарські товариства і виробничі кооперативи: правове становище. Київ : Товариство «Знання» КОО, 1998. 309 с.

14. Вовк М. Особливості управління фермерським господарством зі статусом юридичної особи. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 10 грудня 2021 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 332–335.

15. Георгієвський Ю. В. Проблеми удосконалення правового регулювання обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні. *Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери* : збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Харків, 20 лист. 2020 р.) / за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги, Т. В. Курман. Харків : Юрайт, 2020. С. 118–120.

16. Герц А. А. Іпотека підприємства як єдиного майнового комплексу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Львів, 2006. 18 с.
17. Гнатів О. М. Стадії ліквідації юридичних осіб за цивільним законодавством України. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 1. С. 124–126.
18. Гнатюк Т. М. Договір управління підприємством як єдиним майновим комплексом : дис. ... канд. юрид. наук. ЛНУ імені Івана Франка. Львів. 2019. 211 с.
19. Гнатюк Т. М. Матеріальні складники єдиного майнового комплексу підприємства. *Часопис цивілістики*. 2018. № 31. С. 21–27.
20. Гнідан Р. М. Договір оренди земельної ділянки : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. Івано-Франківськ, 2017. 201 с.
21. Гобечія І. Т. Окремі аспекти правового регулювання реорганізації юридичних осіб у сфері надання правничих послуг за законодавством України. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 35–40.
22. Господарський кодекс України № 436-IV від 16.01.2003. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/conv#Text> (дата звернення: 1.11.2021).
23. Господарський кодекс України : Науково-практичний коментар / [Бек Ю. Б., Верес І. Я., Герц А. А. та ін.] ; за ред. Коссака В. М. Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 672 с.
24. Грущинська Н. І. Підприємство як єдиний майновий комплекс. *Університетські наукові записки*. 2005. № 4 (16). С. 129–131.
25. Декларация Всемирного саммита по продовольственной безопасности (Рим, 16–18 ноября 2009 года). URL : http://www.fao.org/fileadmin/templates/wsfs/Summit/Docs/Final_Declaration/K60_50_Rev10__WSFS_OEWG__ru.pdf (дата обращения: 10.12.2020).
26. Дмитришин В. С. Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності в Україні. Київ. 2008. 248 с.

27. Долинська М. С. Довідник посадових осіб. Київ : Юстініан, 2007. 360 с.
28. Долинська М. С. Порядок створення, землекористування та діяльності фермерських господарств в Україні : навч.-практ. посібник. Львів : ЛЮІ, 2005. 192 с.
29. Долинська М. С. Правове становище селянських (фермерських) господарств в Україні. Львів : Каменярь, 1999. 184 с.
30. Долинська М. С. Фермерські господарства України: землекористування, порядок створення, діяльності та припинення діяльності. Серія «Юридичний радник». Харків : Страйд, 2005. 264 с.
31. Долинська М. С., Заболотна М. Я., Марич Х. М. Аграрне право: навч. посібник. Львів : Навчально-науковий Інститут права, психології та інноваційної освіти НУ «Львівська політехніка», 2020. 252 с.
32. Дорошенко Л. М. Поняття припинення суб'єкта господарювання. *Університетські наукові записки*. 2008. № 1 (25). С. 138–144.
33. Дударенко В. В. Правовий статус аграрних холдингів в Україні та за кордоном: порівняльно-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.06. Київ, 2019. 20 с.
34. Дякович М. Нотаріальний захист та охорона корпоративних прав засновників (учасників) товариства з обмеженою відповідальністю: цивільно-правові аспекти. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 65–67.
35. Єрмоленко В. М. Аграрні майнові правовідносини приватних сільськогосподарських підприємств в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2007. 379 с.
36. Заболотна Н. Я., Могіш Н. Правові підстави припинення сільськогосподарських підприємств. URL : http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/50052/2/2018_Mohish_NPravovi_pidstavy_prypunnennia_177-178.pdf (дата звернення: 10.09.2021)
37. Заболотна Н. Я., Цуняк А. Щодо визначення правового становища фермерських господарств : Україна та зарубіжний досвід. *Захист*

прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави : збірник тез VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (30 травня 2019 року, Львів). Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2019. С. 171–173.

38. Зеліско А. В. Підприємницькі юридичні особи приватного права як суб'єкти цивільних правовідносин : дис. ... д-ра юрид. наук. Івано-Франківськ, Київ. 2017. 571 с.

39. Земельне право : підручник / О. І. Баїк, У. П. Бобко, М. С. Долинська, А. О. Дутко, Н. М. Павлюк ; за ред. О. І. Баїк. Львів : Навчально-науковий Інститут права, психології та інноваційної освіти НУ «Львівська політехніка», 2021. 385 с.

40. Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/conv#Text> (дата звернення: 22.02.2022).

41. Зозуляк О. І. Про закритий перелік організаційно-правових форм підприємницьких юридичних осіб. *Актуальні проблеми приватного права* : матер. міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 92-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова, м. Харків, 28 лютого 2014 р. Харків, 2014. С. 128–132.

42. Зубатенко О. М. Припинення суб'єктів господарювання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Донецьк, 2008. 20 с.

43. Зубрицький О. В. Правове регулювання обігу земель сільськогосподарського призначення в Україні та країнах ЄС: порівняльно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук (доктора філософії). 12.00.06. Київ, 2019. 235 с.

44. Іванов С. О. До питання про обсяг цивільної правоздатності (підприємницьких) юридичних осіб приватного права: порівняльний досвід законодавства іноземних держав. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 88–92.

45. Ільницька Н. В. Оренда земель сільськогосподарського призначення: правові аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.06. Київ, 2001. 20 с.
46. Інтелектуальне право України / за заг. ред. О. С. Яворської. Тернопіль : Підручники і посібники, 2016. 608 с.
47. Кібенко О. Р. Сучасний стан та перспективи правового регулювання корпоративних відносин: порівняльно-правовий аналіз права ЄС, Великобританії та України : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.04. Харків, 2006. 526 с.
48. Класифікація галузей економіки та видів робіт за професійним ризиком виробництва. *Офіційний сайт Кабінету Міністрів України*. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npras/1314873> (дата звернення: 02.02.2022).
49. Клюкин Б. Д. Правовое регулирование сельского хозяйства в США : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук. Академия наук СССР. Институт государства и права. Москва, 1972. 36 с.
50. Кодекс України з процедур банкрутства № 2597-VIII від 18.10.2018. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19/conv> (дата звернення: 29.09.2021)
51. Козлова Н. В. Правосубъектность юридического лица. Москва : Статут, 2005. 476 с.
52. Конституція України від 28.06.1996 (із змінами та доповненнями). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80/conv#Text> (дата звернення: 02.02.2022).
53. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с.
54. Коритник М. В., Шпичак О. М. Порівняльний аналіз земельних відносин в Україні з країнами з розвинутою економікою. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія економічні науки*. 2009. № 6. Т. 1. С. 256–257.

55. Корпоративне управління : монографія / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : Право, 2007. 500 с.

56. Коссак В. М. Проблеми договірною регулювання передання майнових прав інтелектуальної власності. *Наукові праці: Науково-методичний журнал*. 2006. URL : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2006/48-34-3.pdf> (дата звернення: 25.09.2021).

57. Коссак В. М. Совершенствование правового регулирования юридической ответственности кооперативных организаций. *Проблемы права кооперативной собственности и юридической ответственности участников кооперативного движения в правоприменительной и правотворческой деятельности*. Харьков, 1990. С. 49–52.

58. Коструба А. В. До питання форм ліквідації юридичної особи як правопріпиняючого юридичного факту. *Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного законодавства* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю з дня народження д-ра юрид. наук, проф. В. П. Маслова, 16 берез. 2012 р. / редкол.: В. І. Борисова (відп. ред.) та ін. Харків : Право, 2012. С. 172–175.

59. Костяшкін І. О. Проблеми суб'єктного складу правовідносин в сфері обігу земель товарного сільськогосподарського призначення. *Актуальні правові проблеми інноваційного розвитку агросфери* : збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Харків, 20 лист. 2020 р.) / за ред. А. П. Гетьмана, М. В. Шульги, Т. В. Курман. Харків : Юрайт, 2020. С. 178–181.

60. Кот О. О. Проблеми здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 ; Наук.-дослід. ін-т прив. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака. Київ, 2017. 550 с.

61. Кравчук В. М. Право інтелектуальної власності як вклад до статутного капіталу юридичної особи. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2014. № 807. С. 166–171.

62. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах : монографія. Львів : Край, 2009. 464 с.
63. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv> (дата звернення: 29.09.2019).
64. Крупник Р. В. Законодавче регулювання статусу суб'єктів права постійного користування земельною ділянкою. *Підприємство, господарство і право*. 2019. №11. С. 154–160.
65. Крупник Р. В. Охорона та захист майнових прав власника (володільця) у разі примусового вилучення земельної ділянки: цивільно-правовий аспект : дис. ... д-ра філософії. Львів : ЛНУ імені Івана Франка. 233 с.
66. Кузнецова Н. С. Поняття й класифікація юридичних осіб в цивільному праві України: теорія і практика. *Сучасні проблеми приватного права* : збірник наукових праць присвячених 80-й річниці з Дня народження Ярослави Миколаївни Шевченко / відп. ред. Н. С. Кузнецова, Р. О. Стефанчук. Київ : ВГО «Асоціація цивілістів України», Кам'янець-Подільський, ТОВ «Друкарня «Рута», 2012. (Серія «Studia in Honorem»). С. 159–176.
67. Кузнецова Н. С. Завдання української цивілістики на зламі епох. *Актуальні проблеми приватного права* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 93-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 27 лютого 2015 р.). Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», Національна академія правових наук України, Харківський обласний осередок Всеукраїнської громадської організації «Асоціація цивілістів України». Харків : Право, 2015. С. 7–11.
68. Кулинич П. Ф. Правове регулювання оренди сільськогосподарських земель на засадах публічно-приватного партнерства: шляхи вдосконалення. *Юридична Україна*. 2013. № 7. С. 76–82.

69. Кулинич П. Ф. Принцип плюралізму форм господарювання у правовому забезпеченні товарного сільськогосподарського землекористування в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 2. С. 260–261.
70. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права : монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. 328 с.
71. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права : дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2004. 475 с.
72. Ломакин Д. В. Очерки теории акционерного права и практика применения акционерного законодательства. Москва : Статут, 2005. 221 с.
73. Мавліханова Р. В. Виробничі кооперативи як суб'єкти цивільного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2005. 18 с.
74. Майданик Р. Судовий прецедент у цивільному праві України. *Сучасні проблеми приватного права : збірник наукових праць присвячених 80-ій річниці з Дня народження Ярослави Миколаївни Шевченко* / відп. ред. Н. С. Кузнецова, Р. О. Стефанчук. Київ : ВГО «Асоціація цивілістів України», Кам'янець-Подільський, ТОВ «Друкарня «Рута», 2012. С. 223–229.
75. Макаревич О. В. Ліквідація юридичних осіб і її види за цивільним законодавством України. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 1–1 (29). С. 109–113.
76. Мартос Б. Теорія кооперації. Подєбради, 1923. 246 с.
77. Мацько М. А. Предмет, система, витоки, суб'єкти кооперативного права : [підруч. для кооперат., с.-г., економ., юрид. вищ. навч. закл. і ф-ів]; за ред. В. І. Семчика. Київ : Ін Юре, 1998. 336 с.
78. Міліщук Н. С. Форма договору купівлі-продажу та наслідки її недодержання : дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 081 «Право». Луцьк, 2021. 191 с.
79. Науково-практичний коментар до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» та суміжних правових актів. Київ, 2018.

184 с. URL : https://www.prostir.ua/wp-content/uploads/2018/03/FINAL_preview_2018-03-16_Komentar_peredruk_148x210-V2.pdf

80. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / за ред. В. М. Коссака. Київ : Істина, 2004. 976 с.

81. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : У 2 т. / [Дзера О. В., Кузнєцова Н. С., Луць В. В. та ін.]; за відповід. ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця. Київ : Юрінком Інтер, 2005. Т. 1. 832 с.

82. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. Вид. 2-ге, змінене і доп. / [Бек Ю. Б., Богдан Й. Г., Дякович М. М. та ін.]; за ред. В. М. Коссака. Київ : Істина, 2008. 992 с.

83. Національний класифікатор України «Класифікація видів економічної діяльності ДК 009:2010, затверджений наказом Держспоживстандарту України від 11.10.2010 № 457. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vb457609-10#Text> (дата звернення: 25.09.2021).

84. Окрема думка суддів Н. П. Лященко, О. Б. Прокопенко та О. М. Ситнік у справі № 907/29/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92137263> (дата звернення: 27.12.2021).

85. Оприско М. В. Поняття та види договорів про відчуження корпоративних прав. *Адвокат*. 2010. № 11. С. 35–39.

86. Повар П. О. Правове регулювання ліквідації підприємств в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2009. 18 с.

87. Покальчук М. Правове регулювання припинення діяльності сільськогосподарських підприємств унаслідок припинення їхніх прав на землю. *Публічне право*. 2011. № 3. С. 327–332.

88. Покальчук М. Ю. Щодо порядку припинення діяльності сільськогосподарських підприємств. *Форум права*. 2013. № 2. С. 459–462.

89. Попко Ю. Поняття та джерела правового регулювання статусу сільськогосподарських юридичних осіб. *Evropský Politický a Právní Diskurz*. Vol. 8. Issue 2. 2021. С. 135–143.

90. Попко Ю. Становлення законодавства України про юридичні особи, що провадять діяльність у сфері сільськогосподарського виробництва. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 10 грудня 2021 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 377–381.

91. Попко Ю. Я. Поняття сільськогосподарських юридичних осіб за законодавством України. *Науковий потенціал та перспективи розвитку юридичної науки* : тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 26–27 березня 2021 року / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя : ЗНУ, 2021. С. 66–69.

92. Попко Ю. Я. Поняття та підстави ліквідації юридичних осіб, які здійснюють діяльність у галузі сільськогосподарського виробництва. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. 2022. № 69. С. 127–131.

93. Попко Ю. Я. Порядок та правові наслідки ліквідації юридичних осіб, які здійснюють діяльність у галузі сільськогосподарського виробництва. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2021. Вип. 54. С. 50–53.

94. Попко Ю. Я. Правове регулювання порядку створення сільськогосподарських кооперативів в Україні. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні* : збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (11 листопада 2021 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів : ЛьВДУВС, 2021. С. 114–117.

95. Попко Ю. Я. Правовий статус сільськогосподарських кооперативів та сільськогосподарських кооперативних об'єднань за

законодавством України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. Вип. 92. С. 80–87.

96. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 01.09.2020 у справі № 907/29/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reustr.court.gov.ua/Review/91555342> (дата звернення: 27.12.2021).

97. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.01.2019 у справі № 483/1863/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <http://reustr.court.gov.ua/Review/79365503> (дата звернення: 01.02.2022).

98. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.06.2020 у справі № 910/5953/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <http://reustr.court.gov.ua/Review/90111849> (дата звернення: 27.12.2021).

99. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 18.02.2020 у справі № 918/335/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <http://www.reustr.court.gov.ua/Review/88138141> (дата звернення: 01.02.2021).

100. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21.11.2018 у справі № 272/1652/14-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <http://www.reustr.court.gov.ua/Review/78160845> (дата звернення: 01.02.2022).

101. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23.06.2020 у справі № 922/989/18. URL : <https://reustr.court.gov.ua/Review/90458880>

102. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 23.06.2020 у справі № 179/1043/16-ц. URL : <https://reustr.court.gov.ua/Review/90458957>

103. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 29.06.2021 у справі № 916/964/19. URL : <https://reustr.court.gov.ua/Review/98524291> (дата звернення: 17.01.2022).

104. Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 07.02.2019 у справі № 805/677/17-а. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reustr.court.gov.ua/Review/79699187> (дата звернення: 27.12.2021).

105. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 15.01.2019 у справі № 903/46/18. *Verdictum*. URL :

<https://verdictum.ligazakon.net/document/79221955?ch=1044676> (дата звернення: 02.02.2022).

106. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 20.11.2018 у справі № 915/1253/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reustr.court.gov.ua/Review/78082191> (дата звернення: 01.02.2022).

107. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 03.08.2018 у справі № 910/8117/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reustr.court.gov.ua/Review/75976268> (дата звернення: 27.12.2021).

108. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 06.11.2019 у справі № 299/3439/16-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL : <https://reustr.court.gov.ua/Review/85493387> (дата звернення: 27.12.2021).

109. Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 12.02.2014 р. URL : <https://reustr.court.gov.ua/Review/37265546> (дата звернення: 27.12.2021).

110. Правовий захист економічної конкуренції: навч. посібник / В. М. Косак, Ю. М. Юркевич. Львів : ЛНУ імені Івана Франка. 2013. 314 с.

111. Правові засади створення, діяльності та припинення юридичних осіб в Україні : навч. посібник / Ю. М. Юркевич, У. Б. Андрусів, О. Б. Верба-Сидор та ін.; за ред. Ю. М. Юркевича. Львів : ЛьвДУВС, 2019. 412 с.

112. Предпринимательское право Украины : учебник / [Шишка Р. Б., Сытник А. М., Левков В. Н. и др.]; под общей ред. Р. Б. Шишки. Харьков : Эспада, 2001. 624 с.

113. Про акціонерні товариства : Закон України від 17.09.2008 № 514-VI. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17/conv#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

114. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 14.05.1992 № 2343-XII (втратив чинність). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2343-12#Text> (дата звернення: 29.09.2019).

115. Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень : Закон України від 11.06.2009 № 1507-VI (втратив чинність). *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1507-17> (дата звернення: 29.09.2019).

116. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення : Закон України від 31.03.2020 № 552-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text> (дата звернення: 27.12.2021).

117. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 № 1576-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

118. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24.06.2004 № 1877. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15/ed20220101/conv#Text> (дата звернення: 03.11.2021).

119. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 № 755. *Голос України.* 2003. № 115. 24 черв.

120. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності : Постанова Пленуму Верховного суду України від 17.10.2012 № 12. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0012600-12> (дата звернення: 02.05.2021).

121. Про колективне сільськогосподарське підприємство : *Закон України* від 14.02.1992 № 2114-XII. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-12#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

122. Про кооперацію : Закон України від 10.07.2003 № 1087. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15/conv#Text> (дата звернення: 05.11.2021).

123. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#n129> (дата звернення: 05.11.2021).

124. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки : Указ Президента України від 03.12.1999 № 1529/99. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1529/99/conv#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

125. Про оренду землі : Закон України від 06.10 1998 № 161-XIV (в редакції Закону від 02.10.2003 № 1211-IV). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

126. Про особисте селянське господарство : Закон України від 15.05.2003 № 742-IV. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

127. Про підприємництво : Закон України від 07.02.1991 № 698-XII (чинна ст. 4 Закону; решта норм втратили чинність). *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

128. Про підприємства в Україні : Закон України від 27.03.91 № 887-XII (втратив чинність). *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/887-12#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

129. Про промислово-фінансові групи в Україні : Закон України від 21.11.1995 № 437/95-ВР (втратив чинність). *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

130. Про селянське (фермерське) господарство : Закон України від 20.12.1991 № 2009-ХІІ (втратив чинність). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2009-12#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

131. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 21.07.2020 № 819-ІХ. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

132. Про споживчу кооперацію : Закон України від 10.04.1992 № 2265-ХІІ. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-12/conv#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

133. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 № 2275-VІІІ. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

134. Про фермерське господарство : Закон України від 19.06.2003 № 973-ІV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

135. Про холдингові компанії в Україні : Закон України від 15.03.2006 № 3528-ІV. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-15#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

136. Регламент Ради (ЄС) № 1435/2003 про статут європейського кооперативного товариства (SCE) (ЄКТ) від 22.07.2003. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/view/eu030058> (дата звернення: 03.11.2021).

137. Реорганізація та реструктуризація комерційних банків : навч. посібник / [Міщенко В. І., Шаповалов А. В., Салтинський В. В., Вядрова І. М.]. Київ : Т-во «Знання» КОО, 2002. 216 с.

138. Рим Т. Я. Зміна та припинення інвестиційних правовідносин як спосіб захисту цивільних прав та інтересів. *Науковий вісник публічного та*

приватного права: збірник наукових праць. Вип. 2. Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 72–76.

139. Рим Т. Я. Правове регулювання інвестиційних відносин у сфері будівництва: цивільно-правовий аспект: дис. ... д-ра юрид. наук. ЛНУ імені Івана Франка. Львів. 2021. 422 с.

140. Розвиток цивільного і трудового законодавства в Україні / Я. М. Шевченко, О. М. Малявко, А. Л. Салатко та ін. Харків: Консул, 1999. 272 с.

141. Ромовська З. Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс: підручник. Київ: Атіка, 2005. 560 с.

142. Сельское хозяйство. *Википедия*. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%...> (дата обращения: 30.11.2021).

143. Семчик В. И. Кооперация и право в СССР. Київ, 1991. 148 с.

144. Сімейний кодекс України № 2947-III від 10.01.2002. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/conv#Text> (дата звернення: 22.02.2022).

145. Скоропис О. М. Цивільно-правове регулювання ліквідації юридичних осіб: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. НДІ приват. права і підприємництва Акад. прав. наук України. Київ, 2010. 20 с.

146. Сорока М., Сибирцева Е. Объекты права интеллектуальной собственности как вклад в уставной капитал предприятия. URL: <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2013/11/19/101651.html> (дата звернення: 26.10.2021).

147. Спасибо-Фатеева И. В. Наблюдения за тенденциями в гражданском праве. *Проблеми цивільного права та процесу*: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна (Харків, 27 травня 2016 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ, каф. цивільного права та процесу, каф. охорони інтелект. власності, цив.-прав. дисциплін; Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків: ХНУВС, 2016. С. 24–28.

148. Спасибо-Фатєєва І. В. Вчення про корпоративні права і цивілістична доктрина. *Право України*. 2014. № 6. С. 84–92. URL : http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6144/1/Spasybo-Fatieieva_84_92.pdf. (дата звернення: 02.03.2021).

149. Спасибо-Фатєєва І. В. Цивільно-правові проблеми акціонерних правовідносин : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2000. 36 с.

150. Спасибо-Фатєєва І. В., Дуденко Т. В. Правова природа майнових і корпоративних прав, їх оборотоздатність та деякі аспекти застави. *Юридичний радник*. 2005. № 2. С. 26–30.

151. Спасибо-Фатєєва І. Припинення юридичних осіб. *Юридичний радник*. 2005. № 1. С. 29–36.

152. Спасибо-Фатєєва І. В., Спасибо В. В. Проблематика організаційно-правових форм юридичних осіб (на прикладі спільних підприємств). *Університетські наукові записки*. 2006. № 1 (17). С. 71–78.

153. Справа про постійне користування земельними ділянками: Рішення Конституційного Суду України № 5-рп/2005 від 22.09.2005. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05#Text> (дата звернення: 02.03.2021).

154. Стефанчук Р. О. Вихідні доктринальні засади щодо формування немайнового цивільного права. *Проблеми цивільного права та процесу* : тези доповідей учасників науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті О. А. Пушкіна. Харків : ХНУВС, 2017. С. 54–58.

155. Стратюк О. М. Підстави ліквідації підприємницьких юридичних осіб. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 126–129. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-3/29>

156. Стратюк О. М. Цивільно-правове регулювання припинення підприємницьких юридичних осіб : дис. ... д-ра філософії спеціальності 081 Право. Івано-Франківськ, 2021. 232 с.

157. Тверезенко О. Майнові права інтелектуальної власності як внесок до статутного капіталу господарського товариства. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2009. № 6. С. 50–59.

158. Тесля Л. В. Регламентация права постійного користування земельною ділянкою: деякі проблеми та перспективи крізь призму окремих правових позицій судової практики. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 1. С. 111–117.

159. Титова Н. І. Права членів сільськогосподарських кооперативів: тенденції та проблеми їх законодавчого забезпечення. *Право України*. 2000. № 2. С. 25–27.

160. Тропін В. В. Законодавство України про сільськогосподарську кооперацію: проблемні питання та шляхи їх вирішення. *Вісник Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету*. 2016. № 3 (41). С. 97–101.

161. Турчин Л. Я. Майнові права інтелектуальної власності як внесок до статутного капіталу господарських товариств : дис. ... канд. юрид. наук. ЛНУ імені Івана Франка. Львів. 2020. 209 с.

162. Фатхутдинов Р. С. Уступка доли в уставном капитале ООО. Теория и практика : монографія. Москва : Волтерс Клувер, 2009. 184 с.

163. Федорович В. Правові основи створення та діяльності сільськогосподарських кооперативів в Україні. Львів : Атлас, 1998. 144 с.

164. Філюк О. С. Юридичне забезпечення захисту майнових прав сільськогосподарських товаровиробників : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.06. Луцьк, 2021. 215 с.

165. Ханієва Ф. М. Оцінка вкладу до господарського товариства. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 22. С. 88–93.

166. Хоменко В. О. Припинення господарських товариств у цивільному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2019. 282 с.

167. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 12.04.2021).

168. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар / за ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. Київ : Істина. 928 с.

169. Цивільний кодекс України : науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків : ЕКУС, 2020. 928 с.

170. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар (пояснення, тлумачення, рекомендації з використання позицій вищих судових інстанцій, міністерства юстиції, науковців, фахівців). Т. 8: Договори про передачу майна у власність та користування / за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Серія «Коментарі та аналітика». Харків, ФОП Лисяк Л. С., 2013. 672 с.

171. Цивільний кодекс Української РСР № 1540-VI від 18.07.1963 (втратив чинність). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06#Text> (дата звернення: 12.02.2021).

172. Цікало В. І. Основи правового регулювання підприємницької діяльності. Розділ IV. Основи держави і права України : підручник / за ред. проф. В. Л. Ортинського, проф. В. К. Грищука, М. А. Мацька. Київ : Знання, 2008. 583 с.

173. Чабаненко М. М. Сільськогосподарський товаровиробник як аграрно-правова категорія. *Проблеми інтеграції та диференціації в екологічному праві* : матеріали Всеукр. наук.-практ. круглого столу (м. Дніпропетровськ, 25 вересня 2014 р.). Дніпропетровськ : НДУ, 2014. С. 137–145.

174. Чурилова Т. М. Правове регулювання діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2011. 202 с.

175. Швець О. В. Правова природа процедури ліквідації юридичної особи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. Вип. 10–1(1). С. 233–236.

176. Шемшученко Ю. С. Теоретичні проблеми гармонізації законодавства України з європейським правом. *Правова інформатика*. 2007. № 3(15). С. 45.

177. Щербина В. С. Господарське право : підручник. 6-те вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 640 с.

178. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 264 с.

179. Юркевич Ю. М. Виділ юридичних осіб: проблеми та перспективи правового регулювання. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні*: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (13 листопада 2020 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 208 с.

180. Юркевич Ю. М. Договірні форми об'єднань фізичних та юридичних осіб у цивільному праві України : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Львів, 2017. 437 с.

181. Юркевич Ю. М. Припинення юридичних осіб з правонаступництвом : монографія. Хмельницький : Цюпак. 2010. 224 с.

182. Юркевич Ю. М. Роль договору у регулюванні відносин зі створення фермерських господарств. *Актуальні проблеми приватного права: договір як правова форма регулювання приватних відносин*: матеріали науково-практичної конференції, присвяченій 95-й річниці з дня народження д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В.П. Маслової (Харків, 17 лют. 2017 р.). Харків: Право, 2017. С. 221–223.

183. Юркевич Ю. М. Фермерське господарство як об'єднання фізичних осіб із метою реалізації підприємницьких інтересів у сфері здійснення професійної діяльності. *Актуальні проблеми держави і права* : зб.

наук. пр. / редкол.: В. В. Завальнюк (голов. ред.) [та ін.]. Одеса : Видавничий дім «Гельветика». 2016. Вип. 77. С. 209–214.

184. Юркевич Ю. Проблеми правового регулювання статусу юридичних осіб в умовах оновлення цивільного законодавства України. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 10 грудня 2021 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 404 с.

185. Юрченко Е. Правова доля земельних ділянок, наданих особам на праві постійного користування для створення та ведення фермерського господарства. *Підприємництво господарство і право*. 2017. № 9. С. 99–103.

186. Юрченко Е. С. Право сільськогосподарського землекористування в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.06. Київ, 2019.

187. Яворська О. Новели правового регулювання за Законом України «Про акціонерні товариства». *Юридична Україна*. 2009. № 8. С. 67–70.

188. Якубивский И. Е. Имущественные права интеллектуальной собственности как вклад в уставной (сложенный) капитал хозяйственного общества по законодательству Украины. *Юрист*. 2006. № 2. С. 58–61.

189. Якубівський І. Є. Проблеми набуття, здійснення та захисту майнових прав інтелектуальної власності в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук. ЛНУ імені Івана Франка. Львів. 520 с.

190. Agricultural activities. URL : <https://ugc.berkeley.edu/background-content/agricultural-activities/> (date of access: 01.02.2022).

191. Agriculture and the Environment. URL : https://unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.33/2013/mtg1/FDES_Chapter_5_extract.pdf (date of access: 01.02.2022).

192. Company law and corporate governance. *EU rules in this area*. URL : https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/doing-business-eu/company-law-and-corporate-governance_en (date of access: 02.02.2022).

193. Kossak V., Yakubivskyi I., Oprysko M., Tsikalo V., Bek Y. Legal consequences of mock transactions. *International Journal of Criminology and Sociology*. 2020, 9. P. 1600–1607.

194. Merger Directive. *An official website of the European Union*. URL : https://ec.europa.eu/taxation_customs/merger-directive_en (date of access: 02.02.2022).

195. Out-Of-Court Restructuring Alternatives in The European Union, Germany and The United States. *The National Law Review*. Volume XII. Number 82. March 23, 2022. URL : <https://www.natlawreview.com/article/out-court-restructuring-alternatives-european-union-germany-and-united-states> (date of access: 23.03.2022).

196. Reorganization. Cornell Law School. URL : <https://www.law.cornell.edu/wex/reorganization> (date of access: 02.02.2022).

197. Samsin I., Kovalko N., Kovalenko A., Zabzaliuk D., Kurando K. Legal Aspects of Identity Transactions Involving Entities with Foreign Elements. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2021, 24(5). P. 1–10.

198. Teremetskyi V., Komarnitskyi V., Shust H., Makarenko A., Ilkiv O., Krupnova L. Specifics of Using and Protecting Land Resources in Ukraine and Foreign Countries. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*. 2021 Vol: 24 Issue: 1S. URL : <https://www.abacademies.org/articles/specifics-of-using-and-protecting-land-resources-in-ukraine-and-foreign-countries-11386.html> (date of access: 02.02.2022).

199. The European Agricultural Fund for Rural Development. URL : <https://www.fi-compass.eu/funds/eafrd> (date of access: 02.02.2022).

200. Yurkevych Yurii M., Krasnytskyi Ivan V., Vovk Maria Z., Avramenko Oleksii V., Parasiuk Nataliya M., 2018. Compulsory Termination of Legal Entities: Civil Legal and Criminal Issues. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, Volume IX, Winter, 8(38): 2910–2915.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:**Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:**

1. Попко Ю. Я. Правовий статус сільськогосподарських кооперативів та сільськогосподарських кооперативних об'єднань за законодавством України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. Вип.92. С. 80–87.

2. Попко Ю. Я. Порядок та правові наслідки ліквідації юридичних осіб, які здійснюють діяльність у галузі сільськогосподарського виробництва. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2021. Вип. 54. С. 50-53.

3. Попко Ю. Я. Поняття та підстави ліквідації юридичних осіб, які здійснюють діяльність у галузі сільськогосподарського виробництва. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2022. № 69. С. 127-131.

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації:

4. Попко Ю. Поняття та джерела правового регулювання статусу сільськогосподарських юридичних осіб. *Evropský Politický a Právní Diskurz*. Vol.8. Issue 2. 2021. С. 135–143.

Наукові публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Попко Ю. Я. Поняття сільськогосподарських юридичних осіб за законодавством України. *Науковий потенціал та перспективи розвитку юридичної науки* : тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 26–27 березня 2021 року / за заг. ред. Т. О. Коломoeць. Запоріжжя : ЗНУ, 2021. С. 66–69.

6. Попко Ю. Я. Правове регулювання порядку створення сільськогосподарських кооперативів в Україні. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні* : збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (11 листопада 2021 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів : ЛьвДУВС, 2021. С. 114–117.

7. Попко Ю. Становлення законодавства України про юридичні особи, що провадять діяльність у сфері сільськогосподарського виробництва. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 10 грудня 2021 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 377–381.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

Львівського державного університету

внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, професор

полковник поліції

Тарас СОЗАНСЬКИЙ

31.05. 2022

АКТ

31.05.2022

Львів

№ 31

Про впровадження результатів дисертації Попка Юрія Ярославовича «Правовий статус сільськогосподарських юридичних осіб за цивільним законодавством України» в освітній процес ЛьвДУВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу забезпечення якості освіти та методичної роботи кандидата юридичних наук, доцента Руслана СТРОЦЬКОГО;
- заступника начальника відділу організації наукової роботи кандидата юридичних наук Галини САВЧИН;
- директора Інституту права ЛьвДУВС кандидата юридичних наук, професора Івана КРАСНИЦЬКОГО;
- завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін Інституту права доктора юридичних наук, професора Юрія ЮРКЕВИЧА;
- директора загальної бібліотеки Ірини КРАВЕЦЬ.

Комісія відповідно до наказу по університету від 24 березня 2021 року № 100 розглянула й узагальнила матеріали дисертації, поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право» (напрямок підготовки – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право) та наукові праці аспіранта кафедри цивільно-правових дисциплін Інституту права ЛьвДУВС Попка Юрія Ярославовича «Правовий статус сільськогосподарських юридичних осіб за цивільним законодавством України».

Проаналізовано основні результати дослідження Попка Ю. Я., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Попко Ю. Поняття та джерела правового регулювання статусу сільськогосподарських юридичних осіб. *Evropský Politický a Právní Diskurz*. Volume 8. Issue 2. 2021. С. 135-143.

2. Попко Ю. Я. Правовий статус сільськогосподарських кооперативів та сільськогосподарських кооперативних об'єднань за законодавством України.

Актуальні проблеми держави і права. 2021. Випуск 92. С. 80-87.

3. Попко Ю. Я. Порядок та правові наслідки ліквідації юридичних осіб, які здійснюють діяльність у галузі сільськогосподарського виробництва. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2021. Випуск 54. С. 50-53

4. Попко Ю. Я. Поняття та підстави ліквідації юридичних осіб, які здійснюють діяльність у галузі сільськогосподарського виробництва. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2022. № 69. С. 127-131.

5. Попко Ю. Я. Поняття сільськогосподарських юридичних осіб за законодавством України. *Науковий потенціал та перспективи розвитку юридичної науки: тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 26–27 березня 2021 року / За заг. ред. Т.О. Коломоєць. Запоріжжя : ЗНУ, 2021. 136 с. С. 66-69.*

6. Попко Ю. Я. Правове регулювання порядку створення сільськогосподарських кооперативів в Україні. *Актуальні проблеми приватного права в умовах євроінтеграційних процесів в Україні: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (11 листопада 2021 року) / за заг. ред. М. С. Долинської, І. В. Красницького, Ю. М. Юркевича. Львів: ЛьвДУВС, 2021. 228 с. С. 114-117.*

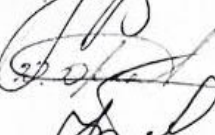
7. Попко Ю. Становлення законодавства України про юридичні особи, що провадять діяльність у сфері сільськогосподарського виробництва. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Львів, 10 грудня 2021 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 404 с. С. 377-381.*

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що наукові праці Попка Ю. Я. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право України», «Цивільно-правові засади створення, діяльності та припинення юридичних осіб», «Правовий статус юридичних осіб в Україні та тенденції його законодавчого регулювання в умовах гармонізації з правом Європейського Союзу», а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «бакалавр», «магістр» та освітньо-наукового ступеня «доктор філософії».

Члени комісії:

 Руслан СТРОЦЬКИЙ

 Галина САВЧИН

 Іван КРАСНИЦЬКИЙ

 Юрій ЮРКЕВИЧ

 Ірина КРАВЕЦЬ

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «ЦЕНТР НАУКОВО-ПРАВОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ»

79035, м. Львів, вул. Зелена, 186, оф. 409 (тел.: 0976709326)

Вих. № 7
«31» 05 2022 р.**АКТ
В П Р О В А Д Ж Е Н Н Я**

Комісія у складі: Голови ГО «Центр науково-правової експертизи» доктора філософії в галузі права І. Т. Гобечії та експерта – члена ГО «Центр науково-правової експертизи» Н. Я. Патько –

склала цей акт про те, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри цивільно-правових дисциплін Інституту права Львівського державного університету внутрішніх справ Попка Юрія Ярославовича на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права за спеціальністю 081 «Право» на тему: «Правовий статус сільськогосподарських юридичних осіб за цивільним законодавством України».

Комісія вважає, що зазначені у дисертаційній роботі пропозиції та висновки стосовно практичної реалізації нормативних положень щодо правового статусу сільськогосподарських юридичних осіб за цивільним законодавством України є доцільними та обґрунтованими, а тому можуть будуть враховані під час наукової, дослідницької та експертної діяльності ГО «Центр науково-правової експертизи», а також можуть бути застосовані під час обґрунтування висновків та пропозицій з приводу змін і доповнень до чинних нормативно-правових актів.

Голова ГО «Центр
науково-правової експертизи»,
доктор філософії в галузі права

Експерт – член ГО «Центр
науково-правової експертизи»

І. Т. Гобечія

Н. Я. Патько

